

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SERBEST BÖLGELERİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ:
TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükrü Can DEMİRTAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : İktisat

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Abidin ÖNCEL

HAZİRAN - 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

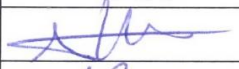
**SERBEST BÖLGELERİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ:
TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükrü Can DEMİRTAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : İktisat

“Bu tez 01.06/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Abidin ÖNCEL	BAŞARILI	
Doç. Dr. Velî YILANCI	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Adem KARAKAŞ	BAŞARILI	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Şükrü Can DEMİRTAŞ

01.06.2016

ÖNSÖZ

Bu tezin yazım aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Yrd.Doç.Dr. Abidin ÖNCEL'e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bu vesileyle tüm hocalarıma ve tezimin tamamlanmasında değerli katkılarından dolayı Prof.Dr. Mehmet Faysal GÖKALP'e, Doç.Dr. Veli YILANCI'ya, Yrd.Doç.Dr. Adem KARAKAŞ'a, Arş.Gör. Ahmet Gökçe AKPOLAT'a, Arş.Gör. Nurullah ALTINTAŞ'a, Arş.Gör. Mustafa ÇALIŞKAN'a, Arş.Gör. Veysel İNAL'a teşekkürlerimi borç bilirim. Aynı zamanda bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim anneme ve babama ve kardeşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şükrü Can DEMİRTAŞ

01.06.2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	x
SUMMARY.....	xi

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: SERBEST BÖLGELERİN YAPISI, ÇEŞİTLERİ VE

ÖZELLİKLERİ.....5

1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı	5
1.2. Serbest Bölgelerin Çeşitleri	7
1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi	7
1.2.1.1. Serbest Limanlar	7
1.2.1.2. Antrepo	8
1.2.1.3. Dış Ticaret Bölgesi	8
1.2.2. Serbest Üretim Bölgesi	9
1.2.2.1. İhracat Bölgesi	9
1.2.2.2. Yatırım Bölgeleri	10
1.2.2.3. İkiz Fabrikalar	10
1.2.2.4. Özel Ekonomik Bölge.....	11
1.2.3. Serbest Finansal Bölgeler	11
1.2.3.1. Serbest Bankacılık Bölgesi(Kıyı Bankacılığı).....	11
1.2.3.2. Serbest Sigortacılık Bölgesi	12
1.2.4. Serbest Tüketim Bölgesi	12
1.2.4.1. Gümrüksüz Satış Mağazaları	12
1.2.4.2. Serbest Çevre	12
1.2.4.3. Serbest İthalat Bölgesi	13
1.2.5. Transit Bölge.....	13

1.3. Serbest Bölgelerin Özellikleri	14
1.4. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri.....	15
1.4.1. İstihdam Etkisi	15
1.4.2. Döviz Artırıcı Etki	16
1.4.3. İthalata Yararları	16
1.4.4. Yabancı Sermaye Girişine Etkileri	17
1.4.5. Dış Ticaret Açığına Etkileri	17
1.5. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri	17
1.5.1. Vergi Kaybı	17
1.5.2. İthalat Baskısı	18
1.5.3. Yasadışı Faaliyetlerde Artış Riski ve Kaçakçılık	18
1.5.4. Yerli Firmalara Rakip Olma	19
1.5.5. Yatırımların Olumsuz Dağılımı	19
1.5.6. Tekelleşme Etkisi	20
1.5.7. Sosyal Yapının Bozulması	20
1.6. Serbest Bölgelerin Avantajları	20
BÖLÜM 2: DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE	
UYGULAMALARI.....	23
2.1. Dünya’da Bazı Serbest Bölge Uygulamaları	23
2.1.1. Avrupa Birliği’nde Serbest Bölge Uygulamaları.....	23
2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri’nde Serbest Bölge Uygulamaları.....	24
2.1.3. Birleşik Arap Emirlikleri’nde Serbest Bölge Uygulamaları.....	25
2.1.4. Çin’de Serbest Bölge Uygulamaları.....	27
2.1.5. Rusya’da Serbest Bölge Uygulamaları.....	28
2.2. Türkiye’de Serbest Bölgeler	28
2.2.1. Mersin Serbest Bölgesi (1987)	30
2.2.2. Antalya Serbest Bölgesi (1987)	31
2.2.3. Ege Serbest Bölgesi (1990)	32
2.2.4. İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi (1990)	33
2.2.5. Trabzon Serbest Bölgesi (1992)	33
2.2.6. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi (1995)	34
2.2.7. Doğu Anadolu Serbest Bölgesi (1995)	34

2.2.8. Mardin Serbest Bölgesi (1995)	35
2.2.9. İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler (1997)	36
2.2.10. İzmir Serbest Bölgesi (1998).....	36
2.2.11. Rize Serbest Bölgesi (1998)	37
2.2.12. Samsun Serbest Bölgesi (1998)	38
2.2.13. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi (1998)	38
2.2.14. Kayseri Serbest Bölgesi (1998)	39
2.2.15. Avrupa Serbest Bölgesi (1999).....	41
2.2.16. Gaziantep Serbest Bölgesi (1999)	41
2.2.17. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi (1998).....	42
2.2.18. Bursa Serbest Bölgesi (2001)	42
2.2.19. Kocaeli Serbest Bölgesi (2001)	43
2.2.20. Denizli Serbest Bölgesi (2002)	43
2.2.21. TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (2002)	44
BÖLÜM 3: SERBEST BÖLGELERİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ.....	45
3.1. Dış Ticaret Tanımı, Çeşitleri ve Politikaları.....	45
3.1.1. Dış Ticaret Tanımı	45
3.1.2. Dış Ticaret Çeşitleri	46
3.1.2.1. Normal Ticaret	46
3.1.2.2. Bağlı Ticaret	46
3.1.2.3. Sınır Ticareti	46
3.1.2.4. Serbest Bölge Ticareti	46
3.1.3. Dış Ticaretin Faydaları.....	47
3.1.4. Dış Ticaret Politikaları	47
3.1.4.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları.....	48
3.1.4.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları.....	50
3.1.4.3. Genel Olarak Dış Ticaret Politikası Çeşitleri.....	51
3.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri.....	52
3.2.1. Hariçte İşleme Rejimi.....	52
3.2.2. Dahilde İşleme Rejimi.....	53
3.2.3. Gümrük Antrepo Rejimi.....	53
3.2.4. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi	54

3.2.5. Geçici İthalat Rejimi.....	54
3.3. Serbest Bölgelerin Dış Ticarete Etkileri.....	54
3.4. Türkiye’de Dış Ticaret Politikalarının Tarihsel Gelişimi.....	55
3.5. Türkiye’de Dış Ticaretin Önündeki Engeller	55
BÖLÜM 4 : TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA.....	57
4.1. Veri Seti ve Model	57
4.2. Ampirik Literatür	57
4.3. Araştırmanın Yöntemi	60
4.3.1. Durağanlık Testleri	60
4.3.2. ARDL Yöntemi	60
4.4. ADF(1979) ve PP(1988) Birim Kök Test Sonuçları.....	63
4.5. ARDL Yöntemi Sonuçları.....	64
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
AIC	: Akaike Information Criteria
ARDL	: Autoregressive-Distributed Lag
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
ETDZ	: Economic and Technological Development Zones
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IFS	: International Financial Statistic
ILO	: The United Nations Conference on Trade and Development
IMF	: International Monetary Fund
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
PP	: Phillips-Person
SIC	: Schwarz Information Criteria
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk Lirası
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
VAR	: Vektör Otoregresyon
WEPZA	: World Economic Processing Zones Association

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Avrupa Birliğindeki Bazı Serbest Bölge Uygulamaları	23
Tablo 2 : Birleşik Arap Emirliklerindeki Serbest Bölgeler.....	25
Tablo 3 : Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Rakamları (2014-2015)-(bin \$).....	29
Tablo 4 : Serbest bölgelerin istihdamı (2014-2015).....	30
Tablo 5 : Birim Kök Testi Sonuçları.....	63
Tablo 6 : ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Tahmin Sonuçları.....	65
Tablo 7 : ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Sınır Testi Sonuçları.....	67
Tablo 8 : ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları.....	68
Tablo 9 : ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları.....	69
Tablo 10: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Tahmin Sonuçları.....	69
Tablo 11: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Sınır Testi Tahmin Sonuçları.....	70
Tablo 12: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları.....	71
Tablo 13: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları.....	71
Tablo 14: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Tahmin Sonuçları.....	72
Tablo 15: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Sınır Testi Tahmin Sonuçları.....	74
Tablo 16: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları.....	74
Tablo 17: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları.....	75
Tablo 18: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Tahmin Sonuçları.....	76
Tablo 19: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Sınır Testi Tahmin Sonuçları.....	78
Tablo 20: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları.....	78
Tablo 21: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları.....	79

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: ARDL (12,3,0,0,12) Modeli Yapısal Kırılma Bulunan CUSUM Grafiği.....	66
Şekil 2: ARDL (12,3,0,0,12) Modeli Kukla Değişkenli CUSUM Grafiği	66
Şekil 3: ARDL Testi (2,2,0,0,0) Modeli CUSUM Test Grafiği	70
Şekil 4: ARDL Testi (2,2,1,0,0) Modeli Yapısal Kırılma Bulunan CUSUM Grafiği....	73
Şekil 5: ARDL Testi (2,2,1,0,0) Modeli Kukla Değişkenli CUSUM Grafiği.....	73
Şekil 6: ARDL Testi (2,1,0,0,0) Modeli Yapısal Kırılma Bulunan CUSUM Grafiği.....	77
Şekil 7: ARDL Testi (2,1,0,0,0) Modeli Kukla Değişkenli CUSUM Grafiği	77

Tezin Başlığı: SERBEST BÖLGELERİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA	
Tezin Yazarı: Şükrü Can DEMİRTAŞ Danışman: Yrd.Doç.Dr. Abidin ÖNCEL	
Kabul Tarihi: 01.06.2016	Sayfa Sayısı: 11(ön kısım) + 96 (tez)
Anabilimdalı: İktisat	Bilimdalı:
Küresel ticaret pazarından daha fazla pay almak isteyen ve bu amaçla çalışan ülkeler karşılaştıkları ticaret kısıtlarını ve önlemlerini aşmanın yollarını aramışlar ve modern bir çözüm olarak serbest bölgeleri geliştirmişlerdir. Serbest bölgeler, ülkelerin ticaret üzerine koymuş oldukları kotalardan ve engellerden etkilenmeyen, aynı zamanda üreticiler için çeşitli avantajlar sağlayan özel alanlardır. Serbest bölgeler sağladıkları avantajlar ile ülkeleri dış ticarete üstün konuma getirebilirler. Bu avantajların en önemlisi serbest bölgelerde uygulanan vergi indirimleridir. Bu sayede üretim maliyetleri düşmekte ve bu da fiyat avantajları sağlamaktadır. Dolayısıyla ülkeler dış pazarda daha rahat rekabet edebilmektedirler. Bu çalışmada serbest bölgelerin dış ticarete etkileri ampirik olarak incelenmektedir. Ampirik kısımda inceleme için ekonometrik bir yöntem olan ARDL yöntemi kullanılmaktadır. 4 farklı modelin kurulduğu çalışmada Türkiye dış ticaretinin yalnızca serbest bölgelerden etkilenmediği de göz önüne alınarak, analize döviz kuru, ihracat ve ithalat birim fiyatları, dünya gelirleri ve Türkiye'nin gelirleri eklenmiştir. Analiz sonuçlarında Türkiye'nin dış ticareti ile diğer değişkenler ve serbest bölgeler arasında eşbütünleşme olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Serbest Bölgeler, Dış Ticaret, Eşbütünleşme, ARDL Yöntemi	

Title of the Thesis: THE IMPACT OF FREE ZONES ON FOREIGN TRADE : AN EMPIRICAL APPLICATION ON TURKEY	
Author: Şükrü Can DEMİRTAŞ Supervisor: Assist.Prof. Abidin ÖNCEL	
Date: 01.06.2016	Nu. of pages: 11 (pre text) + 96 (main body)
Department: Economy	Subfield:
The countries which try to increase their share of the global trade market have always been in search to find their ways around trade restrictions and cautions and developed free trade zones as a modern solution to these restrictions. Free trade zones are special realms which are free from the quotas and restrictions on foreign trade that states apply as well as being beneficial to domestic producers. Free trade zones can help countries to have the edge over in global trade with advantages they provide. The most important advantage of free trade zones is the tax reductions. Tax reductions reduces the cost of production which results in cheaper prices and price advantage, thus improving the ability to compete in foreign market. In this study, impacts of free trade zones on foreign trade will be empirically examined. In the empiric part of the study an econometric method called ARDL is used. Four different models have set up and considering the fact that the foreign trade of Turkey not only affected by free trade zones, variables like exchange rate, import and export unit rates, revenue of the global world and Turkey, etc., have also been taken into consideration. Result of analysis demonstrates a cointegration between the foreign trade of Turkey and free trade zones as well as the other variables that mentioned before.	
Keywords: Free Zone, Foreign Trade, Cointegration, ARDL Method	

GİRİŞ

Dünya ekonomilerinin küreselleşme çabası ve bu çabanın hız kazandırdığı üretimde uzmanlaşma arttıkça ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerinin mallarına olan talebi de artmaktadır. Küreselleşen uluslararası ticaretin ülke ekonomileri üzerindeki olumlu etkilerinin fark edilmesi araştırmacıları yeni arayışlara yönlendirmiş ve dış ticarete daha karlı olabilmenin yolları aranmıştır. Bu bağlamda uluslararası ticaretin getirilerinden daha fazla faydalanmak, refah seviyesini daha iyi hale getirmek, ülkenin kalkınmasını sürdürmek ve yurt dışından ithal edilen sınai ürünlerinin yurt içinde üretimini gerçekleştirmek isteyen ülkeler, giderek artan oranda döviz ihtiyacı duymaktadır. Bu sebeple dış ticaretin artırılması gerekmektedir. Ancak her ülke yaptığı düzenlemelerle iç piyasayı ve üreticisini korumak için çeşitli kısıtlar koymuştur. Dış kredi bulma imkânlarının oldukça sınırlı olduğu da dikkate alınırsa, ülkeler hızla her türlü döviz kazandırıcı işlemlere ağırlık vermek ve kısa vadede döviz kazanmak zorundadır. Bu nedenle araştırmacılar ülkelerin karşılıklı olarak koydukları ticaret kısıtlarından etkilenmeyen yeni bir alan üretmek zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan da serbest bölgeler önemli bir uygulama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağrıaçık, 1983: 24).

Dış ticarete hem ülkeye hem de üretici firmalara sağladığı avantajlar nedeniyle serbest bölgeler önemli bir araç niteliğindedir. Gerek firmalara sağladığı avantajlarla ki bunların en önemlisi vergi avantajıdır, gerekse devletin sağladığı diğer teşvikler sayesinde serbest bölgelerde bulunmanın cazibesi giderek artmaktadır. Maliyeti de düşüren bu uygulama sayesinde firmalar bölge içine getirdikleri ürün için vergi ödemezken bölge dışına çıkan ürünlerden de kar elde etmeyi hedeflemektedirler. Aynı zamanda belirli şartlarda devletin firmalara verdiği teşvikler sayesinde de ticaret yaşamlarını ve yatırımlarını daha güvenli şekilde yapabilmektedirler. Serbest bölgeler, ülkelere sağladığı avantajlar sayesinde yabancı sermayeyi ülkeye çekme ve dış ticarete avantajlar sağlamaktadır. Aynı zamanda ülke içinde sosyal ve politik istikrarın sağlanmış olması açısından güvence verilmesi, kârların transfer edilme hakkının verilmesi, yatırımın yapıldığı ve yatırımı yapan ülke arasındaki ticari anlaşmanın bulunmasıyla çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılmış olması da bölgelerin yabancı sermayeyi ülkeye çekmesine olanak tanımaktadır. Serbest bölgeler ülkenin döviz

girdilerini arttırarak ödemeler dengesi üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Faaliyet gösteren her türlü kuruluşun kâr transferleri, elde edilen kira ve harçların gelirleri, bankacılık hizmet gelirleri, işçi ve teknik eleman ücretleri, taşıma gelirleri gibi faaliyetlerle ülkenin döviz girdilerini arttırmakta ve ödemeler dengesini düzenlemektedir (Öncel, Uçkun ve Özer, 2005).

Serbest bölgeler hakkında çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. İstanbul Ticaret Odası tarafından Ticaret Bakanlığı'na sunulan raporda, *“Serbest Bölgelerin sadece nihai ürün niteliğindeki malların bulundurulacağı bir veya birçok binadan oluşan yerler değil, fakat bütün bir alanın gümrük sınırları dışında tutulmasının mümkün olabileceği yerler olduğu belirtilerek, ulusal sınırlar içinde belirli bir alanda daha geniş faaliyetlerin vergi ödeme yükümlülüğüne konu olmaksızın yürütülmesi amacıyla gümrük sınırı dışında sayılması serbest bölge denilen kuruluşu oluşturur”* şeklinde bir tanım yapıldığı görülmektedir (İTO, 1960: 42). Serbest bölgeler yapıları bakımından, serbest ticaret bölgesi, serbest üretim bölgesi, serbest finansal bölgeler, serbest tüketim bölgesi ve transit bölgeler olmak üzere beş başlık altında incelenmektedir. Söz konusu bölgeler ülke dış ticaretine olumlu etkiler oluşturması ve ticaret avantajları sağlaması amacıyla kurulur ve bu etkiler uluslararası piyasalarda kazanımlar elde edilmesini sağlar. Genel itibariyle serbest bölgeler ülke istihdamını, döviz birikimini, ithalatı ve yabancı sermaye girişini olumlu yönde etkilere sahipken; vergi kaybı, ithalat baskısı, yasadışı faaliyetlerde artış riski, kaçakçılık, yerli firmalara rakip olma, yatırımların olumsuz dağılması, tekelleşme ve sosyal yapının bozulması gibi olumsuz etkilere de sahiptir. Serbest bölgeler aynı zamanda üreticiye; vergi avantajlarından yararlanma, orta ve uzun vadede geleceği planlayabilme, kâr transferi sağlama, ticaret kolaylığı, gümrük vergisi prosedüründen arındırılmış ticari faaliyetler, Avrupa birliği ve gümrük birliği kriterlerinin gerektirdiği serbest dolaşım, eşitlik prensibi, zaman kısıtlaması bulunmaması, pazar ihtiyaçlarına ve şartlarına göre serbestçe belirlenecek ticari faaliyetler, gerçekçi bir enflasyon muhasebesi, yerli ve yabancı tüm pazarlara erişim olanağı, azaltılmış bürokratik prosedür ve dinamik işletme yönetimi, stratejik avantaj, her türlü ticari ve sınai faaliyete uygun ve ucuz altyapı, tedarik zinciri imkânlarından yararlanma kolaylığı gibi avantajlar sunmaktadır. Ülkemizde ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla 1987 yılından bu yana ülke genelinde 21 serbest bölgenin kuruluşu gerçekleştirilmiştir (ekonomi.gov.tr, 2015).

Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları sonrasında dışa açık ve ihracata dayalı büyüme politikaları benimsenmiş, ülkenin dış ticaret yapısı büyük oranda dünyadaki gelişmelerle doğru orantılı olarak bazı değişimler göstermiştir. Türkiye, tarım ürünleri ihracatçısı, sanayi ürünleri ithalatçısı bir ülke konumundan günümüzde ihracatının büyük bir kısmını sanayi ürünlerinin oluşturduğu bir ülke haline gelmiştir. Bu dönüşümde serbest bölgelerin önemli katkılar sunduğu görülmektedir.

1. Çalışmanın Konusu

Son yıllarda gelişen ve artan dış ticaret hacminden daha fazla pay almak isteyen ülkeler, önemli avantajlar sağlayan serbest bölge uygulamalarından önemli ölçüde yararlanmaya başlamışlardır. Ülkemizde serbest bölgeler 1987’de kurulmaya başlanmış ve ticaret hacmindeki payları günümüze kadar giderek artmıştır. Serbest bölgeler, Türkiye’nin dış ticaret hedeflerine ulaşmasında bir araç niteliği taşımaktadırlar. Elbette bu sistemin negatif etkileri de olmakla birlikte ekonomiye sağladığı faydaların büyüklüğü nedeniyle önemleri giderek artmaktadır. Söz konusu faydaların en önemlisi hiç kuşkusuz ülkelerin dış ticaretine yapmış olduğu katkılardır. Bu bakış açısıyla serbest bölgelerin dış ticaret üzerindeki etkilerinin Türkiye özelinde tartışılması ve ampirik bir uygulamayla desteklenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, serbest bölgeler hakkında genel bilgileri ortaya koyduktan sonra, serbest bölgelerin dış ticarete katkılarını teorik düzlemde ele almak ve bununla bağlantılı olarak Türkiye’de üzerinde sınırlı sayıda ampirik analiz gerçekleştirilmiş bu alanla ilgili ampirik bir uygulama gerçekleştirmektir. Bu vesileyle özellikle uygulama gerçekleştirilen dönem ile ilgili bulgulara ulaşılması ve bulguların teori ile uyumluluğunun tartışılması çalışmanın en temel amacıdır.

3. Çalışmanın Önemi

Yapılan literatür taramasında, serbest bölgeler üzerine gerçekleştirilen çalışmaların büyük çoğunluğunda uygulama kısımlarının eksik olduğu görülmüştür. Söz konusu çalışmalarda genellikle veri tabloları kullanılmış ve bu tabloları yorumlamak suretiyle serbest bölgelerin dış ticaret etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu yöntem yanlış

olmamakla birlikte yetersiz kaldığı düşünölmekte ve konuyu desteklemek amacıyla ampirik analizlerin de gerçekleştirilmesi gerekli görölmektedir. Belirtilen hususlardan hareketle hazırlanan bu çalışmada teorik analizlere ilave olarak ayrıca ampirik analiz ile çalışma desteklenmektedir. Dolayısıyla bu çalışma alandaki açığı kapatmak için sadece bir adım niteliğindedir. Aynı zamanda literatür araştırması esnasında ulaşılan çalışmalar içerisinde bu konuda ARDL yöntemi kullanarak serbest bölgeler ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olduğundan, çalışma bu hususta orijinal bir nitelik kazanmaktadır.

4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada serbest bölgelerin dış ticaret üzerindeki etkisini açıklayabilmek için hem teorik hem de ampirik analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında, 2000.01-2015.12 dönemleri için 192 aylık veri ile serbest bölgelerin ihracat ve ithalatının Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Analizin gerçekleştirilmesinde serbest bölge ithalatı ve ihracatı, reel efektif döviz kuru, dünya gelirleri olarak dünyadaki endüstriyel üretim, Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı, ithalat ve ihracat birim fiyat değerleri ve Türkiye'nin geliri olarak da Türkiye'nin endüstriyel üretim verileri kullanılmıştır. 4 farklı model kurulmuş ve aradaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle değişen varyans probleminden kaçınmak için veriler, logaritmik dönüşümleri alınarak analizlere dahil edilmiş ve Birim Kök Analizleri ve ARDL modeli kurularak eşbütünleşme testleri yapılmıştır.

5. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın birinci bölümünde, serbest bölge kavramları, serbest bölge çeşitleri ile serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde, Türkiye'deki uygulamaları daha geniş bir perspektifte ele alınmakla birlikte Dünya'da ve Türkiye'de serbest bölge uygulamalarından bahsedilmektedir.

Üçüncü bölümde, serbest bölgelerin dış ticaret üzerindeki etkisi teorik çerçevede tartışılmaktadır.

Dördüncü bölümde ise Türkiye'deki serbest bölgelerin dış ticarete etkisini araştırmak amacıyla 2000.01-2015.12 dönemi için ampirik bir uygulama gerçekleştirilmektedir.

BÖLÜM 1: SERBEST BÖLGELERİN YAPISI, ÇEŞİTLERİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı

Serbest bölgeler hakkında çeşitli kişi ve kurumlarca da tanımlamalar yapılmıştır. Bunların birkaçı aşağıdaki gibidir;

- Kurulmuş olduğu ülkenin milli sınırları içinde olmakla beraber gümrük hattı dışında kalan, ülkede geçerli olan dış ticaret ile diğer mali ve iktisadi alanlara yönelik devlet düzenlemelerinin ortadan kaldırıldığı ya da kısmen uygulandığı, ihracatın artırılması için ülkenin diğer kesimlerine oranla belli sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin uygulandığı, özel idari statüye bağlı bölgelerdir (DTM, 1996: 3).
- Serbest bölgeler, bir firmanın çeşitli dış ticaret kısıtlamalarına maruz kalmadan dünya pazarlarında yoğun rekabete girebilmesine imkân sağlayan endüstriyel park ve transit yükleme merkezi olarak kabul edilmektedir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 2).
- Bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içinde bulunmakla beraber gümrük sınırlarının dışında sayılan, ülkede geçerli olan dış ticaret ile diğer mali ve iktisadi alanlara yönelik devlet düzenlemelerinin tamamen ortadan kaldırıldığı ya da kısmen uygulandığı bölgelerdir (Alpar, 1985: 13).
- Serbest bölge, üreticilerin mallarını indirip bekleyebilecekleri ve daha sonra ne yapacaklarına karar verebilecekleri, tarafsız ve tecrit edilmiş bir alandır (Thoman, 1956: 6).
- Serbest bölgeler, genellikle uluslararası transit yollar üzerinde bulunan gelişmiş kara, deniz, demir ve hava ulaşım olanaklarına sahip alanlarda kurulurlar (Toroslu, 2000: 9-10).
- İTO'nun Ticaret Bakanlığı'na sunduğu raporda, “*Serbest Bölgelerin sadece nihai ürün niteliğindeki malların bulundurulacağı bir veya birçok binadan oluşan yerler değil, fakat bütün bir alanın gümrük sınırları dışında tutulmasının mümkün olabileceği yerler olduğu belirtilerek, ulusal sınırlar içinde belirli bir alanda daha geniş faaliyetlerin vergi ödeme yükümlülüğüne konu olmaksızın*

yürütülmesi amacıyla gümrük sınırı dışında sayılması serbest bölge denilen kuruluşu oluşturur” şeklinde tanımlamıştır (İTO, 1960: 42).

- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından yapılan tanıma göre, Serbest bölge bir uluslararası liman (veya havaalanı) yakınında kurulan, ulusal gümrük alanından özel amaçlarla ayrılmış bir bölge niteliğine sahiptir ve buraya mallar gümrük işlemleri olmaksızın getirilebilir. İthal edilen mallar depolanabilir, çeşitli işlemlere tabi tutulabilir, üretim amacıyla kullanılabilir ve mallar ulusal gümrük alanına girmediği sürece gümrük vergisi ödenme gereği ortaya çıkmaz (UNCTAD, 1975: 3).
- Ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte gümrük hattı dışı olarak sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı ya da kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanmaktadır (DTM, 2000: 1-2).
- Başka bir tanımlamada ise serbest bölgeler, bir ülkenin dış ticaret rejimi için gerekli olan mevzuat kısıtlamalarının kısmen veya tamamen uygulama dışı bırakıldığı, genellikle uluslararası bir liman veya havaalanı yakınında olan, milli sınırlar içinde bulunmakla birlikte, gümrük sınırları dışında kabul edilen ve esas itibariyle ihracata yönelik faaliyet gösteren seçilmiş sınai ve ticari alanlardır (Hepaktan ve Çılbant, 2000: 201).

22 Ekim 1999 tarihinde yürürlüğe giren 4458 sayılı gümrük kanununun 152. maddesi ile de serbest bölgeler; Türkiye gümrük bölgesinin parçaları olmakla beraber,

- Serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından, Türkiye gümrük bölgesi dışında olduğu kabul edilen;
- Serbest dolaşımdaki eşyanın ise, bir serbest bölgeye konulması nedeni ile normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir.

Serbest bölgeler; genel olarak, yapıları belirli kanunlara bağlı olarak şekillenen amacı dış ticarete avantajlı olmak ve ülkeye çeşitli faydalar sağlamak olan, işlemlerin daha az maliyetle gerçekleştirilebildiği firma yatırımlarının devlet teşvikleriyle korunduğu ülke içerisindeki özel alanlardır, şeklinde tanımlanabilir.

1.2. Serbest Bölgelerin Çeşitleri

Serbest bölgeler yapıları bakımından Serbest Ticaret Bölgesi, Serbest Üretim Bölgesi, Serbest Finansal Bölgeler, Serbest Tüketim Bölgesi ve Transit Bölgeler olmak üzere beş alt başlıkta incelenebilir:

1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi

WEPZA, Dünya Bankası ve ILO'nun yaptığı ortak tanıma göre serbest ticaret bölgesi “ithalat ve ihracat vergilerinden muaf olunan, vergi ve diğer teşviklerin sağlandığı, ev sahibi ülkede üretimi, ithalatı ve ihracatı artıracak iş alanlarını desteklemeyi teşvik eden dar bir alanda kurulan yerlerdir” (Malhotra ve Papadopoulos, 2008: 21). Günümüzde serbest ticaret bölgelerinin başlıca faaliyetlerini ev sahibi ülkenin transit ticaretini geliştirme, ithalat ve ihracatını kolaylaştırmak ile depolama ve malların işlenmesine şeklindeki faaliyetler oluşturmaktadır (Karluk, 1984: 262). Bu bölgelerde dış ticarete yönelik işlemler yapılmaktadır. Ev sahibi ülkenin gümrük alanına girmez ise gümrük vergisi için ödeme yapılmamaktadır (Erdoğan, 1985: 5). Serbest Ticaret Bölgeleri; Serbest Liman, Antrepo ve Dış Ticaret Bölgesi olarak 3 alt başlığa ayrılmaktadır;

1.2.1.1. Serbest Limanlar

Bir ülkenin egemenlik sınırları içinde kalmakla birlikte ithalat, ihracat, transit ticareti, taşımacılık ve yeniden ihraç açısından açık duruma getirilen limandır. Özellikle sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde görülen bir tür dar kapsamlı serbest ticaret bölgesidir. Serbest liman terimi, bir ülkede geçerli olan mali ve iktisadi düzenlemelerin tümüyle ya da bir bölümüyle uygulanmadığı liman ve çevresi için kullanılır. Bu bölgede, yeniden ihraç edilecek ya da yerel tüketime sunulacak yabancı kaynaklı mallara gümrük vergisi uygulanamaz veya yalnızca çok düşük bir vergiye tabi tutulmaktadır (www.wikipedia.org, 2015). Burada bulundurulanan malların ülke içine ithalatı olduğunda, uygulanacak vergi eşyanın antrepoya girişinde değil, ülkeye ithalinde ödeneceğinden

dolayı ithalatçıya mali yönden kolaylık sağlanmaktadır. Bundan dolayı ithalatçılar ürünlerini hemen piyasaya sunmaktansa piyasanın durumuna göre en uygun zamanı bekleyerek kendilerine mali yönden de fayda sağlamış olmaktadır (Düzenli, 2006: 25).

Gelişmekte olan ülkelerdeki ihracat işleme bölgelerinin modern sürümü olan serbest limanlar, serbest ticaret yapan ülkelere modern bağlantı noktasını oluşturmaktadırlar (DaPonte, 1997: 1). Bu tür serbest bölgeler özellikle sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde görülmektedir (Alpar, 1985: 15). Dünya çapındaki Hong-Kong, Singapur, Bahama Adaları, Manus(Brezilya) limanları en önemli serbest limanlar olarak bilinmektedir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 9).

1.2.1.2. Antrepo

Yabancı kaynaklı malların belirli bir süre için gümrük vergisi ödenmeden koyulduğu ve gümrük idaresinin denetimi altında olan kapalı yerlerdir. Yabancı ülkelere çeşitli yollarla getirilen eşya antrepolarına konulmaktadır. Antrepoya giren mallar belirli bir süre bekletildikten sonra tekrar yabancı bir ülkeye gönderilebilir, diğer bir antrepoya aktarılabilir veya ülkeye ithal edilebilir (Yazıcılar, 2002: 7). İthalat halinde vergiler malların antrepoya girişinde değil, ülkeye ithal edildiği tarihte ödenmektedir (Toroslu, 2000: 8). Malların azami depolanma süresi her ülkede fark olmasıyla birlikte ortalama iki yıldır (Güner, 1999: 24). 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda gümrük antreposu, genel antrepo veya özel antrepo olarak ikiye ayrılır. Genel Antrepolar, eşyanın konulması için herkes tarafından kullanılabilen; özel antrepolar ise, yalnız antrepo işleticisine ait eşyanın konulması amacıyla kurulan gümrük antrepolarıdır.

1.2.1.3. Dış Ticaret Bölgesi

Dış ticaret bölgesi, dış ticareti geliştirmek amacı ile ABD hükümeti tarafından 1934 yılında uygulamaya konan bir tür serbest bölge uygulamasıdır (Ostheimer, 2004: 1-3'den aktaran; Tıraş, 2008: 18). Günümüzde sayıları 250'ye ulaşan bu bölgelerde, dış ticaretin yanı sıra ABD'nin Gümrük Sistemi nedeniyle ithalatçı firmalar tarafından ithal malların gümrük dilimini değiştirmek amacıyla çeşitli montaj ve de-montaj işlemleri yapılmaktadır. Genellikle işlek deniz limanlarının yakınında kurulan bu bölgeler, daha çok serbest liman özelliği göstermektedirler (Özdoğan, 2006: 12).

1.2.2. Serbest Üretim Bölgesi

Serbest üretim bölgelerine ilişkin çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bir tanıma göre, serbest üretim bölgesi ülke içinde ülke gibidir. Fiziki olarak tecrit edilen ve polis koruması altında bulundurulmuş bölgeler, gümrükler ve ülkede uygulanan çeşitli kanunlardan tecrit edilmişlerdir (Tsuchiya, 1978: 29). Diğer bir tanımda serbest üretim bölgesinin, “geri kalmış ülkelerin işgücünü endüstri alanında dünya pazarına yönelik biçimde de kullanan üretim merkezleri” olduğu belirtilmektedir (Frobel, Heinrichs ve Kreye, 1982: 80). Bu alanlar yabancı yatırımcılara vergisiz makine ve hammadde ithalatı, sermaye ve kar transferi garantisi, tüm malların ihracında gümrüğe tabi olmama, fabrika binası sağlama gibi çeşitli ayrıcalıklar sunan bölgeler olarak ifade edilebilirler (Erdoğan, 1985: 5). Yine bir diğer tanımda, serbest üretim bölgeleri, ülkelerin çoğunlukla yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişini sağlamak amacıyla tesis ettikleri ve üretimin daha çok ihracat ve belli şartlarda iç tüketim için yapıldığı, birçok teşvik ve özendirme politikasına sahip, büyük üretim tesislerinin kurulduğu yerlerdir (İncekara, 1986: 21). Bölgeden beklentiler; döviz geliri elde etmek, istihdam sağlamak, ev sahibi ülkenin ekonomisine katkı sağlamak, bölgenin ihracatına yönelik katma değer artışı sağlamak, yabancı sermaye ve ileri teknoloji akışı ile iş gücü niteliğinin yükseltilmesini sağlamaktır (Düzenli, 2006: 25). Serbest Üretim Bölgeleri; İhracat Bölgesi, Yatırım Bölgesi, İkiz Fabrikalar ve Özel Ekonomik Bölgeler olarak 4 alt başlıkta incelenebilir

1.2.2.1. İhracat Bölgesi

İhracat Bölgeleri, ihracat amacıyla üretime tahsis edilmiş olan ve ithal edilen hammadde ve diğer ara girdilerin nihai ürüne dönüştürüldüğü serbest bölgelerdir. Bu bölgeler bir ticaret bölgesi olmaktan çok, bir üretim bölgesidir. Bu bölgeler sadece dünya pazarlarına yönelik üretim yapan firmalara da açılmıştır. Bu bölgelerde genellikle çok uluslu şirketlerin uydu firmaları olarak adlandırılan daha küçük firmaları faaliyet göstermektedir (Toroslu, 2000: 7). Gümrük vergi ve formalitelerinden arındırılmış olması ile serbest ticaret bölgelerinden farklı olan bölgeler tüm firmalara yatırım olanağı tanınan büyük sanayi sitelerine benzemektedir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 8). Dış ticaret fazlası veren Japonya’nın bu fazlaları eritmek amacıyla büyük deniz limanlarının ya da havaalanlarının yakınında kurduğu serbest bölgeler, ihracat bölgelerine iyi bir örnek teşkil etmektedir (Akyürek, 1983: 14).

1.2.2.2. Yatırım Bölgeleri

Ülkelerin diğer yerlerine göre gelişmemiş bölgelerine hareket getirmesi ve uygun yatırım ortamının oluşması için yatırım bölgeleri kurulmaktadır. Yabancı yatırımcıdan çok yerli yatırımcı için düzenlenmiş bölgelerdir. Bu bölgeler için de çeşitli teşvikler ve vergi indirimleri uygulanmaktadır (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 8). Bu tür bölgeler ilk olarak 1977 de İngiltere’de ve daha sonra Belçika’da denenmiştir (Alpar, 1985: 14; Güner, 1995: 17). Aynı zamanda yerel tüketim amacına yönelik gümrüksüz ithalatın gerçekleştirildiği bölgelerdir. Gelişmekte olan bölgelerde görülürler ve bölgenin tüketim ihtiyacını sağlamak amacıyla kurulmuşlardır (Orhan, 2003: 6).

1.2.2.3. İkiz Fabrikalar

İkiz fabrikalar serbest üretim bölgelerinin farklı bir halidir. Bu bölgeler komşu ülkelerin mukayeseli üstünlüklerinden yararlanılmak amacıyla kurulur ve bu bölgelerden genellikle ikili ticareti arttırma hedefi ön plana çıkar (Toroslu, 2000: 9). Örneklerine en çok Meksika ile ABD arasındaki sınırda rastlanmaktadır (DPT, 1985: 3). Bu bölgelerin kurulmasıyla iki ülke de fayda sağlamaktadır. ABD bir yandan ülkesine olan insan göçünü durdurmuş, diğer yandan fason imalatla düşük maliyetli üretim malları üreterek üçüncü dünya ülkelerindeki pazar gücünü arttırmış; Meksika ise, yabancı sermaye girişini hızlandırarak istihdamı arttırma imkânı bulmuş, ekonomik sorunlarının bir kısmını çözüme ulaştırmış ve buralarda tecrübe kazanan nitelikli insan gücüne kavuşmuş olmaktadır (Erçakar, 2004: 5).

Meksika’da ise "Maquiladora" olarak adlandırılan sektöre yönelik teşvikler öne çıkmaktadır. Buradaki şirketlerden uzun süre kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve diğer vergiler alınmamaktadır. Meksika’nın kuzeyinde "Maquiladora" sektöründe istihdam edilen kişi sayısı 2006 yılında 1,2 milyon olarak kaydedilmiştir. Maquiladora sektörüne yönelik teşvikler yerli ihracatçılara ve Maquiladora sektörüne girdi sağlayan firmalar için de geçerlidir. Öte yandan Maquiladora firmalarına yararlandıkları teşvikleri kaybetmeksizin üretimlerini diğer firmalara da yönlendirebilirler. Yaşanan son krizle beraber Meksika’da üretim ve montaj faaliyeti yürüten ve çoğunu ABD pazarına yönelik çalışan işletmelerin oluşturduğu sektör, ABD’ye yapılan ihracattaki

%60-65 oranındaki gerileme ile birlikte krizden etkilenen sektörler arasında ilk sırada yer almaktadır (Karakurt, 2010: 151).

1.2.2.4. Özel Ekonomik Bölge

Özel ekonomik bölgelerin amacı, turizmi, dış ticareti ve yatırımı geliştirmektir. 1979’da Çin Halk Cumhuriyeti’nde kurulmaya başlanmış ve özellikle Hong Kong işletmelerinin yoğunlaştığı bölgelerdir. Bu bölgelere “özel” denmesinin sebebi, Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki planlı ekonominin aksine, bölge ekonomisinin tamamen serbest piyasa kurallarına uygun olarak çalışmasıdır (Özdoğan, 2006: 13).

İhracat üretim bölgelerinin yeni bir şekli olan özel ekonomik bölgeler, özellikle Çin’de kurulmakla birlikte, ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirmeye çalışan pek çok gelişmekte olan ülkede de giderek yaygınlaşmaktadır. Asya ülkelerinde kurulan özel ekonomik bölgelerin başarısı 1960 ve 1970’li yıllarda dünya çapında ilgi görmüştür. Bu bölgelerde, yabancı sermaye ve teknolojiyi bölgeye çekebilmek amacıyla, düşük ücret ve vergi istisnaları gibi kolaylıklar uygulanmaktadır. Üretilen malların çoğu spor ayakkabı, oyuncak, hazır giyim ve elektronik eşyalardır (Erdoğan ve Ener, 2005: 52-53).

1.2.3. Serbest Finansal Bölgeler

Yapılan tüm işlemlerin finansal nitelik taşıdığı bölgelerdir. Serbest bankacılık bölgesi veya kıyı bankacılığı, serbest sigortacılık bölgesi şeklinde ikiye ayırmak mümkündür:

1.2.3.1. Serbest Bankacılık Bölgesi(Kıyı Bankacılığı)

Serbest bankacılık bölgeleri, uluslararası piyasalarda dolaşan yabancı sermayeyi çekebilmek adına oluşturulan bölgelerdir. Bu bölgelerde genel olarak döviz kontrolleri, kredi kontrolleri, munzam karşılık oranları ya gevşetilmekte ya da tamamen ortadan kaldırılmaktadır. Vergiler konusunda da bankalara çeşitli avantajlar sağlanmaktadır. Kıyı bankacılığı için belli bir alan ayrılmasına gerek olmamakla birlikte, mevzuatı düzenleyerek kıyı bankacılığı yapmakta mümkündür (Yavaş, 2005). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Bahreyn, Bahama, Hollanda Antilleri, Cayman Adaları, Lichtenstein, Londra, Paris, Zürih, Frankfurt, ABD Uluslararası Bankacılık Tesisleri ve New York kıyı bankacılığı merkezleri olarak görülmektedir (Küçükkocaoğlu, 2008: 20; Şahin ve

Varlık, 1985: 40-42). Türkiye'de İstanbul Ataköy-Galeria'nın E kısmının ikinci katı 1990'da çıkarılan kanunla kıyı bankacılığı olarak tespit edilmiştir (Pekçetin, 2011: 12).

1.2.3.2. Serbest Sigortacılık Bölgesi

Bu bölgelerde ev sahibi ülkelerin sigorta şirketlerini denetlemek için koydukları sıkı kuralların dışında kalınarak uluslararası sigortacılık faaliyetleri yapılmaktadır (Erçakar, 2004). Bu alanlar, sigortacılık işlemlerinde oluşabilecek değer ve zaman kaybının önüne geçmek amacıyla ülkede uygulanan sigortacılık kanunlarından tamamen ya da kısmen muaf tutularak kurulmuşlardır. Bu tip sigortacılıkta yangın, kaza ve yaşam sigortası gibi standart sigorta işlemleri yapılmamaktadır (Özdoğan, 2006: 14).

1.2.4. Serbest Tüketim Bölgesi

Serbest tüketim bölgelerinde, farklı amaçlar için gümrüksüz tüketime izin verilmektedir. Genellikle ödemeler bilançosunu önemli derecede etkilemeyecek kadar küçük miktarlara tanınan bu kural dışılık, bazen de belirli bir alana veya belirli tüketim malına uygulanabilmektedir (Özdoğan, 2006: 14). Serbest tüketim bölgeleri; gümrüksüz satış mağazaları, serbest çevre ve serbest ithalat bölgesi olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

1.2.4.1. Gümrüksüz Satış Mağazaları

Havaalanları ve gümrük kapılarında bulunan sigara, içki ve çeşitli kıymetli eşyaların satıldığı mağazalar gümrüksüz satış mağazaları olarak tanımlanmaktadır (Toroslu, 2000: 8). İhracat üretim bölgelerinde olduğu gibi gümrüksüz bölgeler de gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikalarında önemli yer kaplamaktadır (Kabaköz, 2012: 31). Bu bölgelerde yerli ve yabancı firmalar üretim kolaylıklarından yararlanarak imalat ve montaj dahil olmak üzere çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır (Yazıcılar, 2002: 8).

1.2.4.2. Serbest Çevre

Serbest çevreler genellikle serbest limana benzetilmektedir. Ancak ülkenin uzak ve gelişmemiş bölgesinde kurulmaktadır. Diğer bölgelerde belirli mallara uygulanan ithalat kısıtlaması ve gümrük tarifeleri bu bölgelerde azaltılarak uygulanmaktadır. Birçok serbest çevre, gümrük kolaylık ve ayrıcalıklarını, ithal edilmiş olan yiyeceklerle,

sermaye mallarına ve tüketicinin acil olan ihtiyaçlarına ayırır ve serbest çevrede geçerli olan kurallar genellikle ülkenin her yerinde geçerli olan yasa ve yönetmeliklere benzemektedir (Erçakar, 2004).

Bu uygulama türlerinin hepsinde, üretici-pazarlamacı kuruluşlara giderek artan gümrük ayrıcalıkları verilirken, uygulamada bunlar dışında Serbest Kumar Bölgeleri (Free Gambling Zones) ve Serbest Tıp Bölgeleri (Free Medical Zones) gibi örnekler de görülmektedir (İlkin ve Tekeli, 1987: 12). Ayrıca ülkemizde İMKB serbest bölgesi gibi menkul değerlerin alınıp satıldığı ve yine ülkemizde araştırma-geliştirme faaliyetleri için tasarlanmış olan TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi gibi uygulamalarıyla da karşılaşılabilir (Muzhdabayeva, 2006: 8).

1.2.4.3. Serbest İthalat Bölgesi

Genellikle serbest bölgeler ihracatı arttırmaya yönelik olarak kurulsalar bile, bazen ithalatı özendirmek için de kurulabilmektedirler. Bu bölgelerin kurulmasında yerli üreticilerin ve tüketicilerin yabancı malları görmelerini sağlayarak bir bakıma ithalat yapmalarını özendirmek ve ithalat prosedürünü kolaylaştırarak yabancı üreticilerin yurt içine ihracat yapabilmelerini kolaylaştırmak amaçlanmaktadır. Dış ticaret fazlası veren Japonya'nın bu fazlaları eritmek için büyük deniz limanlarının veya havaalanlarının yakınında kurduğu bölgeleri bu uygulamaya da örnek olarak göstermek mümkündür (Akyürek, 1982: 14).

1.2.5. Transit Bölge

Transit bölge, denize kıyısı olan ülkeler tarafından, denize yakın veya yeterli çıkış alanı olmayan komşu ülkelerin depolama ve dağıtım merkezleri şeklinde kullanmasına yönelik olarak girişte kurduğu limanlardır. Malların komşu ülkelere ev sahibi ülkeye transit olarak geçişinde gümrük vergileri, ithalat kontrolleri ve birçok giriş-çıkış formaliteleri uygulanmamakla birlikte genellikle bu bölgelerde imalat faaliyetlerine izin verilmemektedir (Karakuzey, 2003: 30). Bazen benzerliği sebebiyle, “Antrepo”, “Serbest Bölge” ve “Serbest Ticaret Bölgesi” gibi kavramlar “Transit Bölge” yerine kullanılabilir. Genellikle, transit bölgelerde imalat faaliyetine izin verilmemektedir. Bir kısmı ise malların varacağı yere iyi bir şekilde ulaşabilmesi için

gerekli olan depolama, tekrar ambalajlama ve diğer bazı işleri yapmaya yetkilidirler. Bazı hallerde depolamanın süresi sınırlandırılmıştır (Bıyık ve Kıratlı, 2001: 173).

1.3. Serbest Bölgelerin Özellikleri

Serbest bölgeler genellikle ülkenin dış ticaret hacmini geliştirmek, döviz gelirlerini arttırmak, ülkedeki sanayi faaliyetlerini canlandırmak, teknoloji transferini hızlandırmak ve ithalat ve ihracat işlemlerini hızlandırmak amacıyla kurulmaktadır (Akyazılı, 2011: 7). Aşağıda bölgelerin özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir;

- Serbest bölgeler gümrüğün dışında bırakılmış alanlardır ve siyasal yönden bağımsız değildirler.
- Serbest Bölgelerin sınırları kesin olarak belirlenmiş olup şehrin tamamını değil sadece belirli bir kısmını kapsamaktadırlar. Bazen bir limanın tümü veya bir kentin tümünü de kapsayan örnekleri bulunmaktadır. Bir şehrin tümüyle serbest hale getirilmesi durumunda ise serbest şehir adı verilmektedir (Arel, 1983: 2).
- Serbest bölgelerde ikamet etmek yasaklanmıştır. Sadece serbest bölgelerde çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılayan görevliler ile güvenlik görevlilerinin ikametine izin verilmektedir (Kabaköz, 2012: 20).
- Ev sahibi ülkeden bölgeye gönderilen mallar ihracat, bölgeden ev sahibi ülkeye gönderilen mallar ise ithalat olarak görülmektedir (Pekçetin, 2011: 8).
- Serbest bölgeler, genellikle uluslararası transit yollar üzerinde bulunan gelişmiş kara, deniz, demir ve hava ulaşım olanaklarına sahip olan alanlarda kurulmaktadır (Toroslu, 2000: 9-10).
- Serbest Bölgede yapılabilecek faaliyetler; ithalat, ihracat, depolama, malların çeşitli işlemlere tabi tutulması, bankacılık, sigortacılık faaliyetleri, çeşitli araçların bakım ve onarımı, yükleme ve boşaltma gibi hizmetlere ek olarak endüstriyel faaliyetler olarak belirtilmiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 6).
- Serbest bölgeler hem hükümet tarafından hem de resmi kurumlar veya gerçek ve tüzel kişiler tarafından da işletilebilirler. Bu bağlamda yerel idareler tarafından işletilmeleri de mümkün kılınmıştır (Cooksey, 1981: 11-19).
- Serbest bölgelerde yapılan tüm parasal işlemler konvertibl dövizlerle yapılmaktadır (Karakuzey, 2003: 3).

- Serbest bölgelerde malların girişinde miktar, menşei ve kalış süresi gibi konularda kısıtlama yapılmamaktadır (Pekçetin, 2011: 9).
- Serbest bölgeler bulundukları ülkenin gümrük sınırları dışında sayılmalarına rağmen gümrük yetkililerinin direkt ve endirekt kontrolü altındadırlar ve kaçakçılığın önlenmesi için etrafı duvar ve parmaklılarla çevrilmiş ve polisiye tedbirler alınmış alanlardır (Işık ve Çabuk, 2007: 5).
- Özellikle az gelişmiş ülkelerin üretim serbest bölgelerinde, ülkede geçerli sosyal politikaların uygulanmadığı da görülmekle birlikte; işgücünün bol, ucuz ve sendikal haklardan genellikle yoksun olmasına bağlı olarak, işgücü maliyetleri oldukça düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir (Kabaköz, 2012: 20).
- Serbest bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri desteklemek amacıyla her türlü ulaşım, depolama, enerji, haberleşme, su, kanalizasyon gibi altyapı yatırımları devlet tarafından üstlenilmektedir (Akyazılı, 2011: 8).
- Serbest bölgelerde vergi muafiyetlerinin yanı sıra farklı teşvik yöntemleri de görülmektedir; örneğin, ihracatın ucuz kredi ile teşviki, yapılan sabit sermaye yatırımının belli bir oranında teşvik primi ile işçi eğitimine prim verilmesi gibi değişik uygulamalar söz konusu olabilmektedir (Kabaköz, 2012: 20).

1.4. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri

Serbest bölgeler, ülkelere dış ticarete olumlu etkiler oluşturmaları ve ticari avantaj sağlaması amacıyla kurulur ve bu etkilerin uluslararası piyasalarda kazanımlar sağlaması beklenir. Genel itibariyle olumlu etkiler şu şekilde sıralanabilir;

1.4.1. İstihdam Etkisi

Serbest bölgelerde yapılacak yatırımlar sonucunda oluşturulan yeni istihdam olanakları iş gücü talebini artıracak ve işsizliği azaltıcı yönde ekonomiyi destekleyecektir (Gümüş, 2007: 50). Ancak, serbest bölgelerde ekonomik faaliyetlerin gelişmesiyle, istihdam sorununun çözümüne olumlu katkı sağlaması ve bunun gerçekleşmesi için işgücünün yurt içinden sağlanması gerekmektedir. Eğer komşu ülkelerde işçi ücretleri daha düşükse; bu ülkelerden serbest bölgenin bulunduğu ülkeye işçi göçü yaşanabilir, bu da rekabet nedeniyle işçi ücretlerinin düşmesine ve istihdamın dış ülke işçilerinden oluşmasına sebep olabilmektedir (Güner, 1995: 11).

Serbest bölgelerin, istihdam sorununa dolaylı katkıda bulunmaları da söz konusudur. Bölge dışından, üretime ilişkin çeşitli girdi talepleri, serbest bölgede çalışan yerli ve yabancı personelin gıda, giyim, eğlence vb. talepleri bu alanlarda belirli bir istihdam oluşturmaktadır. Örneğin Mısır, serbest bölgelerinde faaliyet gösteren şirketler için, çalıştırdıkları personelin en az % 75'inin Mısır'dan karşılanması zorunluluğunu getirmiştir (Koroğlu, 1999: 15). Yine Mısır'da, 50 kişiden fazla işçi çalıştıran firmalara 5 yıl vergi istisnası tanınmıştır (DPT, 1985: 96-97).

1.4.2. Döviz Artırıcı Etki

Serbest bölgeler oluşturma'nın bir amacı da döviz gelirini arttırmaktır. Gelişmekte olan ülkelerin serbest bölgelerinde faaliyette bulunan firmaların bir kısmı yabancı firmalardır. Bu firmalar işlemlerini dövizle yapmaları nedeniyle ülkeye döviz girdisi sağlanmaktadır. Serbest bölge içerisinde satışı yapılan mal, hizmet ve işgücü gelirleri, doğrudan döviz kazançlarıdır (Ebiri, 2006: 69). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin dövizde olan ihtiyaçları son derece yüksektir. İşçi ücretlerinin yanı sıra diğer katma değer unsurlarının, örneğin depo kiralari, arazi kirası, kredi faizleri ve çeşitli vergi resimleri bu çerçevede düşünülebilir (Düzenli, 2006: 28). Serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmalar, ihtiyaç duydukları hammadde, ara malı, yarı işlenmiş madde ve enerjiyi döviz karşılığı serbest bölgelerin yer aldığı ülkeden alacaklardır. Bu ülkenin serbest bölgelere satacağı her türlü mal ve hizmet döviz karşılığı yapılmaktadır (Alpar, 1985, 43). Aynı zamanda döviz gelirlerinin artması ile ülkeler kalkınmalarını da desteklemektedirler.

1.4.3. İthalata Yararları

Serbest bölgelerin bir diğer amacı da ithalatı kolaylaştırmaktır. İhtiyaç duyulan ithal malları serbest bölgelere gerek ithalatçı gerekse rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen ihracatçı şirketlerce getirilerek depolanmaktadır. İhtiyaç duyulan mallar küçük miktarlarda ithal edilerek gümrük vergisinin bir defada ödenmesinin de önüne geçilmiş olmaktadır (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 10). Serbest bölgeler, ithalat açısından değerlendirildiğinde; malların zaman kaybetmeden serbest bölgeye getirilmesi ile zaman yönüyle, serbest bölgelerin stoklama özgürlüklerinden dolayı stok yönüyle, serbest bölgelerin vergisel avantajlarından dolayı ithalat vergileri yönüyle ve serbest

bölgelerin herkese açık olması sebebiyle kaliteden ödün vermenin çok büyük riskler taşıması dolayısıyla kalite güvencesi yönüyle yararlar sağlamaktadır (Aslan, 2013: 32).

Serbest bölgeler aynı zamanda ithalatçı ve imalatçı firmalar için bir tür depo ve ambar görevini görmektedirler. Yurtiçindeki firmalar ihtiyaç duydukları malları yeteri kadar, görerek, beğenerek, muayene ederek seçerler ve bunları rahatlıkla ithal edebilmektedirler. Bu şekilde yurda bozuk, kalitesiz ve hatalı mal ithali önlenmektedir. Böylece ithalatçı ve imalatçının nakliye ve beklemelemlerden doğacak fire ve zararları asgariye indirilmiş olmaktadır (Çelenk, 2007: 42).

1.4.4. Yabancı Sermaye Girişine Etkileri

Yabancı sermaye, risk faktörünün düşük olması ve avantajlardan doğacak karlılığın daha da artması sebebi ile serbest bölgelere daha kolay giriş yapmaktadır. Özellikle üretime yönelik serbest bölgelerde yatırım yapan yabancı sermayeli kuruluşlar gelirken kendi üretimleri ile ilgili bilgi, yöntem ve teknolojiyi de beraberlerinde getirmektedirler (Çelenk, 2007: 43). Bununla birlikte teknoloji transferi de artmakta ve serbest bölgelere gelen yabancı yatırımcılar sayesinde ülkeler uluslararası gelişmeleri ve teknolojiyi eş zamanlı olarak takip edebilmektedirler.

1.4.5. Dış Ticaret Açığına Etkileri

Serbest bölgeler yapılan ihracat sayesinde ülkelere cari açıklarını azaltmaya yönelik katkıda bulunur. Bölgelerde yapılan ihracat arttıkça dış ticaret açığı da azalmaktadır. Bu sayede ülkelerin dışa bağımlılığı azalmaktadır.

1.5. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri

Serbest bölgelerin olumlu etkileri olduğu gibi ülkeler ve üreticiler açısından olumsuz bazı etkileri de bulunmaktadır. Aşağıda bu etkiler kısaca açıklanmıştır;

1.5.1. Vergi Kaybı

Serbest bölgelerin bulunduğu ülkelerde faaliyet gösterecek girişimcilere ilk olarak 5-30 yıl arasında değişen bir vergi kolaylığı sağlamak ve belli bir süre bu teşviklere devam ederek serbest bölgelerde faaliyette bulunan girişimcilere indirimli vergi tarifesi uygulamaktadır. Ayrıca bu teşviklerin yanında bazı serbest bölgelerde sürekli vergi

muafiyeti de tanınabilmektedir (Düzenli, 2006: 35). Uluslararası bölge pazarlarında iş yapan şirketlerin diğer ülkelerdeki veya serbest bölgelerdeki ortaklarından aldıkları malların fiyatlarını düşük göstermeleri ve transfer fiyatları kullanmaları sonucu vergi matrahları normalden daha az çıkabilmektedir. Bu sebeple toplanan vergiler olması gerekenden daha az olmaktadır (Karaevli, 1987: 24).

Serbest bölgelerde sağlanan vergisel teşviklerin kötüye kullanılmasından dolayı vergi kaçakçılığı yapılması da bu bölgelere yöneltilen önemli eleştirilerdendir. Özellikle, serbest bölgelerde faaliyette bulunan kişi ve kuruluşlar kullanılarak örtülü kazanç dağıtımı yapılması ve buna ilişkin ciddi iddialar, 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanun'un kabul edilmesinin gerekçesini oluşturmuştur (Taylar, 2008: 54).

1.5.2. İthalat Baskısı

Serbest bölge kurulması firmalara ithalatı arttırıcı baskı yapabilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgeler, üretim açısından ucuz olan dünya girdilerini kullanmayı tercih etmektedirler. Genel olarak serbest bölgelerden sağlanan vergi ve gümrük muafiyeti ileride ihraç edilmek amacıyla da olsa ithalatı çok cazip kılmaktadır (Aslan, 2013: 40). Bu bağlamda, sadece döviz ödemeleri artmayacak, aynı zamanda bu bölgelerde kurulacak imalat birimlerinin girdi-çıktı ilişkileri açısından geriye beslemesi de söz konusu olmayacaktır. Ancak bu durumun tüm serbest bölgeler için değil de ihracata yönelik ve yabancı sermaye firmalarının yoğun olduğu Meksika tipi (Maquiladora) serbest bölge uygulamaları için geçerli olduğu söylenmektedir (DPT, 1985: 7).

1.5.3. Yasadışı Faaliyetlerde Artış Riski ve Kaçakçılık

Serbest bölgelerde kaçakçılık olasılığı için uygun ortamlar bulunmaktadır. Ancak serbest bölgelerdeki kaçakçılık oranındaki artışlar konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yine de bölgelerin yapıları gereği kaçakçılık konusundaki denetimlerin daha yoğun olması gerektiği görüşü ağır basmaktadır (Bakır, 1984: 44). Ancak sınırları iyi belirlenmiş gümrük duvarları inşa edilmiş, giriş çıkış noktaları, kara ve deniz sınırları iyi bir şekilde kontrol altında bulundurulmuş bir serbest bölge için kaçakçılık endişesi son derece gereksiz bulunmuştur (Erdoğan ve Ener, 2005: 102).

1.5.4. Yerli Firmalara Rakip Olma

Ülke içinden bölgelere sokulan mallar işleminden geçirilsin veya geçirilmesin yurtiçine girişte herhangi bir gümrük vergisine tabi olmadığından dolayı, istenen fiyatla tekrar yurtiçine satılabilmektedir. Böylelikle, hem ithalattan kaynaklanan transfer fiyatlandırması suretiyle vergi kaçığına neden olunmakta, hem de yurtiçindeki ihracatçı ve sanayiciye karşı haksız rekabet ortamı oluşturulmaktadır (Kökver, 2003: 122). Ayrıca serbest bölgelerde üretim yapan yabancı firmalar, ülkenin üretim girdilerini kullanarak, yerli firmalar ile aynı ürünleri üretmeleri halinde yerli firmaların rekabet şansını olumsuz yönde etkileyebileceği söylenebilir. Bu durumda ülke, ihracatını artırmak isterken, serbest bölgeler aracılığıyla elindeki dış pazarları da diğer şirketlere kaptırma ihtimaliyle karşı karşıya kalacağı bir durum oluşmaktadır (Aslan, 2013: 41).

Diğer bir sorun ise, serbest bölgede üretilen malların iç piyasada satılmasıdır. Serbest bölgelerde yer alan firmalar, iç pazarda çalışan firmalara göre daha düzgün altyapı hizmetlerinden faydalanma imkânına sahip olduklarından dolayı, fazladan bir maliyet avantajı elde edebilmektedirler (Akıllı, 1983: 16). Serbest bölgelerden yurtiçine mal ithalinde, ithal mal için uygulanan gümrük vergisi, bu maliyet farkını telafi etmiyorsa, yurtiçi firmalar rekabet bakımından geriye düşebilirler. Bunu önlemek için, serbest bölge bulunan ülkeler çeşitli tedbirler alarak, ortaya çıkan sakıncaları gidermeye çalışmışlardır. Bu nedenle, ya gümrük vergileri yüksek tutulmakta ya da serbest bölgeden mal ithali tamamen yasaklanmaktadır (Taylar, 2008: 49-51).

1.5.5. Yatırımların Olumsuz Dağılımı

Serbest bölgelerin kurulduğu illerin belli sanayi merkezleri olarak gelişmesi, sanayilerin dışsal ekonomilerden yararlanmak üzere serbest bölgelere yakın yerlerde kurulması, yatırımların bu bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmakta ve bu durum da yatırımların bölgesel dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir (Özcan, 1987: 52). Serbest bölge kurulduktan sonra bu çevrede ekonomik faaliyetlerin artması dolayısıyla nüfus ve sosyal yapı değişiklikleri de meydana geleceği için bu durum bazı sosyal sorunlara da beraberinde getirmektedir (Haywood, 2004: 3). Ayrıca serbest bölgelerin altyapı yatırımlarını yapacak olan devlet, bütçe gelirlerinin bir kısmını da bu alanlara harcayacaktır.

1.5.6. Tekelleşme Etkisi

Serbest bölgeler genel anlamda yerli ve yabancı firmalara birçok imkân sağlamakla birlikte ülkedeki işletmelerde tekelleşme sürecini de hızlandırabilmektedir. Bu bağlamda örneğin, küçük ve orta boy firmaların ürettiği parçaları yüksek maliyetli ve uluslararası standartlarda bulunmayan bir otomobil firması tesisini serbest bölgeye taşıması halinde, bu parçaların ithali serbest olduğundan aynı parçaların dışarıdan karşılanması halinde yurt içinde yaygın biçimde faaliyet gösteren birçok firmanın hızla çökmesine sebep olacaktır (Yıldız, 2000: 27). Ayrıca örneğin, alıcıların daha iyi ambalajlamaya önem verdiği bir durumda yurt içinde üretilen mallar serbest bölgeden sağlanan aynı kalitede fakat daha ucuz ambalaj malzemelerinin kullanılmasıyla serbest bölgede ambalajlanabilecek, bu durum ise yurt içindeki ambalaj sanayini olumsuz yönde etkileyecektir (Özcan, 1987: 52).

1.5.7. Sosyal Yapının Bozulması

Serbest bölge kurulduktan sonra serbest bölgenin bulunduğu ilde ve çevresinde önemli ölçüde nüfus ve sosyal yapı değişikliği meydana gelmektedir. Bu değişime ekonomik faaliyetlerin artması sebep olmaktadır. Bu hızlı değişimin bölgede bazı sosyal sorunlar yaratacağı düşünülebilir. Diğer taraftan serbest bölgelerde belirli süre grev hakkı ve sendikal faaliyetlere izin verilmediğinden işçi ücretleri, yurt içinde saptanan işçi ücretlerinden daha düşük düzeyde olabilmektedir. Bu durum ücret piyasasında ikili ücret düzeyinin doğmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu bölgelerde çocuk ve kadın işçilerin çalıştırılması da çeşitli sorunlar doğurabilmektedir (Alpar, 1985: 45-46). Kadın işçilerin üretim serbest bölgelerinde ki fazla istihdamına rağmen ücretleri oldukça düşüktür. Örneğin; Nikaragua'da ihraç işleme bölgelerinde kadınlar günlük 12-14 saat çalışmalarına rağmen, aylık olarak sadece 140 Amerikan doları ücret ödenmektedir (Jauch, 2002: 103 aktaran: Tıraş, 2008: 31).

1.6. Serbest Bölgelerin Avantajları

Serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz etkilerinden sonra sunduğu avantajlara da değinmek gerekir. Bu avantajlar aşağıdaki gibi özetlenebilir; (www.ekonomi.gov.tr, 2015)

- Üretici Kullanıcılar için Vergi Avantajlarından Yararlanma İmkânı: Serbest Bölgelerde bulunan firmalar için vergi indirimleri uygulanmaktadır.
- Orta ve Uzun Vadede Geleceği Planlayabilme İmkânı: Bölgede bulunmak isteyenlere 15-49 yıl süreli faaliyet ruhsatı düzenlenebilmektedir.
- Kâr Transferi İmkânı: Serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler, hiç bir izne tabi olmaksızın yurt dışına veya Türkiye'ye serbestçe transfer edilebilmektedir.
- Ticaret Kolaylığı İmkânı: Türkiye'den serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine, serbest bölgeden Türkiye'ye satılan mallar ise ithalat rejimine tabi olup, serbest bölge kullanıcıları Türkiye'den ihraç fiyatına (KDV'siz) mal ve hizmet satın alabilirler.
- Gümrük Vergisi Prosedüründen Arındırılmış Ticari Faaliyet İmkânı: Serbest bölgeye getirilen Türkiye veya AB menşeli ya da buralarda serbest dolaşımda bulunan malların, serbest dolaşımda bulunma statüsü değişmediğinden, Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere girişinde gümrük vergisi ödenmez.
- AB ve Gümrük Birliği Kriterlerinin Gerektirdiği Serbest Dolaşım İmkânı: Serbest bölgeler, "Türkiye-AB Gümrük Birliği"nin parçası sayıldığından, bölgelerden Türkiye veya AB menşeli ürünler ile Türkiye'de serbest dolaşım durumunda bulunan ürünlerin A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilmesi mümkündür.
- Eşitlik Prensibi: Serbest bölgede sağlanan teşvik ve avantajlardan yerli ve yabancı bütün firmalar eşit olarak yararlanır.
- Zaman Kısıtlaması Bulunmaması: Mallar serbest bölgede süre sınırlaması olmaksızın kalabilir.
- Pazar İhtiyaçlarına ve Şartlarına Göre Serbestçe Belirlenecek Ticari Faaliyet İmkânı: Gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri ile üretici işletmelerin talepleri hariç olmak üzere, fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz.
- Gerçekçi Bir Enflasyon Muhasebesi İmkânı: Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödeme dövizle yapılır.

- Yerli ve Yabancı Tüm Pazarlara Erişim İmkânı: Türkiye’ye yönelik mal satışına ve serbest bölge ile diğer ülkeler arasındaki ticarete kısıtlama getirilmemiştir.
- Azaltılmış Bürokratik Prosedür ve Dinamik İşletme Yönetimi: Başvuru ve faaliyet süresince her türlü bürokrasi en aza indirilmiştir.
- Stratejik Avantaj Oluşturma İmkânı: Serbest bölgeler AB ve Orta Doğu pazarlarının yakınında, Akdeniz, Ege ve Karadeniz’deki büyük limanlara, uluslararası havaalanlarına, karayolu ağlarına, kültür, turizm ve eğlence merkezlerine yakın yerlerde kurulmuştur.
- Her Türlü Ticari ve Sınai Faaliyete Uygun ve Ucuz Altyapı İmkânı: Serbest bölgelerin altyapısı gelişmiş ülkelerdeki benzerleri ile aynı standarttır.
- Tedarik Zinciri İmkânlarından Yararlanma Kolaylığı İmkânı: özellikle ihracata dönük üretim yapan firmalara, ara malı ve hammadde temininde, dünya fiyatları ve şartları ile kesintisiz tedarik imkânları sunmaktadır.

BÖLÜM 2: DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

Serbest bölgeler ülkeler arasında ticareti geliştirmek için ortaya çıkmıştır. Günümüzde dünyada ve Türkiye’de farklı çeşitleri ile kuruluş amaçlarına hizmet etmektedirler. Bu bölümde Dünyada ve Türkiye’deki serbest bölge örneklerinde bahsedilecektir.

2.1. Dünya’da Bazı Serbest Bölge Uygulamaları

Dünyada serbest bölge niteliğinde kabul edilebilecek uygulamalara, ilk olarak yaklaşık 2000 yıl öncesinin eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde rastlanmaktadır. Milattan önceki yüzyıllarda Malta, Efes, Pire, İskenderiye limanları ve Akdeniz’de, açık denizde yapılan mal değişimi ve alışverişleri ile İpek Yolu üzerindeki Pire ve Challis limanları, bu konudaki ilk örnekler olarak sayılabilir. Günümüzdeki yapıya benzer yapıda serbest bölge uygulamaları ise XVIII. yüzyıldan itibaren Cebelitarık(1704), Singapur(1819) ve İngiltere İmparatorluğu'nun sömürgesi olan Hong-Kong'da(1842) faaliyet göstermeye başlamıştır (Erçakar, 2004: 206).

İlk serbest üretim bölgesi 1958 yılında İrlanda’nın Shannon havaalanı yakınında kurulan Shannon serbest bölgesidir. Daha sonra 1960’lı yılların ikinci yarısında Doğu Asya’da serbest üretim bölgeleri kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki Tayvan’da kurulan Kaohsiung serbest üretim bölgesidir. Bunun yanı sıra, Güney Kore’de 1970’de Masan, Filipinler’de ise 1972’de Bataan serbest üretim bölgeleri kurulmuştur (İnan, 2007). Dünyada ki serbest bölge uygulamalarına dair bazı örneklerden aşağıda bahsedilmiştir.

2.1.1. Avrupa Birliği’nde Serbest Bölge Uygulamaları

Avrupa Birliği’nde serbest bölgeler genellikle birliğin kıyı kısmındaki büyük ve eski limanlarında veya birliğe yakın adalarda, daha çok serbest liman şeklinde bulunmaktadır. Avrupa Birliği’nde tek bir çeşit serbest bölge uygulaması söz konusu değildir. Bulunan tüm ülkelerin serbest bölge modelleri ve uygulamaları farklılık göstermektedir. Avrupa Birliği’nde faaliyet gösteren toplamda 85 adet serbest bölge uygulaması bulunmaktadır (ec.europa.eu, 2015).

Avrupa Birliği'nin önemli bazı serbest bölgeleri aşağıda listelenmiştir;

Tablo 1: Avrupa Birliğindeki Bazı Serbest Bölge Uygulamaları

Almanya	Bremerhaven Serbest Limanı	İspanya	Barcelona Serbest Bölgesi
	Cuxhaven Serbest Limanı		Cádiz Serbest Bölgesi
	Deggendorf Serbest Limanı		Vigo Serbest Bölgesi
	Duisburg Serbest Limanı		Las Palmas de Gran Canaria Serbest Bölgesi
Danimarka	Copenhagen Serbest Bölgesi		Barcelona Serbest Bölgesi
Finlandiya	Hanko Serbest Limanı	İrlanda	Ringaskiddy(Dublin) Serbest Limanı
	Hamina Serbest Bölgesi		Shannon Serbest Bölgesi
	Lappeenranta Serbest Bölgesi	İtalya	Trieste Serbest Bölgesi
	Turku Serbest Bölgesi		Venezia Serbest Bölgesi
	Hangon Serbest Limanı		Gioia Tauro Serbest Bölgesi
	Kemi Serbest Bölgesi		Piraeus Serbest Bölgesi
Fransa	Bordeaux Serbest Bölgesi	Yunanistan	Platigiali Astakos Etoloakarnanias Serbest Bölgesi
	Guyane Serbest Bölgesi		Thessaloniki Serbest Bölgesi
İngiltere	Ronaldsray Havaalanı Serbest Bölgesi		Heraclion Serbest Bölgesi
Portekiz	Madeira Serbest Bölgesi	Kıbrıs	Limassol Serbest Limanı
			Larnaca Serbest Limanı

Kaynak: www.ec.europa.eu

2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Serbest Bölge Uygulamaları

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Serbest Ticaret Bölgesi Kanunu 1934 yılında kabul edilmiştir. Serbest Ticaret Bölgelerinin kurulmasında New York eyaleti kongre üyesi Emanuel Celler desteği büyüktür. Serbest Ticaret Bölgelerinin kurulma amacı, Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni iş imkânları yaratarak daha fazla rekabet ortamı oluşturmak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak ve teşvik etmektir. ABD'de serbest ticaret bölgelerinde kullanıcılara sağlanan avantajlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Ostheimer, 2004: 4 aktaran Tıraş, 2008);

- Gümrük vergisinin ertelenebilmesi ve indirim sağlanabilmesi,
- Yeniden ihracat (re-export) işlemelerinden vergi alınmaması,
- Bozuk veya hasarlı mallardan vergi alınmaması,
- Ad valorem vergilerden istisna,
- Mallar için süresiz depolama imkânı sunulması.

ABD'nin 51 eyaletinde toplam 295 serbest bölge bulunmaktadır (www.ia.ita.doc.gov, 2016). ABD'nin en önemli serbest bölgeleri New York, San Francisco, Florida, Boston, New Orleans, Kansas, California, Chicago, Honolulu, Puerto Rico da bulunmaktadır.

2.1.3. Birleşik Arap Emirliklerindeki Serbest Bölge Uygulamaları

Birleşik Arap Emirlikleri serbest bölgelerinde yabancı yatırımcılara yönelik en önemli avantaj, firmaların tamamının yabancı kaynaklarla kurulmalarına izin veriliyor olmasıdır. Diğer bazı kolaylıklar ise, kişisel gelir ve servetten vergi alınmaması, bölgede faaliyette bulunan şirketlerden 15 yıl süre ile kurumlar vergisi alınmaması, kar transferlerine tamamen izin verilmesi, döviz kısıtlamalarının olmaması, hammaddelerin ithalinde gümrük vergilerden muaf tutulmaları, etkin bir iletişim sistemi içermeleri, enerjinin kullanımının bol olması, ithalatta ve ihracatta gümrük ve gelir vergisinden muaf tutulmalarıdır. Ayrıca, bölgelerde sağlanan çalışma ortamının çekiciliğinin bulunması, insan kaynaklarında problem yaşanmaması, uzman kadrodan oluşan serbest bölge otoritesinin yatırımcılara etkin danışmanlık hizmeti sunması da serbest bölgelerin sağladığı kolaylıklar arasında sayılmaktadır. Tüm bunlar yatırımcıların ülkeye çekmek amacı ile yapılmış olup etkin bir altyapı oluşmasını teşvik etmiştir. Tüm bu teşvikler olumlu bir katkı sağladıkları için ayrıca Jebel Ali Serbest Bölgesinin gösterdiği başarı sonrasında, Sharjah Uluslararası Havalimanı ve Dubai Uluslararası Havaalanı'nda serbest bölgelerin kurulmasına karar verilmiştir (Muzhdabayeva, 2006: 49).

Birleşik Arap Emirliklerindeki serbest bölgeler aşağıda listelenmiştir;

Tablo 2: Birleşik Arap Emirliklerindeki Serbest Bölgeler

Abu Dhabi	Masdar Şehri	Dubai	Çifte Hammadde Merkezi
	Abu Dhabi Alan Şirketi		İnternet Şehri
	Abu Dhabi Havaalanı		Medya Şehri
	Serbest Bölgesi		Stüdyo Şehri
	Khalifa Endüstriyel Bölgesi		Akademik Şehri
	ZonesCorp		Bilgi Köyü
	Twofour54		
Sharjah	Uluslararası Havaalanı		Dış Kaynak Alanı
	Serbest Bölgesi		Enpark
Umm Al Quwain	Hamriyah Serbest Bölgesi		Uluslararası Medya Üretim Bölgesi
	Ajman Serbest Bölge Yetkilisi		Bioteknoloji Araştırma Parkı
Fujairah	Ahmed Bin Rashid Serbest Bölgesi		Auto Bölgesi
	Serbest Bölgesi		Altın ve Elmas Parkı
Ras Al Khaimah	Creative Şehri		Sağlık Hizmeti Şehri
	Yatırım Yetkilisi		Uluslararası Finansal Merkez
	Serbest Bölgesi		Lojistik Şehri
Dubai	Deniz Şehri		Deniz Şehri
	Uluslararası Havaalanı		Çiçek Merkezi
	Serbest Bölgesi		Uluslararası İnsani Şehir
	Silikon Vadisi		
	Jebel Ali Serbest Bölgesi		

Kaynak: www.uaefreezones.com

Abu Dhabi hariç tüm emirliklerin serbest ticaret bölgeleri ve hemen tüm emirliklerin kendine ait limanı ve havaalanı bulunmaktadır. Serbest bölgelerden biri olan Dubai bu işlemlerden büyük pay almaktadır. Uzak Doğu ve Avrupa arasında uluslararası deniz taşımacılığı yapan firmalar, Körfez’de yükleme ve boşaltma işlemlerini yapmaktadır.

Dubai Limanı'nın gelişmiş tesis ve hizmetleri uluslararası deniz taşımacılığı firmaların tercih sebebi olmaktadır. Dubai'de boşaltılan mallar deniz yoluyla İran'a oradan tren ve karayoluyla Orta Asya Cumhuriyetleri'ne götürülmektedir. Dubai Havalimanı kargo taşımacılığı alanında bölgenin en gelişmiş havaalanlarından biri olup, Uzak Doğu'dan deniz yoluyla gelen kargoların büyük bölümü daha sonra Avrupa'ya havayoluyla ulaştırılmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, 2009: 7).

2.1.4. Çin'de Serbest Bölge Uygulamaları

Çin ekonomik kalkınmasını ve ekonomide liberalleşmeyi çoğunlukla özel ekonomi bölgeleri sayesinde hızlandırmıştır. Serbest bölgelerin yerleşim alanını da içeren farklı bir uygulaması olan özel ekonomi bölgeler genellikle kıyı bölgelerde kurulmaktadır. Özel ekonomi bölgelerinde yabancı sermayeli firmalara ilk iki yıl gelir vergisi muafiyeti, ardından üç yıl için ülke genelinde uygulanan vergi oranının yarısı kadar vergi uygulaması konulmuştur. Sonraki yıllarda ihracat oranının toplam üretimin %70'ini geçmesi halinde %10 vergi, %15 oranında kurumlar vergisi, 5 milyon doları geçmesi halinde ise yabancı sermayeli hizmet yatırımları için iki yıl gelir vergisi muafiyeti sağlanmıştır. Çin'de kalkınmanın hızlanmasıyla birlikte ileri teknoloji üretimine yoğunlaşmak için Ekonomik ve Teknolojik Kalkınma Bölgelerine (ETDZ) geçiş yapılmaya başlanmıştır. Mevcut 54 ekonomik ve teknolojik kalkınma bölgesi Çin'e yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %40'ını bölgelere çekmektedirler (Kabaköz, 2012). Çin'deki özel ekonomik bölgelerde yatırımcılara sağlanan bazı imkânlar şu şekilde sıralanabilir (Güner, 1995: 93):

- Yabancı yatırımcılar bölgede doğrudan yatırım yapabildikleri gibi yerli ortaklarla birlikte de yatırım yapabilmektedir.
- Özel ekonomik bölgelerde faaliyette bulunan firmalar, elde ettikleri karı transfer edebilmektedirler. Firmalara uygulanan gelir vergisi %15'tir. Fakat firmalar genellikle iki yıl bu vergiden muaf tutulmakta ve ardından gelen üç yıl için bu oran yarısı vergi olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Bazı durumlarda vergi muafiyeti süresi daha da uzatılabilmektedir.
- Firmaların üretimde kullanacakları hammadde ve yarı mamullerden ithal etmelerinden dolayı da ayrıca ithal vergisi alınmamaktadır.

- Özel ekonomik bölgelerde kurulacak sınai kuruluşlar için düşük kiralar karşılığında kullanabilecekleri araziler tahsis edilmektedir.
- Bölgelerde işçi ücretleri genellikle çok düşüktür. Çoğunlukla Hong-Kong piyasasındaki ücretlerin yarısı kadar ücret ödenmektedir.
- Döviz işlemleri için kolaylıklar bulunmaktadır.
- Yabancıların özel ekonomik bölgelere giriş çıkışı bürokrasiden arındırılmış ve bu konuda önemli kolaylıklar sağlanmıştır.
- Yatırımcılara kaliteli ve ucuz altyapı hizmetleri sunulmakta, hızlı haberleşmeye imkân tanıyan telekomünikasyon sistemi sağlanmaktadır.
- Yatırımcıların, üretimlerinin bir bölümünü iç pazarlarda satabilmesine de izin verilmiştir.

2.1.5. Rusya’da Serbest Bölge Uygulamaları

Rusya’da serbest bölge modeli oluşturmak üzere çoğunlukla yabancı sermaye ile Nahodka Serbest Limanı ve Kaliningrad Serbest Bölgesi kurulmuşlardır ve faaliyetlerini günümüzde de sürdürmektedirler. Nahodka Serbest Bölgesi Asya ve Batı Avrupa’nın en iyi ulaşım bağlantısı konumundadır ve önemli bir limana sahiptir. Her yıl yaklaşık 18–20 milyon ton arası ürün limana gelmektedir. Bunun sebebi limanın 42 ülke ile bağlantısı olmasıdır. Şehrin ticaretinde çok önemli ve stratejik bir yer almaktadır. Çin, Japonya, Amerika ve Kanada bu ülkelerin en önemlileridir (Muzhdabayeva, 2006: 53).

2.2. Türkiye’de Serbest Bölgeler

Türkiye’de 1987 yılından itibaren serbest bölge rejimi uygulanmıştır. Kuruldukları ilk dönemlerden bu yana ticaret hacimleri sürekli artış göstermesine rağmen günümüzde serbest bölgelerde ticaret hacmi ve istihdam rakamları bazı dönemlerde artmış bazı dönemlerde ise azalmıştır. Aşağıda son iki yıla ait değişimlerinde gösterildiği tabloda Türkiye’nin dış ticaret rakamları ve son iki yıla ait değişim oranları verilmiştir. Tablo incelendiğinde bazı bölgelerin ticaret hacimlerini arttırdığı buna rağmen çoğunun ticaret hacminin azaldığı hatta Mardin serbest bölgesinde hiç ticaret hacmi bulunmadığı görülmektedir. Son iki yılda en çok azalış yaşayan serbest bölge %56 ile Tübitak MAM olurken, en fazla artış sağlayan bölge %706 ile Trabzon serbest bölgesi olmuştur. Rakamsal olarak bakıldığında ise ilk 3’ü sırasıyla Ege, Mersin ve İstanbul endüstri ve

ticaret bölgesi almaktadır. 2015 yılına bakıldığında bu 3 serbest bölge toplam ticaretin %50'sinden fazlasını gerçekleştirmektedir.

Tablo 3: Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Rakamları (2014-2015)-(bin \$)

BÖLGELER	2014 Ocak-Aralık	2015 Ocak-Aralık	%
İstanbul Endüstri	3.327.829	2.939.480	-11,67
Ege	4.293.268	3.878.767	-9,65
İstanbul AHL	1.518.438	1.271.014	-16,29
Mersin	3.509.193	3.389.099	-3,42
İstanbul Trakya	1.633.496	1.320.836	-19,14
Bursa	1.934.424	1.746.803	-9,7
Avrupa	2.447.756	2.338.770	-4,45
Antalya	833.450	682.537	-18,11
Kocaeli	700.819	419.707	-40,11
Kayseri	806.459	737.563	-8,54
İzmir	319.987	242.664	-24,16
Samsun	111.085	120.920	8,85
Adana-Yumurtalık	515.598	570.263	10,6
Gaziantep	134.455	86.296	-35,82
TÜBİTAK-MAM	174.486	76.052	-56,41
Trabzon	46.569	375.695	706,75
Denizli	121.408	61.012	-49,75
Rize	3.522	3.185	-9,56
Mardin	0	0	0
Toplam	22.432.242	20.260.661	-9,68

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Ticaret hacimlerinin yanı sıra istihdam verileri de incelenmelidir. Aşağıda tablo 4'de son iki yıl için değişimlerinde bulunduğu istihdam verileri verilmiştir. Serbest bölgelerin çoğunda istihdam artarken bazılarında son yıllarda çalışan sayısı azalmış hatta Mardin Serbest Bölgesinde günümüzde hiç çalışan bulunmamaktadır. Son iki yılda istihdamını en çok arttıran bölge %17 ile İstanbul Endüstri ve Ticaret serbest bölgesi olmuşken en çok azalışın yaşandığı bölge %61 ile Adana Yumurtalık serbest bölgesi olmuştur. Çalışan sayısı olarak baktığımızda ise ilk 3'ü sırasıyla; Ege, Bursa ve Mersin serbest bölgeleri almaktadır. 2015 yılına bakıldığında bu 3 serbest bölge toplam istihdamın %50'den fazlasını tek başlarına karşılamaktadır.

Tablo 4: Serbest bölgelerin istihdamı (2014-2015)

BÖLGELER	2014 Ocak-Aralık				2015 Ocak-Aralık				%
	İŞÇİ	BÜRO	DİĞER	TOPLAM	İŞÇİ	BÜRO	DİĞER	TOPLAM	
Ege	13.900	2.720	422	17.042	14.124	2.906	457	17.487	2,61
Bursa	8.200	990	81	9.271	9.175	921	20	10.116	9,11
Mersin	7.792	910	632	9.334	7.322	923	534	8.779	-5,95
Antalya	3.739	739	0	4.478	3.939	790	0	4.729	5,61
İstanbul Endüstri	3.213	1.154	0	4.367	3.897	1.254	0	5.151	17,95
Kocaeli	1.188	105	65	1.358	1.020	105	65	1.190	-12,37
TÜBİTAK-MAM	1.022	385	9	1.416	958	429	5	1.392	-1,69
Avrupa	2.836	486	0	3.322	3.115	631	0	3.746	12,76
Kayseri	3.185	299	78	3.562	3.457	348	74	3.879	8,9
İzmir	1.209	271	63	1.543	927	293	63	1.283	-16,85
İstanbul Trakya	1.568	468	11	2.047	1.409	471	17	1.897	-7,33
İstanbul AHL	494	687	65	1.246	498	569	119	1.186	-4,82
Adana-Yumurtalık	1.778	97	2	1.877	645	78	3	726	-61,32
Samsun	351	50	0	401	386	54	0	440	9,73
Gaziantep	94	61	0	155	110	42	1	153	-1,29
Trabzon	34	6	7	47	34	4	10	48	2,13
Denizli	24	9	0	33	16	9	0	25	-24,24
Mardin	3	1	0	4	3	1	0	4	0
Rize	1	1	0	2	1	2	0	3	50
Toplam	50.631	9.439	1.435	61.505	51.036	9.830	1.368	62.234	1,19

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

2.2.1. Mersin Serbest Bölgesi (1987)

Mersin Serbest Bölgesi'nin sınırları; 04.03.1985 tarih 85/9200 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. 06.06.1985 tarih 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu çerçevesinde resmi açılışı 03.01.1987 tarihinde yapılmıştır. Bölge, ilk aşamada 776 dönüm alan üzerinde kurulmuş olup süreç içerisinde yapılan ilaveler ile 836 dönüme genişletilmiştir. "Yap-İşlet-Devret" modelinde işletilmektedir. T.C. Ekonomi Bakanlığı - Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir. Mersin Serbest Bölgesi'nin işletilmesi 06.08.1986 tarih 10877 sayılı

Bakanlar Kurulu Kararı gereği MESBAŞ'a verilmiştir. Bu yetkiye istinaden, Mersin Serbest Bölgesi'nde tüm hizmetlerin verilmesi MESBAŞ'ın yükümlülüğüne bırakılmıştır. MESBAŞ 1986 yılında Mersin Serbest Bölgesi'ni işletmek amacı ile kurulmuş bir anonim şirkettir. Halka açık statüde kurulan şirketin sermayesi 5.402.160 TL'dir. Sermayesinin % 24'ü Kamu sektörüne, %76'sı özel sektöre aittir. Toplam ortak sayısı 174'dür. Mersin serbest bölgesi Türkiye'nin ilk serbest bölgesi olması sebebi ile en üst seviyede bilgi birikimine sahiptir. Mersin Serbest Bölgesi'nde MESBAŞ'ın görevleri aşağıda özetlenmiştir (www.mesbas.com, 2015);

- Yatırım yapılacak açık alanların kira sözleşmelerinin yapılması,
- Açık alan kira bedellerinin tahsil edilerek özel hesaba aktarılması,
- Yatırım alanlarının kullanıcı firmalara teslimi ve aplikasyonu,
- Yatırımcı firmalara zemin etüdü geoteknik raporlarının verilmesi,
- Gerek yatırım ve gerekse ticari safhada elektrik enerjisi ve su temini,
- Genel limancılık hizmetlerinin yapılması,
- Depolarda tahmil, tahliye hizmetlerinin verilmesi,
- Tartı, kafeterya ve büfe işletmeciliği,
- Umumi yeşil alanların oluşturulması,
- Bölge altyapısının bakım ve onarımı,
- Depo kiralama hizmeti,
- Açık stok sahası kiralama hizmeti ve kullanıcı firmalar tarafından talep edilebilecek diğer hizmetler.

2.2.2. Antalya Serbest Bölgesi (1987)

Antalya Serbest Bölgesi 06 Haziran 1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları tespit edilip ülkemizde ilk kurulan iki serbest bölgeden biri olma özelliğini taşımaktadır. Antalya-Kemer karayolu güzergâhında, Antalya Limanının hemen bitişiğinde şehir merkezine 12 km, havalimanına 25 km mesafede 625.490 metrekarelik bir alana kurulmuş ve 14 Kasım 1987 tarihinde hizmete girmiştir. Arazi ve altyapı finansmanı devletçe karşılanan, üstyapısı ise yatırımcı firmalar tarafından gerçekleştirilen Antalya Serbest Bölgesi'nin işletimi Bakanlar Kurulu Kararı ile özel sektöre verilmiş ve bu

amaçla hisselerinin % 34'ü kamuya % 66'sı özel sektöre ait olan Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (ASBAŞ) firması kurulmuştur (www.asbas.com.tr, 2015).

Antalya Serbest Bölgesi, Mersin Serbest Bölgesi ile birlikte Türkiye'nin ilk kurulan serbest bölgelerinden biridir. Bunun yanında bünyesinde liman işletmesi bulunduran birkaç serbest bölgeden biri yine Antalya Serbest Bölgesi'dir. 1994 yılında SEKA'ya ait rıhtımın satın alınması ile Antalya Serbest Bölgesi'nin denizle bağlantısı sağlanmıştır (Erdoğan ve Ener, 2005: 117).

Antalya Serbest Bölgesi'nde halen 100 kadar firma sürekli aktif ticari faaliyette bulunmaktadır (www.asbas.com.tr, 2015) ve bu firmalarda 2015 yılı itibariyle 4729 kişi istihdam edilmektedir. Ticaret hacmine bakıldığında 2011'de 731.252.000 dolar, 2012 yılı ticaret hacmi 749.707.000 dolar, 2013 yılında 902.379.000 dolar, 2014 yılında 833.450.000 dolar, 2015 yılına gelindiğinde ise ticaret hacmi 682.537.000 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılı ticaret rakamı Antalya serbest bölgesinin kuruluşundan bu yana en yüksek yıllık ticaret hacmi rakamıdır (www.ekonomi.gov.tr, 2015).

2.2.3. Ege Serbest Bölgesi (1990)

Ege Serbest Bölgesi 1990 yılından itibaren "Yap-İşlet-Devret" modeliyle bir özel sektör kuruluşu olan ESBAŞ tarafından kurulup işletilmektedir. Tüm altyapı ve gerekli üstyapı yatırımları, enerji, su, telekomünikasyon, doğalgaz, yükleme, boşaltma, nakliye, hamaliye ve 24 saat destek hizmetleri ile itfaiye, yemek ve tüm belediyesel hizmetler ESBAŞ tarafından verilmektedir (www.esbas.com.tr, 2015).

Ege Serbest Bölgesi, İzmir'in Gaziemir ilçesinde 2.2 milyon m²'lik bir alan üzerinde kurulmuştur. Bölge, Uluslararası Adnan Menderes Havalimanına 4, İzmir Limanına 12, otoyol ağlarına ise 1 km mesafededir. Bölgede bugün itibarı ile 74'ü yabancı olmak üzere toplam 200 firma faaliyet göstermektedir. 2013 yılında gerçekleşen ticaret hacmi 4.6 milyar dolar olup bölgenin hizmete girişinden bugüne kadar gerçekleşen toplam ticaret hacmi ise 57,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Ege Serbest Bölgesinde 20.400 kişi istihdam edilmektedir. Türkiye'deki 21 serbest bölgede yaratılan toplam istihdamın ve yatırımın 1/3'ü Ege Serbest Bölgesi'nde tarafından yapılmaktadır. Bir üretim bölgesi olan Ege Serbest Bölgesi'nde ağırlıklı olarak elektronik, otomotiv yan sanayi, makine imalat ve montajı, havacılık ve savunma sanayi, hassas ölçü aletleri, metal bağlantı

elemanları ve mutfak möbleleri üretimi, tekstil, gıda işleme ve paketleme gibi sektörler yer almaktadır. En çok ticaret yapılan ürünler, tekstil ürünleri, konfeksiyon, ağır iş makinesi, kimyasal ürünler ve dayanıklı tüketim mallarıdır (www.esbas.com, 2015).

2.2.4. İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi (1990)

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi sahip olduğu 180.152 metrekare alan ile 1996 yılından bu yana İSBİ A.Ş. (İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.) tarafından işletilmektedir. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, yaklaşık 20 farklı sektörden, farklı büyüklükteki pek çok şirkete ev sahipliği yapmaktadır (www.isbi.com.tr, 2015).

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş., 1990 yılında faaliyete geçmiş olan ve hazine arazisi üzerinde yer alan İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin kurucu ve işleticiliğini Bakanlar Kurulu kararıyla 1 Temmuz 1996 tarihinden itibaren 40 yıl süre için yap-işlet-devret modeline göre almış olup, bu konudaki sorumluluğunu başarı ile yürüten bir özel sektör kuruluşudur. Bölgede 2015 yılında toplamda 1186 kişi istihdam edilirken, dış ticaret hacmi 1.271.014.000 dolara ulaşmıştır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.5. Trabzon Serbest Bölgesi (1992)

Trabzon Serbest Bölgesi, TRANSBAŞ Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi AŞ tarafından kurulmuştur ve işletilmektedir. Trabzon serbest bölgesi Trabzon limanı içerisinde yer almaktadır. Yüksek değerli mallar için Trabzon serbest bölgesi güvenli ve kullanışlı depolama tesislerini kullanıma sunmakta ve ihtiyaca göre mal temin etmektedir. Yurtdışından gelen mallar Trabzon Serbest Bölgesindeki depolara gümrük ve ithalat vergisi ödemeden, herhangi bir vergiye tabii tutulmadan hizmetlerden yararlandırılmaktadır. Trabzon serbest bölgesine gelen mallar buradan yurtdışına veya yurt içine işlenerek veya işlenmeden dağıtılabilmektedir. Serbest bölge içinde yerel olarak imal edilmiş malların satılması rakip ülkelerin ihracat serbest bölgelerinden farklı olarak sunulan bir fırsattır. (www.transbas.com, 2015). 2015 yılı itibariyle bölgede 47 kişi istihdam edilmekte ve ticaret hacmi 375.695.000 dolardır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.6. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi (1995)

İstanbul Deri Serbest Gümrük Müdürlüğü 01.04.2004 tarihinde yürürlüğe giren 2004/2 no.lu genelge kapsamında "deri ve deriden mamul malların" serbest dolaşıma giriş işlemlerinde yetkili olarak belirlenen İstanbul ve çevresindeki tek gümrük müdürlüğüdür. DESBAŞ-İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. 08.04.1993 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile "İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesini" sahip olduğu arazisi üzerinde tüm altyapı ve üstyapı finansmanını sağlayarak kurma ve işletme yetkisini almış özel sektör kuruluşudur (www.desbas.com.tr, 2015).

İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi 500.000 m²'lik arazi, Endüstriyel kalitede altyapı (36.000 m³/gün kapasiteli Atıksu Arıtma ve Geri Kazanma Tesisi), 350.000 m² kapalı alan (depo, fabrika binası, ofis), 150.000 m² kapalı alana sahip üretim binaları 200.000 m² kapalı alana sahip depolama ve ofis binaları, 80.000 m² beton / asfalt açık stoklama alanı, 200 ton likit depolama alanına sahiptir. Yatırımlarını tamamlayarak faaliyete geçen yerli ve yabancı firmalar; Otomotiv Yan Sanayi (silindir gömleği, fren kampanaları, amortisör vb.), CNC Takım Tezgâhları, Alüminyum Aerosol Tüp, Konfeksiyon, Elektrik Elektronik Malzemeler, Beyaz Eşya Yan Sanayi, Tıbbi Malzeme, Otomobil Dekoratif Mobilya Aksamı, Uçak Motor ve Gövde Parçaları, Gemi Jeneratörü, Robotik Sistemler gibi çoğunluğu ileri teknoloji gerektiren konularda üretimlerine devam etmekte olup, bölgede istihdam 3.000 kişi seviyelerine ulaşmıştır. Üretilen malların çok büyük bir bölümü yurtdışına ihraç edilmektedir. Bölgede gerçekleştirilen işlem hacmi içerisinde; Sanayi Makinaları ve Donanımı, Elektrik-Elektronik, İş Makinaları ve Donanımı, Deri ve Mamulleri, Boya ve Kimyasallar ile Ulaşım Araçları toplam ticaret hacminin yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır. Desbaş'ın unvanı Bakanlar Kurulu'nun 05.05.2011 tarih, 2011/1836 sayılı karar ile "DESBAS-İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi" olarak değiştirilmiştir. (www.desbas.com.tr, 2015).

2.2.7. Doğu Anadolu Serbest Bölgesi (1995)

Erzurum – Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nin kurulması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin kalkındırılması için alınmış tedbirler çerçevesinde değerlendirilmiş ve Bölge Kasım 1995'te faaliyete geçmiştir. Doğu Anadolu Serbest Bölgesi, tüm altyapısı

tamam olan 484.350 metrekarelik uygun bir alanda kurulmuştur. Serbest bölgenin kurulmasıyla birlikte, tarih boyunca bir ticaret ve dağıtım şehri olmuş Erzurum ilinin önemi artmıştır (www.kalkinma.com.tr, 2015).

04.04.1995 tarih ve 95/6742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile DASBAS Doğu Anadolu Serbest Bölge Kurucu ve işleticisi AŞ'ye bölgeyi kurma ve işletme yetkisi verilmiştir. "Doğu Anadolu Serbest Bölgesinin Yer ve Sınırları ile İşletme İznine İlişkin Hükümlerin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kararın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığının 06.08.2009 tarihli ve 28035 sayılı yazısı üzerine, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 2. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 13.08.2009 tarihinde kararlaştırılmıştır. Ancak Doğu Anadolu Serbest Bölgesinin kurulmasına ilişkin işlemlerin Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülmesi ve bu bölgenin DASBAŞ-Doğu Anadolu Serbest Bölge İşleticisi Anonim Şirketi'nin kronikleşen sorunları ve bölgenin ilgi çekmemesi sebebiyle DAŞBAŞ tarafından işletilmesine dair 4.4.1995 tarihli ve 95/6742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının Doğu Anadolu Serbest Bölgesine ilişkin hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2015).

2.2.8. Mardin Serbest Bölgesi (1995)

Mardin Serbest Bölgesi, 21.11.1995 tarihinde kurulmuş olup kısa adı MASBAŞ olan Mardin Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından kurulup işletilmektedir. MASBAŞ'ın % 51'i özel idareye ve kalan % 49'uda 29 yerli girişimciye aittir. Bölgenin toplam brüt alanı 515.000 m² olup net parsel alanı 328.253 m²'dir. Satılan ve kiraya verilen alan 103.978 m² olup (net parsel alanının yaklaşık %30' una tekabül etmektedir) 26 firmaya 28 adet faaliyet ruhsatı tahsis edilmiştir. Mardin Serbest Bölgesindeki Kullanıcılar; Alım-Satım, Üretim, Depolama, Kiralama, konularında faaliyette bulunmaktadır. Ancak sadece deterjan üreten yerli bir firma faal durumdadır. Böylelikle serbest bölgenin istihdam yaratmaktan veya katma değer üretmekten çok ticari faaliyetler için kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra serbest bölgelerin kurulma amaçlarından biri olan yabancı sermaye girişinin Mardin Serbest Bölgesinde işlemediği de anlaşılmaktadır. 2010 yılı serbest bölgeler kira tarifeleri incelendiğinde en düşük kira Mardin serbest bölgesinde bulunmasına rağmen; bu tarifenin yatırımcıyı daha fazla cezp etmesi gerekirken, durumun böyle olmadığı görülmektedir. Mardin Serbest Bölgesi'nin önemli sorunlarından bir tanesi kayıt dışı istihdamdan kaynaklanan

haksız rekabettir. Serbest Bölgede yapılan faaliyetlerin hepsi kayıt altına alındığından işveren kayıt dışı işçi çalıştıramamaktadır. Bu nedenle serbest bölge dışındaki firmalarla rekabet güçleşmektedir. Serbest Bölge'nin teşvik sistemi içinde olmaması da burada faaliyet göstermeyi cazip kılmamaktadır (www.mardineyatirim.com, 2015).

2.2.9. İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi (1997)

Menkul kıymetlerin alımı, satımı, takas ve saklama işlemleri ve bunlara ilişkin diğer işlemlerin yapılacağı İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi; 24 Şubat 1997 tarihinde aktivitelerine başlamıştır. İstanbul'da uluslararası bir finans merkezi yaratılmasına yönelik olarak faaliyete geçen bu serbest bölgede; vergilendirme ve döviz kuru riskinin ortadan kaldırıldığı bir atmosferde, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na tanımlanmış prensipler çerçevesinde, Türkiye ve diğer ülkelerden menkul kıymetlerin ihracı ve ikincil el işlem görmeleri sağlanacak ve aynı zamanda, uluslararası yatırımcıların katılımıyla ihtiyaç duyulan likiditenin yaratılması amaçlanmıştır (www.kalkinma.com.tr, 2015). Ancak daha sonra ismi 30 Aralık 2012 tarihinde 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanunun 138. maddesi uyarınca Borsa İstanbul A.Ş., olarak değişmiş ve borsacılık faaliyetleri yapmak üzere Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihte BİST olarak kurulmuştur (www.borsaistanbul.com, 2016).

2.2.10. İzmir Serbest Bölgesi (1998)

İzmir Serbest Bölgesi'nin temelleri 1984 yılında atılmıştır. Yeşildere ve çevresinde faaliyetlerini sürdüren deri sanayi kuruluşlarının 1984 yılında yeni bir organizasyonla İzmir Deri Sanayicileri Yapı Kooperatifi'ni kurarak, İzmir Valiliği tarafından oluşturulmuştur. Danışmanlar Kurulu'nun "sektörün faaliyet alanına olan uygunluğu" kararı doğrultusunda yer seçimini yaptığı "Maltepe Köyü'nün 3,5 km uzağındaki" 163 hektarlık alan üzerinde kurulmuştur. Yer seçiminin tamamlanmasıyla birlikte gerek imar planı ve yerleşim planları, gerekse alt ve üst yapı projeleri olan yol, kanalizasyon, enerji dağıtım, içme ve kullanma suyu, arıtma tesis projeleri uygulamaya geçirilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın çalışmaları sonucunda 1988 yılının ikinci yarısında İzmir Organize Deri Sanayi Bölgesi statüsü kazanmış ve resmi açılışı 1993 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı'nca yapılmıştır. Kurulduğu tarih itibariyle organize sanayi

bölgesi olarak faaliyet gösteren organizasyon, bir süre sonra ticari hayatın ekonomik seyri doğrultusunda serbest bölge olma girişiminde bulunmuştur. Bu doğrultuda Bakanlar Kurulu'nun 11/08/1997 tarih ve 97/9775 sayılı kararıyla "İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi" adıyla yeni bir oluşuma girmiş, kurucu ve işleticisi İDESBAŞ (İzmir Menemen Deri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi) firması kurulmuştur. Deri sektöründeki olumsuz gelişmeler ve yörenin artan potansiyeliyle farklı sektörlerin ilgisine açılmasıyla Bakanlar Kurulu'nun 04.04.2011 tarih 27918 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2011/1649 sayılı kararıyla "İzmir Serbest Bölgesi" adını almıştır ve aynı kararla İDESBAŞ ismi İZBAŞ (İzmir Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi) olarak değiştirilmiştir. İZBAŞ sağladığı avantajlar şu şekildedir (www.izbas.net, 2015);

- İzmir ve Aliğa Limanları arasında bulunan İzmir Serbest Bölgesi'nin Dünyanın en büyük limanları arasında sayılan ve inşası devam eden Çandarlı Limanı'na olan yakınlığı ile lojistik avantajı artmıştır.
- Raylı sistem toplu taşıma aracı olan İZBAN ile şehir merkezi'ne, demiryoluna ve havaalanına oldukça kısa sürelerde ulaşılabilir.
- Bölgede yatırım yapmayı isteyen firmalar farklı alternatifleri değerlendirerek yatırım yapacakları arsaların tapusuna sahip olabilmektedir.
- Ortak sağlık ve güvenlik birimi ile profesyonel sağlık hizmetleri ve tecrübeli iş ve işçi güvenliği hizmetleri tedarik edilebilmektedir.
- Bölgede KDV uygulanmadığından kullanıcı firmalar uygun fiyatlı elektrik ve doğalgaz hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Elektrik işletmesinin İZBAŞ bünyesinde olmasıyla acil çözümler geliştirilebilmektedir.
- Atıklı çalışan sektörler için atıksu arıtma tesisi ile avantaj sağlamaktadır.
- Uygun ücretlerle çeşitli kapalı alan ve depo kiralama imkânı sunulmaktadır.
- Gediz Üniversitesi'ne olan yakınlık sebebi ile üniversite sanayi işbirliğinden faydalanma imkânı bulunmaktadır.

2.2.11. Rize Serbest Bölgesi (1998)

Rize serbest bölgesi Karadeniz havzasında ortaya çıkan büyük ticari potansiyelinden azami bir şekilde faydalanılması amacıyla, 23 Mayıs 1997 kurulmuştur. Yetki, RİSBAS (Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi AŞ)'a verilmiş ve 26 Nisan 1998'de ticari

faaliyete geçmiştir. 85 dönümlük arazi üzerinde, 20.000 metrekaresi kapalı, 40.000 metrekaresi yatırıma müsait açık alan bulunmaktadır (Doğan, 2003: 63). 2015 yılı itibariyle bölgede 3 kişi istihdam edilmekte ve dış ticaret hacmi 3.185.000 dolar boyutundadır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.12. Samsun Serbest Bölgesi (1998)

Samsun Serbest Bölgesi, Bakanlar Kurulu'nun 14.12.1995 tarih ve 95/7523 sayılı kararı ile 73.150 m² olarak yer ve sınırları belirlenerek Yap-İşlet-Devret modeline göre SASBAŞ Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi AŞ'ne 30 yıllık bir süre ile işletme yetkisi verilmiştir. Diğer taraftan, bölgenin sınır ve tel çitleri ile giriş kapısının yapımı bitirilerek 20.03.1998 tarihinde Serbest Bölge kamu birimleri personelinin görevine başlamaları ile bölgenin resmi açılışı yapılmıştır (www.sasbas.com, 2015).

Serbest Bölge kamu birimleri idari binası ile Sasbaş idari binası 1998 yılı Aralık ayında tamamlanarak 1999 yılı Ocak ayında hizmete başlamıştır. 5.000 m²'lik kapalı depo, 28 adet toplam 850 m²'lik büro ve banka binası kontrol ve güvenlik binası, trafo binası, kantar tesisi ile ısı merkezi binası tamamlanarak hizmete sokulmuştur. 2010 yılında 5.000 m²'lik bir tane daha yatay depo ve 5000 tonluk 5 adet çelik tahıl silosu hizmete sunulmuştur. Ayrıca; yine 2010 yılı sonu itibariyle bölgedeki yolların tamamı altyapısı tamamlanarak betonlanmıştır (www.sasbas.com, 2015).

SASBAŞ, İhracatçı firmalara dünya pazarında rekabet güçlerini arttırmak, Türk sanayine ileri teknoloji ve ucuz hammadde girişini hızlandırmak üzere kurulmuştur. Ayrıca yatırımlar yönünden fakir Samsun ilinde özel sektör tarafından gerçekleştirilen en büyük yatırımlardan biri konumundadır (www.sasbas.com, 2015). 2015 yılı itibariyle bölgede 440 kişi çalıştırılmakta ve 120.920.000 dolar ticaret hacmi bulunmaktadır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.13. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi (1998)

1998 yılından beri hizmet veren İstanbul Çatalca'da TEM Otoyolu'na 3 km, E-5 Karayolu'na 12 km mesafede konuşlanmış olan İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, diğer adıyla İSBAŞ, Türkiye'nin üretimini, ihracatını ve uluslararası arenada rekabet gücünü artırmayı hedefleyen bir projedir. 450.000 m²'lik bir alana yayılan İSBAŞ, Türkiye'deki

serbest bölgeleri birçok ilk ile tanıştırmıştır. “Yap-işlet-devret” modelinin aksine kendi arazi veya binalarını alabilen, satabilen, kiralayabilen yatırımcılar aynı zamanda çeşitli vergi muafiyetleri, düşük faizli krediler, ucuz iş gücü, serbest kâr transferi ve minimum bürokrasi gibi İSBAŞ’a özel faaliyetlerden yararlanabilmektedirler. Yatırımcılarına aynı zamanda dış ticaret danışmanlığı, yükleme-boşaltma, depoculuk, yemek, sağlık, güvenlik gibi hizmetler sunan İSBAŞ, son 15 yılda 25 milyar dolarlık ticaret hacmi gerçekleştirerek yatırımcılarına ve ülkemize ekonomik katkı sağlamaya devam etmektedir (www.oztek.com.tr, 2015).

Türkiye'nin tapu mülkiyeti uygulamasını gerçekleştiren ilk serbest bölgesi İSBAŞ, çağdaş teknolojinin kullanıldığı alt ve üstyapısı ile 387.500 m² alanda, 350.000 m² kapalı alanı, depoları, açık alanları ve sunduğu avantajlarla Türkiye ekonomisinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Serbest bölge avantajlarının bazıları üretici ihracatçılara duyurulmasını sağlamak, bölgeye yerli yabancı yatırımcıların ilgisini çekmek ve böylece hem İSBAŞ'ın işlem hacmini arttırmak, hem de ülke ekonomisine artan ihracat girdileri sayesinde yarar sağlamaktır. Serbest bölge uygulamalarında örnek teşkil eden İSBAŞ, kullanıcılarının verimliliğini arttıracak mevzuat ve teknolojiyi sağlamak amaçlı çalışmaktadır. Bünyesinde 320 firmayı bulunan İSBAŞ, gelecekteki 5 yıllık süreçte 10 milyar dolarlık ticaret hacmine ve 10.000 kişilik istihdam gücüne ulaşmayı hedeflemektedir (www.isbas.com.tr, 2015).

2.2.14. Kayseri Serbest Bölgesi (1998)

28 Kasım 1995 tarihinde 61 ortakla ana sözleşmesi imzalanarak, Kayseri 5'inci Noterliğinde aynı tarih ve 31002 sayı ile tasdik edilerek KAYSER-Kayseri Serbest Bölge Kurucu ve işleticisi AŞ kurulmuş ve 18 Aralık 1995 tarih ve 338 sayılı Ticaret sicil gazetesinde yayımlanmıştır. 1996 yılında arsa arayışına girilmiş, Maliye Bakanlığı ile gerekli temas kurulmuş, Milli Emlak'tan Serbest Bölge Kurulması amacı ile tahsis edilmek üzere arazinin Arsa Ofisine devretme kararı alınmıştır. Daha sonra Arsa Ofisinden doğrudan doğruya Serbest Bölgeye arsa tahsis edilemeyeceği gerekçesi karşısında Belediyelerle gerekli temas kurulmuş ve Melikgazi Belediyesi arsa temini ve istimplaki için çalışmalar yapmış ve Hazineye ait olan 39 pafta, 4390 parsel, 6905854 m² arsanın, Arsa Ofisi kanalı ile istimplakini gerçekleştirmiştir. 07.01.1997 tarihinde Melikgazi Belediyesi ile KAYSER AŞ. bir protokol düzenleyerek bu arsaya talip

olmuştur. Melikgazi Belediyesi ile Arsa Ofisi arasında 03.02.1997 tarihinde yapılan bir protokolle arsanın Melikgazi Belediyesine satışı yapılmış ve aynı tarihte 39 pafta, 4390 parsel, 6905854 m² arsanın tapusu Melikgazi Belediyesine geçmiştir. KAYSER AŞ.'nin 07.01.1997 tarihindeki Melikgazi Belediyesinden arsa talebi de dikkate alınarak, 07.05.1997 tarih ve 119 sayılı Melikgazi Belediyesi meclis kararı ile söz konusu arsanın KAYSER AŞ 'ye 99 yıllığına intifa hakkı verilmiştir. Ayrıca Kayseri Büyükşehir belediyesince meclis kararı alınarak bu arazinin imar planı değişikliği yapılmış ve Kayseri Serbest Bölgesi olarak imar paftasına işlenmiştir. KAYSER AŞ.'nin, ilgili Devlet Bakanlığı nezdindeki girişimleri ile 11.06.1997 tarih ve 97/9524 sayılı Bakanlar Kurul kararı ile Kayseri Serbest Bölgesinin yer ve sınırları belirlenmiş, 26.06.1997 tarih ve 23031 sayılı resmi gazetede söz konusu karar yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile KAYSER AŞ. arasında 09.09.1997 tarihinde bir sözleşme imzalanarak Kayseri Serbest Bölgesinin, KAYSER (Kayseri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi AŞ.) tarafından kurulup 1997 yılından itibaren 30 yıl süreyle işletilmesi kararlaştırılmıştır (www.kayser.com.tr, 2015).

Yukarı sıralanan çalışmaların tamamlanmasından sonra bölgenin ticari faaliyete geçmesi için gereken yatırımlar 1998 yılı içerisinde gerçekleştirilerek 01.11.1998 tarihinde resmen açılmış 28.10.1999 tarihinde de ticari faaliyete geçmiştir. 2000 yılında ise bölgenin yatırımcılara daha cazip hale gelmesi için tapunun KAYSER A.Ş.ye tescili çalışmaları yürütülerek Kayseri Melikgazi Belediyesi tarafından satış işlemleri gerçekleştirilip tapu KAYSER Kayseri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi AŞ'nin mülkiyetine geçmiştir. Bölgedeki parseller yatırımcılara mülkiyeti kendilerine ait olarak satış yapılmaktadır. Kayseri'nin Ankara giriş yolu üzerinde 1.Organize Sanayi Bölgesi ile komşu olan Serbest Bölgenin Hava meydanına uzaklığı yaklaşık 15 km'dir. 1998 yılında 6.905.000 m²'lik düz bir arazi üzerinde faaliyete başlamıştır. Türkiye'nin en geniş serbest bölge (6.905.000m²) alanına sahip olan bölge aynı zamanda 8.80\$/m²'lik arsa satış fiyatı ile de yatırım yapmaya en uygun bölgedir. Bölgede halen 3.800 kişiye istihdam sağlanmaktadır. Bölgenin en önemli tesisleri ofis büro mobilyaları, saç boru ve profil, elektrostatik toz boya, yatak-baza, dayanıklı tüketim malları, alüminyum iletken tel tesisleri, beyaz eşya üretim fabrikası gibi üretim ağırlıklı tesislerden oluşmaktadır. Bölgemizde yol, kanalizasyon, elektrik, su, doğalgaz gibi alt yapılar hazır ve kullanımdadır (www.kayser.com.tr, 2015).

2.2.15. Avrupa Serbest Bölgesi (1999)

Türkiye'nin en büyük özel sektör sanayi projelerinden biri olan Avrupa Serbest Bölgesi'nin temeli 8 Ağustos 1998 tarihinde atılmıştır. Resmi açılışı ise 2003 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılan ASB, aradan geçen kısa zaman dilimi içinde, yapılan yatırımlar sayesinde yıllık 2 milyar dolar ticaret hacmini geçerek, Türkiye serbest bölgeleri arasında 4. sıraya yükselmiştir. İstanbul, Avrupa ve ana ulaşım ağlarının merkezinde bulunan Çorlu/Tekirdağ'da 2 milyon metrekare alan üzerine kurulan ASB'de şu anda 200 firma faaliyet göstermektedir. 3 bini aşkın insanın istihdam edilmektedir (www.asb.com.tr, 2015).

Trakya'da bir teknokent olarak yükselen ASB; alt yapısı, mimarisi ve yeni sanayileşme modeliyle rakiplerinden farklı olarak özgün bir teknokent olma yolunda ilerlemektedir. Hazır alt yapı olanakları, minimum düzeyde bürokrasi ve maliyetlerin son derece düşük olması gibi özellikleri ASB'yi yatırımcılar açısından cazip hale getirmektedir. Tekstilin dışında, cam sanayi, bilgisayar, paslanmaz çelik, ambalaj, otomotiv ve kimya gibi çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmaların bulunduğu ASB; Türk sanayinin kalbinin attığı Trakya'da 2 milyon metrekare alan üzerinde bulunmaktadır. İstihdam oranı ve yıllık ticaret hacmi bakımından ASB'nin yatırım yapacak firmalar için mükemmel bir alt yapısı bulunmaktadır. Yapımı tamamlanan arıtma tesisi, fiber optik kablo altyapısı, telekomünikasyon hizmet binası ile yatırımcılara cazip imkânlar sunulmaktadır (www.sahinlerholding.com.tr, 2015). Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2015 yılında bölgede 2.338.770.000 dolar ticaret hacmine ulaşılmıştır.

2.2.16. Gaziantep Serbest Bölgesi (1999)

Gaziantep Serbest Bölgesi, arazisi ve kurulup işletilmesi tamamen özel sektöre ait olan modele göre kurulmuştur. Bu bağlamda yer ve sınırları 07.07.1998 tarih ve 98 / 11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen Gaziantep Serbest Bölgesi'nin kurulması ve işletilmesi için anonim şirket olan GASBAŞ yetkili kılınmıştır(www.gasbas.com.tr, 2015). Gaziantep Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları, 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 2'nci Maddesine istinaden 07.07.1998 tarihinde 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Yine 2006/11181 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla da Gaziantep Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırları yeniden belirlenmiştir. Anılan Bakanlar

Kurulu Kararları, 14.07.1998 tarih ve 23402 sayılı ile 16.11.2006 tarih ve 26348 sayılı Resmi Gazete’lerde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Aynı Bakanlar Kurulu Kararı’nın 2’nci Maddesi ile de Gaziantep Serbest Bölgesi’ni kurup işletmekle GASBAŞ-Gaziantep Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi yetkili kılınmıştır (www.freezone-antep.gov.tr, 2015). Bölgede Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2015 yılında 153 kişi istihdam edilmekte ve 86.296.000 dolar dış ticaret hacmine ulaşılmıştır.

2.2.17. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi (1998)

Türkiye’nin ilk serbest bölgelerinden biri olan Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi 04.03.1985 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. 25.05.1990 tarihinde Bölgenin Kurucu ve İşletici şirketi olarak kurulan TAYSEB A.Ş. 12.12.1990 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı ile yapılan sözleşme çerçevesinde Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesinin kurulup işletilmesi işini “Yap, işlet, devret” modeli çerçevesinde 30 yıl süreyle üstlenmiştir. 1990 yılında bölgenin işletmeye açılması için başlatılan çalışmalar, ”Körfez Krizi” ve bunun neticesindeki olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle durdurulmak zorunda kalınmıştır. 1997 yılından itibaren yaşanan olumlu ekonomik gelişmeler, potansiyel kullanıcıların talepleri ve GAP’daki gelişmeler sonucunda, bölgedeki alt yapı yatırımlarına yeniden başlatılmış ve 1998 yılının Eylül ayında Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi resmen hizmete açılmıştır (www.tayseb.com, 2015). 2015 yılı itibariyle bölgede 726 kişi istihdam edilmektedir. Ticaret hacmi ise 570.263.000 dolar seviyelerine ulaşmıştır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.18. Bursa Serbest Bölgesi (2001)

Bursa Serbest Bölgesi, Bursa Sanayi ve Ticaret Odasının önderliğinde Bursa sanayici ve iş adamlarının ortaklığıyla Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. olarak 1998 yılında serbest bölgeyi kurmak ve işletmek üzere kurulmuştur. Kuruluş amacı Bursa’nın ithalat ve ihracat hayatını daha hızlı ve rekabet edilebilir düzeye getirmektir. Tamamen Sanayi Bölgesi planı ile kurulmuş olan Bursa Serbest Bölgesi, bu doğrultuda 825 dönümlük bir arazide bakanlar kurulunun 2000/538 sayılı sınır kararının onaylanmasıyla inşaat çalışmalarına başlanarak Mayıs 2001’de ticari faaliyetine başlamıştır (www.buseb.com, 2015). Günümüzde 1.746.803.000 dolar ticaret hacmine

ulaşmış ve bölgede 10.116 kişi istihdam ederek 2015 yılında istihdama en büyük katkıyı yapan ikinci bölge olmuştur (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.19. Kocaeli Serbest Bölgesi (2001)

Kocaeli Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (KOSBAŞ), 2001 yılında faaliyete başladığından bu güne kadar, toplam 798.000 m²'lik yatırım arazisinin, 512.000 m² bölümünde yatırımlarını gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Faaliyete başladığı 2001 yılında Kocaeli Serbest Bölgesi'nde bir adet kamu binası ve bir adet genel depodan ibaret olan yapıları gün geçtikçe arttırarak büyüyen KOSBAŞ, 2015 yılına başlarken, gerek üretim yapan, gerekse ticari faaliyet gösteren firmaların yatırımlarıyla Türkiye'deki tüm Serbest Bölgeler içinde tercih edilen bir serbest bölge haline gelmiştir. KOSBAŞ, alt yapıyı oluştururken gösterdiği hassasiyetle, kullanıcıların hem teknik hem de sosyal anlamda son derece çağdaş bir ortamda üretim ve ticaret yapmalarını sağlamaktadır. İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla 2000 yılında kurulmuştur (www.kosbas.com.tr, 2015). Bölge diğer bölgelerle aynı avantajlara sahip olmasının yanında 1190 kişi istihdam etmesiyle birçok serbest bölgenin önünde yer almaktadır. 2015 yılı itibariyle bölgenin dış ticaret hacmi 419.707.000 dolara ulaşmıştır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.20. Denizli Serbest Bölgesi (2002)

1999 yılında projesine başlanan DENSER-Denizli Serbest Bölgesi, 2000/398 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 3 Mayıs 2000 tarih ve 24038 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmasının ardından hukuki varlığına kavuşmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Fazla dış kaynağa ve devlet yardımına yönelmeden kendi imkânlarıyla gelişmesiyle diğer şehirlere model olarak gösterilen Denizli ekonomisinin en karakteristik özelliği ihracata dönük üretim yapılmasıdır. Denizli Serbest Bölgesi'yle, Denizli ekonomisinin yarattığı dış ticaret potansiyelinin serbest bölge uygulamalarının sağlayacağı teşvik ve avantajlarla da birleştirilerek artırılması ve üretim ağırlıklı örnek bir serbest bölge modeli oluşturulması hedeflenmektedir. Amacı ihracatı artırmak, sermaye ve teknoloji transferi ile üretim faaliyetlerini hızlandırmak, ürünlerin uluslararası rekabet şansını

yükseltmek olan ve 1 milyar dolar ticaret hacmi ile 15.000 kişilik istihdam potansiyeline ulaşması planlanan DENSER, stratejik konumu nedeniyle yatırımcılara ulaşım kolaylığı, insan kaynakları zenginliği ve gelişmiş sosyal servis imkânları avantajlarını sunmaktadır (www.denser.com.tr, 2015). İstihdam ve ticaret verilerine bakıldığında bölgenin hedeflerinden oldukça uzak olduğu görülmektedir. 2015 yılı itibariyle bölgede 25 kişi istihdam edilmekte ve 61.012.000 dolarlık ticaret yapılmaktadır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

2.2.21. TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (2002)

Araştırma ve geliştirme alanında farklı olanaklar sunan ilk ve tek model olan TÜBİTAK Marmara Teknokent Teknoloji Serbest Bölgesi'nde (TEKSEB) tüm Serbest bölgelerde olduğu gibi; ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin mahalli hukuki ve idari düzenlemeler uygulanmamakta ve/veya kısmen uygulanmaktadır. Söz konusu bölgelerde sanayi ve ticari faaliyetler teşvik edilmekte, yabancı yatırımların ve ileri teknolojilerin girişinin artırılmasıyla birlikte ihracatın ve uluslararası ticaretin gelişmesi hedeflenmektedir. Bölgede ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli rol oynayan bir başka etken araştırma geliştirme faaliyetleri ve girişimcilik politikalarının desteklenmesidir. Ülkemizde bu amaçla Teknoloji Geliştirme Bölgeleri kurulmuş olup, bu bölgelerde yapılan araştırma ve geliştirme(Ar-Ge) faaliyetlerine yönelik vergi avantajları ve çeşitli destekler sağlanmaktadır. Toplam 62 hektar alan sahip TÜBİTAK Marmara Teknokenti'nin 25,73 hektarı "Teknoloji Geliştirme Bölgesi"(TEKGEB) olup, 36,27 hektarı Teknoloji Serbest Bölgesi"(TEKSEB) olarak ayrılmıştır. Bölgenin kurulup işletilmesine TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi(MAM) yetkili kılınmış olup, konuya ilişkin kuruluş ve işletme sözleşmesi Marmara Araştırma Merkezi(MAM) ile T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı arasında 27.01.2000 tarihinde akdedilmiştir (marmarateknokent.tubitak.gov.tr, 2015). 76.052.000 dolarlık dış ticaret hacmi ve 1392 kişiye sağladığı istihdamla ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

BÖLÜM 3: SERBEST BÖLGELERİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ

Serbest bölgeler dış ticareti geliştirmek ve diğer ülkelere üstünlük kurmak amacıyla kurulmuş bölgelerdir. Aynı zamanda ülkelere istenen kaynakları sağlayarak çeşitli etkiler meydana getirirler. Bu bölümde dış ticaret kavramları açıklanarak bu kavramlar üzerinden serbest bölgelerin dış ticaret üzerine etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Dış Ticaretin Tanımı, Çeşitleri ve Politikaları

Dünya ekonomilerinin küreselleşme çabası ve bu çabanın hız kazandırdığı üretimde uzmanlaşma arttıkça ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerinin mallarına olan talebi de artmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret işlemleri de önem kazanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde dış ticaretin ile ilgili kavramlara değinilmiş ve bu kavramlar serbest bölgelerle ilişkilendirilmiştir.

3.1.1. Dış Ticaret Tanımı

Ülkeler arasında çeşitli ekonomik işlemler gerçekleşmektedir. Gerçekleşen ekonomik işlemler, sermaye hareketleri, hizmet hareketleri ve mal hareketleri gibi alanlarda meydana gelmektedir. Dış ticaret kavramı tüm bu ekonomik işlemler içinden mal hareketleriyle ilgili işlemler, yani ithalat ve ihracat işlemleri ve bu işlemlerin gerçekleştirilmesinin parasal boyutunu oluşturan döviz hareketleridir (Demir, 2004: 4).

Dış ticaret, ülkelerin ekonomileri açısından oldukça önemli bir kavramdır. Politikaların uygulanmasında hem bir araç olarak, hem de bir amaç olarak değerlendirilir. Dış ticaret birçok ekonomik etkiyi de beraberinde getirebilir. Öte yandan, dış ticaret önemli bir sonuçtur ve ekonomi politikası amaçlarından biri olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda dış ticaret, ülkelerin ekonomileri için büyük öneme sahiptir (Utkulu ve Aydemir, 2008).

Dış ticaret ülkeler arasında gerçekleştirilen mal ve hizmet ticaretine verilen isimdir ve ithalat ve ihracat değerlerinin toplamından oluşmaktadır (Toroslu, 2000).

Görüldüğü gibi dış ticaret üzerinde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Genel anlamda düşünülürse dış ticaret, ülkelerin karşılıklı olarak yaptıkları alışveriş ya da ülkelerin yaptıkları dış alım ve dış satımların tümü olarak tanımlanabilir. Dış ticaret yöntemleri günümüzde oldukça gelişmiş ve çeşitlendirilmiştir.

3.1.2. Dış Ticaret Çeşitleri

Teorik olarak dış ticaret çeşitleri 4 başlık altında incelenmektedir;

3.1.2.1. Normal Ticaret

Normal ticaret; “bir ülkenin dış ticaret ve kambiyo rejimleri kapsamında döviz ile yapılan mevzuatla özel bir ayrıcalık tanınmadan yapılan ticaret” şeklinde tanımlanmaktadır (Özdemir, 2007). Serbest bölgeler bu ticaretin dışında sayılırlar çünkü tanımda geçen “özel bir ayrıcalık tanınmayan ticaretlerdir” kısmı serbest bölgeler için geçersizdir. Serbest bölgeler tamamen özel ayrıcalıklarla kurulur ve ticaret işlemlerini gerçekleştirirler.

3.1.2.2. Bağlı Ticaret

Bağlı ticaret, “ülkeler arasında imzalanan ticari sözleşmelerden dolayı ihracat yapan ülkenin ithalat yapan ülkeden ihracat bedeli için döviz dışında bir işlem talep etmesi şeklinde yapılan ticaret” şeklinde tanımlanmaktadır (Toroslu, 2000).

3.1.2.3. Sınır Ticareti

Sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir. Bu ticarettten beklenen fayda sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyacı olan maddelere hem daha kolay ulaşılması hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmasıdır. Böylece bölgedeki huzur ve güven ortamının korunmasına da yardımcı olunacağı düşünülmektedir (Uzandaç, 2008: 22). Meksika tipi serbest bölgelerden bu tarz faydaların beklendiği bölgelerdir.

3.1.2.4. Serbest Bölge Ticareti

Özellikle serbest bölgelerdeki üretim için ülkelerden karşılanan hammadde ihtiyacı yerli üreticiyi olumlu yönde etkilerken aynı zamanda ucuz hammadde ile üretilen ürünlerin ihracatından kazanılan döviz gelirleri daha önce bahsedildiği gibi ülkeler için kalkınmayı desteklemektedir. Bu sayede ortaya çıkan refah artışı yerli üretici için daha uygun hammadde üretimini sağlayabilir, yerli üretici maliyetlerini düşürdükçe serbest bölgede yapılan üretimin maliyetini de düşürür. Bu sayede dış pazarda rekabet

üstünlüğü kazanılır, ihracat artar ve bu şekilde oluşan ticaret döngüsü çarpan/hızlandıran mekanizmasının bölgeler üzerinde de işlediğini göstermektedir.

3.1.3. Dış Ticaretin Faydaları

Dış ticaret ülkeler için sadece ihracat ve ithalat rakamı değildir, aynı zamanda kalkınma ve büyümeye de faydaları bulunmaktadır.

Bu faydaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Seyidoğlu, 2007: 137);

- Üretim ve kaynak açığını karşılamak,
- Geniş bir piyasa hacmi oluşturmak,
- İç ekonomideki ürün fazlasına diğer ülkelerde pazar sağlamak,
- Rekabet oluşturmak,
- İç piyasa talebini geliştirmek,
- Ekonomiye dinamizm kazandırmak olarak sıralanabilir.

Dış ticaretin büyümeye etkileri genellikle pozitif olmasına karşın bazı negatif etkileri de olabilmektedir. Fakat böyle durumlarda ekonomiyi dış dünyaya kapatmak ülkeler için daha kötü olacağından ülkeler ortaya çıkan olumsuzlukları minimuma indirmeye çalışmalıdırlar. Serbest bölgelerin kalkınmaya etkisi yapılan işlemlerden kaynaklanan döviz birikimiyle açıklanabilir. Ülkeler yaptıkları ticaret için dövizle ödeme yaparlar ve bu günümüzde ihtiyaç olan döviz kaynağını oluşturur. Ülkeler bu döviz kaynağıyla diğer ülkelerin mallarına olan talebi karşılanmakta ve dış ticaret açığı azaltılmaktadır.

3.1.4. Dış Ticaret Politikaları

Dış ticaret politikaları, ülkelerin doğrudan ticareti sınırlandırılması veya engellenmesi için yapılış ve uygulanış biçimlerinin belirlenmesine yönelik sistematik olarak almış olduğu yöntem ve kararlardan oluşmaktadır. Küreselleşen dünyada, tüm ülkelerin ekonomi politikalarını etkiler. Dış ticaret politikaları, uluslararası ekonomik akımı etkilemekte ve uluslararası ekonomi politikaları içinde yer almaktadır (www.wikipedia.org, 2015).

3.1.4.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Ülkeler çeşitli amaçlarla -ki bunlar tam istihdam, fiyat istikrarı, büyüme ve eşitlikçi bir gelir dağılımı oluşturmak şeklinde özetlenebilir- dış ticaret politikalarını kullanırlar. Bu politikalar aşağıda kısaca özetlenmiştir;

3.1.4.1.1. Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınma ekonomilerde, üretim hacminde meydana gelen artış olarak tanımlanabilir (Köklü, 1973: 117). Aynı zamanda bir toplumdaki ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda arzu edilen her türlü değişme ve gelişme olarak da tanımlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde büyümeyi destekleyen faktör ve politikalar aynı şekilde en yoksul ülkelerde kalkınmayı desteklemek için de önemli ölçüde uygulanır (Tüylüoğlu, 2007: 709). Ekonomik kalkınma ekonomik ve sosyal yapılardaki değişikliği içermektedir. Kalkınmada ekonomik ve sosyal yapı değişikliği zorunlu bir durumdur ve bu yeni yapılanma içinde toplumun belirli sınıf veya grubunun yanı sıra bölgenin artan refahtan pay alarak refah düzeyinin dengeli dağılımının sağlanması esas alınmıştır. Kalkınma, aynı zamanda sosyal sorunları çözerek büyüme olarak belirtilmiştir. Kalkınmanın esas amacı ise insanların daha iyi yaşamalarını sağlamak için artan ekonomik imkânları sosyal yapıdaki problemleri çözmek adına kullanmaktır (Güven, 1995: 5). Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere serbest bölgeler döviz getirisi sağlayarak ülkelerin ekonomik kalkınmalarına ve bu sosyal yapı problemlerini çözmelerinde fayda sağlamaktadırlar.

3.1.4.1.2. Dış Ödemeler Dengesizliklerin Giderilmesi

Dış ödemeler dengesi ülkelerin belirli dönemlerde diğer ülkelerle yapmış olduğu tüm ekonomik işlemlerin sistematik olarak gösteren kayıtlardır. Ödemeler dengesi diğer ülkelerde yapılan mal, hizmet ve üretim faktörlerinin ticareti ile sağlanan gelirler, giderler ve sermaye akımlarını kapsamaktadır. Ödemeler bilançosu açıkları cari işlemler hesabındaki açıklardır. Ekonomide cari açık bulunuyorsa ülkeler sermaye ithali yoluna gidebilirler. Sermaye ithalinin yeterli olmaması durumunda ise altın ve döviz rezervleri ile karşılanacak ödemeler ya da dışarıdan borç alınarak kapatılmaktadır (Ertuğrul, 2007: 740). Serbest bölgeler ise yaptıkları ihracat ile sağladıkları döviz kaynakları sayesinde ülkelere bu ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesinde yardımcı olmaktadır.

3.1.4.1.3. Tam İstihdamı Sağlamak

Ülkeler oluşan işsizliğin önüne geçmek içinde dış ticareti kullanabilirler. Dış ticaret politikası kullanılarak tam istihdamın sağlanmaya çalışılması durumunda uluslararası ticaret ve yabancı sermaye hareketliliği ülkenin ekonomik durumuna bağlı olarak sınırlanabilir veya artması için teşvik edilebilir. Serbest bölgelerde ülkelere istihdam açısından da katkıda bulunmaktadır. 2015 yılı itibariyle serbest bölgelerde 62.234 kişi istihdam edilmektedir (www.ekonomi.gov.tr, 2016).

3.1.4.1.4. Ekonomik Koruma

Ülke içinde yeni kurulan veya zamanla kendini geliştiremediğinden ötürü zayıf kalan yerli üreticileri uluslararası şirketlerin ezici rekabet üstünlüklerinden korunmaları gerekebilir. Serbest bölgeler bu konuda ülkeler için koruma görevi görebilirler. Üretimlerin maliyetlerindeki teşvik ve avantajlar sayesinde üreticiler daha ucuza ürünlerini piyasaya sürebilecek ve uluslararası firmalarla rekabet edebileceklerdir.

3.1.4.1.5. Otarşi

Otarşi kelime anlamı olarak kendi kendine yeterlidir. Bu bağlamda otarşi, ülkeler ekonomik yapılarına dış ülkelerin yardımı olmadan ve uluslararası ticaret ilişkilerinden olabildiğince uzak durarak hayatta kalabildiği veya faaliyetlerini sürdürebildiği durumlarda geçerlidir (www.personal.umich.edu). Otarşiyi benimseyen ekonomilerde dış ticari ilişkilerden ve dolayısıyla serbest bölgelerin varlığından söz edilemez. Bu durumda ülkeler serbest bölgelerin ülkelere sağladığı kalkınma ve büyüme ve istihdam gibi ticaret dışı avantajlardan da faydalanamazlar.

3.1.4.1.6. Ekonominin Liberalleşmesi

Ülkeler ekonomik politikalar uygulayarak iç pazarda serbest piyasa ekonomisi oluşturmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı dış ticaret vasıtasıyla dünya ülkeleri arasında kurulacak bağlantı karşılıklı olarak taraflara fayda sağlamaktadır. Ülkelerin dış ticarete serbestleşmesinin en iyi yolu serbest bölgelerin kurulması ve etkin olarak kullanılmasından geçmektedir. Çünkü serbest bölgeler yapıları itibariyle dış ticarete oldukça serbest bırakılmıştır. Ayrıca bürokrasinin azaltılması dolayısıyla dış ticarete en çabuk ve etkin şekilde küresel ekonomiyle entegre olabileceği düşünülmektedir.

3.1.4.1.7. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Ekonomide tekel kuruluşların yaygınlaşması, üretimde kaynak etkinliğini bozabilir ve tüketicileri kalitesi düşük olan yerli mallara gereğinden yüksek fiyatlar ödeme durumunda bırakabilir. Bu durumda ülkeler tarife ve kısıtlamalar üzerinde değişiklik yaparak iç pazarda rekabeti geliştirmeye çalışmaktadır. Bu durumda tekelci yapı kırılmakta ve piyasa aksaklıkları ortadan kalkmakla birlikte kaynak dağılımı etkinlik kazanarak aksaklıklar giderilmektedir. Serbest bölgeler tekelci yapıyı destekleyici nitelikte olduğu için piyasada aksaklıklara sebep olabilmektedir ve bu durumun önüne geçilebilmesi için ülkeler bölgedeki firmalara yönelik sıkı denetimler yapmak zorundadır.

3.1.4.1.8. Sosyal ve Siyasal Etkenler

Günümüzde ülkeler bazı durumlarda belirli üretici grupları için sosyal veya siyasal olarak avantaj sağlamak istediklerinde ürünün piyasadaki rakibine yani ithal edilen ikame ürüne yönelik olarak gümrük vergisini değiştirebilir. Bu durumda ithal edilen ürünün fiyatı artar ve talebi azalır. Dolayısıyla yerli üretici de bir anlamda korunmuş olmaktadır.

3.1.4.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Dış ticaret politikası araçları ülkelerin dış ticarete yönelik koyduğu kısıtları yönetebilmek için kullandığı yöntemlerdir. Bir kısmı aşağıda belirtilmiştir.

3.1.4.2.1. Gümrük Tarifeleri

İthal edilen ürüne konan vergiler şeklinde uygulanır. Gümrük tarifelerindeki amaç vergi geliri elde etmek ve bebek sanayi olarak adlandırılan yeni kurulmuş sanayileri yabancı üreticilerden ve oluşacak haksız rekabetten korumaktır. Dış ticaret politikalarının en çok uygulanan biçimidir. Serbest bölgeler de ülkelerin ithalatı üzerinde etkilidirler ve ülkeler gümrük tarifelerini serbest bölgelerin yurtiçi ticaretine üzerinde de etkilidir.

3.1.4.2.2. Tarife Dışı Ticaret Politikası Araçları

Gümrük tarifelerinin dışında genellikle döviz çıkısına yol açan işlemleri kısıtlamak için hükümetlerin tek taraflı kararı ile konulan müdahale önlemleri olarak tanımlanmaktadır.

Bunlardan bazıları ana başlık olarak miktar kısıtlamaları, görünmez engeller, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve tarife benzeri faktörler, bağlı ticaret ve ihracatın özendirilmesi olarak sıralanabilir. Aşağıda bu araçlara kısaca değinilmiştir (Seyidoğlu, 2007: 141);

- **Bağlı Ticaret:** Bazen döviz tasarrufu sağlamak, serbest dövizle satılamayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracını gerçekleştirebilmek, yabancı sermaye yoluyla büyük sanayi tesisleri kurmak gibi nedenlerle “bağlı ticarete başvurulabilir. Bu tür ticaret çoğunlukla ülkelerarası anlaşmalara dayanır ve taraflardan birisi devlet kurulusu niteliğindedir. Eskiden sadece takas ve kliringden oluşan bağlı ticaret günümüzde, karşı-satınalım, geri-satınalım, dengeleme gibi değişik yöntemleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.
- **İhracatın Özendirilmesi:** Kısa dönemde ihracatın ve böylelikle döviz gelirlerinin arttırılmasını, uzun dönemde ise ülke kaynaklarının ihracat endüstrisine kaymasını sağlamak amacıyla alınan önlemler bütünü olarak tanımlanan “ihracatın özendirilmesi” ekonomik kalkınma için önemli bir politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.
- **Görünmez Engeller:** Ülkenin halk sağlığı çevre koruması veya kamu güvenliğini sağlamak gibi sebeplerden uyguladığı idari teknik düzenlemeleri veya standartları içermektedir.
- **Miktar Kısıtlamaları:** Devletin ithalatı doğrudan belirli miktarlarla sınırlandırılmasına dayanan ithalat kotaları, yasaklamalar ve döviz kontrolü gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Fiyat mekanizmasını kaldırıp yerine hükümet yetkililerinin kararlarını uygulamaları sebebiyle kaynak dağılımı açısından oldukça sakıncalı bulunmaktadır.
- **Tarife Benzeri Faktörler:** Fiyat mekanizması yoluyla müdahale etmeyi sağlayan araçlardır. Genellikle ithalatı pahalılaştırıp karlılığı arttırmaya yöneliktir.
- **Gönüllü İhracat Kısıtlamaları:** İhracatı yapan ülkenin ithalatı yapan ülkedeki piyasayı bozduğunu gerekçesi üzerine yapılan kısıtlamalardır.

3.1.4.3 Genel Olarak Dış Ticaret Politikası Çeşitleri

Dış ticaret politikaları genellikle ticaretin engellenmesi veya kısıtlanması şeklindedir. Ancak bazı durumlarda bu müdahaleler dış ticaret işlemlerini özendirici olarak yapılabilmektedir. Teoride karşılaştırmalı üstünlükler ve serbest ticaret, dünyadaki

hammadde kaynaklarının en etkin şekilde kullanılmasına olanak tanıyan teoriler olarak bilinir. Ancak uygulamada tam anlamıyla serbest ticarete rastlamak mümkün değildir. Günümüzde korumacı politikayı savunanlar ile serbest ticaret politikasını savunanlar arasındaki tartışmalar sürmektedir. Bu iki politikaya aşağıda değinilmiştir;

3.1.4.3.1. Korumacı Dış Ticaret Politikası

Ülkeler ithal ikamesi ürünleri iç pazarda desteklemek adına korumacı dış ticaret politikasını savunabilirler. Ancak bu korumacı politika sebebiyle üretici firmaların rekabet etmesine gerek kalmadığı için kaynakların etkin kullanımını bozmaktadır. Aynı zamanda üretimde ayrıcalık sağlayarak girişimcileri yeniliklerden faydalanma fikrinden de uzaklaştırır.

3.1.4.3.2. Serbest Dış Ticaret Politikası

Serbest dış ticaret politikası ihracatı teşvik eden politikadır. İhracat yönlü dış ticaret politikasını, gelişmekte olan ülkelerin dâhili üretim için kullanabilecekleri kaynaklarını ihtiyatlı bir politika ile etkili bir şekilde ihracat üretimine yönlendirilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Günümüzde bütün ülkeler ihracatı teşvik etmek için çeşitli önlemler uygulamaktadır. Bunların başında ve en yaygın olarak kullanılan ihracatta vergi iadesi gelmektedir. İhracatı teşvik önlemlerini; ihracatta prim sistemi, ihracatta vergi iadesi ile vergi muafiyeti ve indirimi, girdi teşvikleri, devlet pazarlama yardımı şeklinde özetlemek mümkündür (Karluk, 2003: 207).

3.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri

Ekonomik etkili gümrük rejimleri, sürekli olarak uluslararası ticaret yapan firmalara yönelik, maliyetlerini düşürücü rejimlerdir. Hariçte - Dâhilde işleme, gümrük antrepo, gümrük kontrolü altında işleme ve geçici ithalat rejimleri olarak çeşitlendirilmektedir.

3.2.1. Hariçte İşleme Rejimi

Hariçte işleme rejimi, serbest dolaşımdaki eşyanın hariçte işleme faaliyetlerine tabi tutulmak üzere Türkiye Gümrük Bölgesinden geçici olarak çıkarılması ve bu faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin ithalat vergilerinden muaf tutulması suretiyle yeniden serbest dolaşıma girişine ilişkin hükümlerin uygulandığı rejim olarak tanımlanabilir. Bu

işlemi gerçekleştirmek için hariçte işleme izni gerekmektedir. Hariçte işleme izni işleme faaliyetini yaptıracak kişinin isteği üzerine verilebilir. Ancak, rejimin uygulanmasının ithal edilen işlem görmüş ürünlerin aynısını veya benzerini üreten Türkiye'deki üreticilerin temel ekonomik çıkarlarını olumsuz etkilemeksizin ihraç eşyasının satışını teşvik etmesi ve işleme faaliyetinin Türk menşeli ürün ile Türkiye Gümrük Bölgesi dışında elde edilen eşyanın birleştirilmesiyle oluşan işlem görmüş ürün olarak ithal edilmesi halinde, hariçte işleme izni, işleme faaliyetini yaptıracak kişi dışında başka bir kişiye de verilebilir (Kaya ve Turguttopbaş, 2012).

3.2.2. Dâhilde İşleme Rejimi

Dâhilde İşleme Rejimi, firmaların ihraç ürünlerinin bünyesine giren ithal girdilere ilişkin vergilerden hariç tutularak dünya piyasalarında rekabet gücü kazanabilmelerine ve ihracatı arttırmalarına olanak tanımaktadır (Sayılğan ve Şenol, 2010: 38). Dâhilde işleme rejiminin 9. maddesine göre, Türkiye Gümrük Bölgesi'nde (serbest bölgeler hariç) bulunan firmaların, bu rejiminden yararlanmak için dâhilde işleme izin belgesi almaları gerekmektedir. Dâhilde işleme izin belgesi almak isteyen firmalar daha önce Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan temin ederken, günümüzde bu belgeyi ihracatçı birliklerinden temin edebilmektedirler (Takım ve Ersungur, 2010: 292-293). İhraç edilen ürünler için ödenen vergiler de bu rejim altında üreticilere geri ödenir (Çelik, Kalaycı, Sandalcılar, 2011: 272).

3.2.3. Gümrük Antrepo Rejimi

Serbest dolaşıma girmemiş, gümrük vergileri ödenmemiş ve henüz ticaret politikaları önlemlerine dâhil edilmemiş eşyanın antrepolara konulması ve saklanmasına dayanan rejimdir. Gümrük antreposu ise gümrük altındaki eşyanın geçici süreyle gümrük vergisinden muaf olarak saklandığı yerlerdir (Çelik, Kalaycı, Sandalcılar, 2011: 265). Gümrük kanununun 70. maddesine göre, eşyanın gümrük antreposunda bulunması durumunda, gümrük beyanı verilmesinden ve bu beyanın tescilinden itibaren 30 gün içinde gümrük işlemlerinin bitirilmesi gerekmektedir. Aksi halde eşya tasfiye olacak hale gelmektedir.

3.2.4. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi

Henüz serbest dolaşıma girmemiş olan eşyanın ithalat vergilerine veya ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan, niteliğini veya durumunu değiştiren işlemlere tabi tutulmaları ve bu işlemlerden elde edilen ürünlerin tabi oldukları gümrük vergileri üzerinden serbest dolaşıma girmeleri ne ilişkin hükümleri uygulandığı rejimdir. Burada elde edilen ürünler işlenmiş ürün olarak adlandırılmaktadır (Kaya ve Turguttopbaş, 2012).

3.2.5. Geçici İthalat Rejimi

Gümrük Kanunu'nun 128. maddesine göre geçici ithalat rejimi; serbest dolaşıma girmemiş eşyanın ithalat vergilerinden muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, Türkiye gümrük bölgesi içinde kullanılması ve bu kullanım sırasındaki olağan yıpranma dışında, herhangi bir değişikliğe uğramadan yeniden ihracına olanak sağlayan hükümlerin uygulandığı rejimdir.

3.3. Serbest Bölgelerin Dış Ticarete Etkileri

Serbest bölgeler yukarıda da belirtildiği üzere tek bir etki üzerinden değil farklı etkileriyle dış ticareti etkilerler. Burada özetlemek gerekirse, bürokratik işlemlerin kolaylaştırılmış olması serbest bölgelerin daha hızlı şekilde ticaret işlemlerinin gerçekleşmesini sağlar ve dış ticareti hızlandırır. Dış ticarete sağlanan bu etkinlik fiyat değişimlerine hızlı şekilde uyum sağlamayı ve piyasaya anlık olarak tepki vermeyi kolaylaştırır. Yabancı sermayenin getirdiği teknolojik gelişmelerden faydalanarak üretimi ve dolayısıyla ihracatı artırır. Ülkelerdeki yerel üreticilerden alınan hammadde de yerel üretici için bir avantajdır. Yine döviz getirileriyle ülkelerdeki refah artışına yardımcı olarak yerli üreticinin hammadde maliyetini azaltır ve serbest bölgelerdeki üretimi arttırarak yine ihracat üzerinde olumlu etkiler sağlar. Bu şekilde süregelen çarpan mekanizması sayesinde serbest bölgeler giderek artan oranda ticaret hacimlerini geliştirir ve ülkelere sağladıkları avantajı da arttırırlar. Diğer ülkelere yapılan ihracat için kota bulunmaması da ülkelerin dış ticaretine pozitif katkılarda bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere serbest bölgeler sağladıkları avantajlar ile etkilerini pekiştirmektedirler.

3.4. Türkiye’de Dış Ticaret Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de dış ticaret politikası genel olarak irdelendiğinde, Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar süreklilik taşıyan bir dış ticaret politikasının uygulanmadığı anlaşılmaktadır. 1923-1928 yılları arasında, Lozan Antlaşması’ndan dolayı, 1950-1954 yıllarında da ekonomi politikası değişikliği ile liberal dış ticaret uygulamaları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu dönemler dışında, Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar, genel olarak devletçi ekonomi politikaları uygulanmıştır. Yaşanan krizler sebebiyle 24 Ocak 1980 tarihinde kapsamlı bir istikrar programı uygulamaya konmuştur. Ticaret yapısında yaşanan en önemli değişiklik, ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları yerine ihracata yönelik sanayileşme politikasını benimseyen bir ekonomi stratejisi uygulanmıştır Türkiye’nin dış ticaret yapısına ilişkin dikkat çeken nokta, Türkiye’nin ihracatının ithalata bağımlı olan yapısıdır. İhracatın ithalata bağımlılığına sebep olan iki etken sayılabilir. Bu etkenlerden ilki, ihracatın bileşiminde yaklaşık olarak %70 oranında ithal girdi kullanılıyor olmasıdır (Uzandaç, 2008: 32-34). Dolayısıyla, Türkiye imalat sanayinin ihracata yönelik sektörleri, sürekli artarak ithalata ve ithal girdilere bağımlı olmaktadır. Ayrıca aşırı değerlenen döviz kuru politikası, ithal girdi kullanımını cazip kılarak ithalata olan bağımlılığı arttırmaktadır. İhracatın ithalata bağımlılığına katkı yapan ikinci etkense “dâhilde işleme rejimi” teşvik sistemidir (Hepaktan, 2007: 81).

3.5. Türkiye’de Dış Ticaretin Önündeki Engeller

Türkiye’de dış ticaretin önündeki engeller finansal engeller, yapısal engeller ve dış kaynaklı engeller olarak sıralanabilir. Finansal engeller; enerji üretimindeki yetersizlik ve maliyetlerindeki yükseklik, hammadde maliyetlerindeki yükseklik, işgücü maliyetlerindeki yükseklik, sermaye ve finansman sağlama maliyetlerinin yüksekliği ve ulaştırma, taşıma ile haberleşme maliyetlerinin yüksekliği şeklinde sıralanabilir. Dış ticaretin önündeki finansal engellerin çözümünde ise büyük rol hükümetlere düşmekte olup maliyetlerin azaltılması için de daha fazla çaba sarf etmeleri gerekmektedir.

Yapısal sorunlar ise beş ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki; ihracata konu olan malların dünya pazarlarında katma değeri düşük ürünlerden oluşmasını sağlayan sektörel bağımlılıktır. İkincisi; bu katma değeri düşük ve mal çeşitliliği bakımından da

sınırlı sayıda olan ürünlerin dünyanın belirli merkezlerine ihracatının gerçekleştirilmesi sonucu oluşan bölgesel bağımlılıktır. Üçüncüsü ise; ihracata konu olan malları üreten sektörlerdeki verimin düşüklüğü, dördüncüsü de dış ticaretin organizasyonunu sağlayan kurumların etkinliğinden kaynaklanan sorunlardır ve beşincisi ise; iç tasarruf ve yatırım eksikliğinden kaynaklanan yapısal sorunlardan oluşmaktadır (Kılıç, 2006: 83-95).

Ülkelerin dış ticaret politikasının önündeki engellerde bazıları da dış kaynakların oluşturduğu engellerdir. Dış kaynaklı engeller kısaca iki başlık olarak incelemek mümkündür. Bunlardan ilki; Gümrük Birliği'nce imzalanan anlaşmaların kota ve kısıtlamalar ile dış ticaret politikaları üzerinde oluşturmuş olduğu olumsuz etkilerdir. İkincisi ise; küreselleşen firmaların üretimlerini daha ucuz iş gücünün olduğu yerlere kaydırması gibi durumlardan oluşan, küreselliğin dış ticaret üzerinde yaratmış olduğu negatif etkilerdir.

BÖLÜM 4: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA

4.1.VERİ SETİ VE MODEL

Bu çalışmada serbest bölgelerin Türkiye dış ticaretine etkilerini araştırmak amacıyla 2000:01-2015:12 dönemleri aylık verileriyle serbest bölge ithalatı(LSBİTH) ve ihracatı(LSBİHR), reel efektif döviz kuru(LRDK), dünya gelirleri olarak dünyadaki endüstriyel üretim(LWİNDP), Türkiye'nin ithalatı(LTRİTH) ve ihracatı(LTRİHR), ithalat birim fiyatı(LİTH_BF) ve ihracat birim fiyatı(LİHR_BF) değerleri ve Türkiye'nin geliri olarak Türkiye'nin endüstriyel üretim(LTRİNDP) verileri kullanılmıştır. 4 farklı model kurulmuş ve ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) ve IMF(International Monetary Fund)'in IFS(International Financial Statistics) veri tabanlarından elde edilmiştir. Ayrıca verilerin tamamı değişen varyans probleminden kaçınmak için logaritmik dönüşümleri alınarak analizlere dahil edilmiştir.

4.2.AMPİRİK LİTERATÜR

Literatür incelendiğinde dış ticaret üzerine çalışmalar olmasına karşın, serbest bölgeleri de analize dahil eden az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan araştırmada serbest bölgeler üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun uygulama kısmında eksik olduğu görülmüştür. Genel itibariyle veriler tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır. Serbest bölgelerin dış ticareti ile Türkiye'nin dış ticareti arasındaki ilişkiyi ampirik olarak inceleyen çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Çalışmamıza benzerliği açısından Uzundaç(2008) 1996-2007 yılları arasını kapsayan bir eşbütünleşme analizi yapmıştır. Çalışmamızda kullanılan ARDL analizi ise bu alanda hiç kullanılmamıştır. Yapılan çalışmanın özgünlüğü de buradan gelmektedir. Ampirik literatürde ulaşılan az sayıdaki çalışma aşağıda özetlenmiştir.

Karaduman ve Yıldız(2002), yaptıkları çalışmada serbest bölge uygulamalarının dış ticarete ve yabancı sermayeye katkılarını incelemiştir. Türkiye'nin uzun yıllar uyguladığı ithal ikameci sanayileşme politikalarının oluşturduğu sorunlar nedeniyle 1980'den sonra ihracata dayalı sanayileşme politikaları izlediğini belirtilmiştir. Serbest bölgelerin ekonomilere sağladığı en önemli katkıların dış ticaret hacmi ve yabancı sermaye girişi olduğu yönünde beklentisini ifade etmiştir.

Düzenli(2006), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkilerini serbest bölgeler açısından analiz etmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre, ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına büyük ihtiyaç duyulmakta ve bu konudaki olumsuzlukların bir an önce azaltılması gerekmektedir. Ülkemize daha fazla yabancı sermaye çekmek için ülkemiz serbest bölgelerinde ileri teknoloji girişi sağlayacak projelere daha önemli teşvikler sağlanmalı ve gerekli yasal düzenlemeler yapılarak serbest bölgelerin daha etkin kullanılabilmesi için gereken tedbirler alınmalıdır. Siyasi istikrarsızlıkların önlenmesi, ekonomik istikrarsızlıkların azaltılması, bütçe açıklarının kapatılması, dış borç yükünün hafifletilmesi, ekonomi politikalarındaki rekabet ve serbest piyasa uygulamalarının artırılması, ekonomik yapının dünya ile bütünleşmesi, ihracatı artırıcı dinamiklerin yakalanması, özelleştirme çalışmalarının biran önce sonuçlandırılması, hukuki düzenlemeler yapılarak mevzuatlar arasında uyum sağlanması ve bürokratik işlemlerin azaltılması konularında gerekli adımlar bir an önce atılmalıdır.

Uzundaç(2008), çalışmasında 1996M1:2007M12 döneminde serbest bölgelerin dış ticaret üzerine etkilerini ADF birim kök testi, VAR analizi ve eşbütünleşme testi yaparak incelemiştir. İhracat birim değer endeksi, ithalat birim değer endeksi, ihracat birim fiyat endeksi, ithalat birim fiyat endeksi, ihracat-serbest bölge, ithalat-serbest bölge, dünya gelirleri, yurtiçi gelir değişkeni ve efektif döviz kuru verilerinin kullanıldığı çalışmada, serbest bölge ihracatının, Türkiye ihracatını pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak Türkiye ihracatını arttırmak ve teknolojiyi çekmek için serbest bölgelere gereken önemin verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Hao(2010), 1996-2009 dönemi için yıllık verilerle ticaret gelişimi ve büyümeyi serbest bölge üzerinden analiz etmiştir. Verilere nedensellik testi yapmış ve serbest bölgelerin ticaretinin 2-3 yıl içinde GSYİH'ı etkileyeceğini bulmuştur. Çalışmanın devamında serbest bölge ticaretinin GSYİH'ı hangi ölçüde etkilediğini bulmak için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Sonuç olarak serbest bölge ticaretindeki %1'lik artışın Şangai GSYİH'sını 0,223 gibi çok az etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kavlak(2012), Türkiye'de serbest bölgelerin ekonomik etkileri üzerine yaptığı anket çalışmasında serbest bölgelerin kuruluş amaçlarının ne ölçüde gerçekleştiğine ilişkin olarak bölgede faaliyet gösteren firmaların algısını belirlemeye çalışmış ve

teknoloji transferlerinin direk ve güçlü şekilde doğrudan yabancı yatırımlarla ilişkili olduğunu ve serbest bölgelerin başarısının uluslararası firmaları çekmekte ve teknoloji girişini hızlandırmakta olduğunu belirtmiştir.

Yıldırım ve Kesikoğlu (2012), 2003:1 ile 2011:9 döneminde Türkiye'nin ithalat, ihracat ve reel döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmış ve çalışmada Hacker-Hatemi-J(2006) tarafından önerilen kaldıraçlı bootstrap tekniğiyle düzeltilmiş MWALD testi uygulamıştır. Toplam ihracat-toplam ithalat, toplam ihracat-ara malı ithalatı, toplam ihracat - sermaye malı ithalatı, toplam ithalat-tüketim malı ihracatı ve sermaye malı ithalatı - tüketim malı ihracatı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu çalışmada ayrıca toplam ihracattan tüketim malı ithalatına doğru, tüketim malı ihracatından tüketim malı ithalatına ve ara malı ithalatına doğru tek yönlü ilişki bulunmuştur. Döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasında nedensellik ilişkisine rastlamamıştır. Bulgular değerlendirildiğinde, ithalat ve ihracat arasındaki bağımlılığın döviz kuru politikasını yansız hale getirdiğini ifade etmektedirler.

Sorhun(2013), çalışmasında Türkiye'nin yoğun olarak dış ticaret yaptığı yedi coğrafi bölge ile potansiyel dış ticaretini belirlemeyi ve bu potansiyelin ne kadarını kullanabildiğini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bir taraftan, temel Çekim Denklemi (Gravity Equation) tahminlemek suretiyle ikili dış ticaret hacmindeki değişimin temel olarak ülkelerin milli gelirlerine ve ülkeler arasındaki mesafeye bağlı olduğunun beklendiği teyit etmiştir. Buna rağmen, önceki çalışmaların bulgularının aksine sınır komşuluğunun Türkiye'nin komşularıyla ticaretine pozitif etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, Türkiye'nin dış ticaret ortaklarıyla potansiyelinin altında ticaret yaptığı ortaya çıkmıştır.

Bakan ve Gökmen(2014), çalışmalarında Türkiye'deki serbest bölgelerin ithalat ve ihracat performansları ve dış ticaret içerisindeki yeri ve önemini değerlendirmiştir. Spesifik olarak Gaziantep Serbest Bölgesi'nin dış ticaret performansı 2001-2012 yıllarına göre değerlendirilmiş ve diğer serbest bölgeler içerisindeki konumuna dikkat çekilmiştir. Gaziantep Serbest Bölgesi ticaret hacminin diğer serbest bölgelerden geri kaldığını vurgulanmıştır. Serbest bölgelerin, uluslararası ticarete olumlu yönde katkılar yaptığı sonucuna ulaşılmış ve Türkiye'nin toplam dış ticaretinde daha etkin bir konuma gelmesinin gerekliliğini belirtilmiştir.

Siroen ve Yücer(2014), çalışmalarında serbest bölgelerin ticaret performansını çekim modeli kullanarak incelemişlerdir. Kendi veri tabanlarını oluşturmuş ve nominal GSYİH, nominal kişi başına GSYİH, mesafe, uzaklık indeksi, serbest bölgenin denize kıyısı olup olmadığı, bölgesel ticaret anlaşması olup olmadığı, Avrupa Birliği (27) ülkeleri alınmış, bitişiklik, ortak dil, sömürge bağlantı yaşı gibi değişkenler kullanılarak modeli analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda serbest bölgelerin ticaret kısıtları varsa etkin olduğunu ve bu etkinliğin ihracata göre ithalatta daha yüksek olduğu belirlenmiş ve kayıp ve kazançların çok az olması sebebiyle net bir sonuca ulaşılamamıştır.

4.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada 2000:01-2015:12 dönemleri için 192 aylık veri ile Türkiye'deki serbest bölgelerin ihracat ve ithalatının Türkiye'nin dış ticaretini etkileyip etkilemediği analiz edilmiştir. İktisadi açıdan etkinin değerlendirilebilmesi için ekonometrik analiz gerekmektedir. Bu sebeple serilerin öncelikle değişen varyans probleminden kaçınmak için logaritması alınmış ve öncelikle, genişletilmiş Dickey Fuller (ADF; Augmented Dickey Fuller - 1979) birim kök testi ve ardından Phillips-Perron (PP - 1988) birim kök analizleri yapılmış ve eşbütünleşme analizi için ARDL yöntemi kullanılmıştır.

4.3.1. Durağanlık Testi

Durağanlık, serilerin belli bir değere yaklaşmasını veya beklenen değerin etrafında dalgalanıyor olmasını ifade etmektedir (Bozkurt, 2007: 27). Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizlerde en küçük kareler yönteminin kullanılması halinde sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır (Granger ve Newbold, 1974: 111-120). Bu sebeple elde edilen sonuçlar gerçeği yansıtamaz. İki değişken aynı zamanda ortalamasının altında ve üstünde yer alıyorsa kovaryans pozitif olacaktır. Eğer birinci değişkenin değeri ortalamasının üstünde fakat ikinci değişkenin değeri ortalamasının altında ise ya da tersi durum söz konusu ise kovaryans negatif olacaktır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005: 214) Bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman içerisinde değişmiyorsa zayıf durağanlık olarak tanımlanır (Darnel, 1994: 386). Seriler birinci farklarında durağanlaşmış ise seri için birinci derecede bütünleşik şeklinde adlandırılmaktadır (Kennedy, 2006: 356). Bu çalışmada Genişletilmiş Dickey-

Fuller(ADF) ve Phillips-Perron(PP) birim kök testleri kullanılmıştır. ADF birim kök testi modeli aşağıdaki gibidir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Phillips-Perron(PP) birim kök testi modeli ise:

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

şeklindedir. Kwiatkowski vd.(1992) göre, ADF testinde birim kök sıfır hipotezlidir ve klasik hipotez testinde yöntem sıfır hipotezi güçlü bir delil olmaksızın kabul eder. Böylece, ADF testi ilgili alternatiflere karşı güçlü değildir. ADF testinin kullanımındaki temel sorun gecikme uzunluğunun seçimidir. ADF testinin gücü ve boyut özellikleri modele dahil edilen gecikme sayısına oldukça duyarlıdır. Uygulamada yaygın olarak, AIC ve SC bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Uygun gecikmenin belirlenmesi için, AIC ve SC bilgi kriterlerinin minimum değere sahip olması gerekmektedir. Seçilen gecikmenin gereğinden büyük olması tahminlerin eğimli olmasına yol açacaktır. Uygun gecikmenin belirlenmesi oldukça önemlidir. AIC ve SC yöntemlerinde genelde k gecikme sayısını çok küçük seçmeye meyillidirler bu da birim kök testlerinin iyi boyut özelliklerine sahip olmasını engellemektedir. Yani bu durum testlerde boyut çarpıklığına yol açmaktadır (İğde, 2010: 17). PP testi ise ADF testinin bir dönüşümüdür ve bu dönüşüm sorunlu parametrenin bağımlılığını asimptotik olarak ortadan kaldırır. Bunu yaparken parametrik olmayan bir yöntem kullanır. PP yaklaşımında Dickey-Fuller prosedüründeki regresyon eşitliklerine değil, sadece test istatistiğine bir dönüşüm yapılmaktadır (Çabuk ve Balcılar, 1998; aktaran İğde, 2010: 19)

4.3.2. ARDL Yöntemi

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için eşbütünleşme testleri uygulanmaktadır. Seviyelerinde durağan olmayan iki veya daha fazla serinin durağan bir bileşimi olduğunu ifade eden eşbütünleşme kavramını test etmek amacıyla literatürde genellikle Engle-Granger ve Johansen testleri kullanılmaktadır. Bu eşbütünleşme testlerinde, kullanılacak tüm serilerin aynı düzeyde durağan olması koşuluyla kullanılabilmekte ve serilerin farklı durağanlık seviyelerinde olmaları halinde ise geçersiz kalmaktadırlar (Özşahin, 2012: 394). Bu koşula karşı Peseran ve Peseran

(1997) ve Pesaran vd. (2001) tarafından sınır testi yaklaşımı geliştirilmiştir. Sınır testi yaklaşımında modelde kullanılacak değişkenlerin düzeyde ya da birinci farklarında durağan olup olmaması önem taşımamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus Pesaran vd. (2001)'deki kritik değerleri düzeyde ya da birinci farklarında durağan olmasına göre tablolaştırıldığından, değişkenlerin ikinci farklarında durağan olmamalarına karşı sınanmalıdır. (Narayan ve Narayan, 2005: 429).

ARDL yaklaşımı 3 aşamalı olarak incelenebilir. İlk aşamada sınır testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı araştırılırken, ilişkinin varlığı şartıyla ikinci ve üçüncü aşamalarda sırasıyla uzun ve kısa dönem katsayılarına ulaşılmaktadır (Narayan ve Smyth, 2006: 337). Testin ilk aşamasında kullanılan sınırsız hata düzeltme modeli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^m \alpha_{ki} \Delta X_{kt-i} + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 X_{1t-1} + \dots + \alpha_k X_{kt-1} + u_t \quad (3)$$

Gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını gösteren hipotezler model 3'de yer alan değişkenlerin düzey değerlerinin, bir dönem gecikmeli değerlerinin anlamlılığının sınanmasıyla test edilebilir (Yıılancı, 2012: 70). Burada test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

$H_0 = \alpha_1 = \alpha_2 = 0$ eşbütünleşme yoktur

$H_1 \neq \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq 0$ eşbütünleşme vardır

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisine ulaşılması durumunda, ARDL yaklaşımının ikinci aşaması yani değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin analizine geçilebilir. Çalışmada aşağıdaki uzun dönem ARDL modelinden faydalanılacaktır:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^r \alpha_{ki} \Delta X_{kt-i} + u_t \quad (4)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişki ise ARDL yöntemine dayanan hata düzeltme modeliyle elde edilebilir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^r \alpha_{ki} \Delta X_{kt-i} + \mu ecm_{t-1} + u_t \quad (5)$$

Model 5’de ecm değişken hata düzeltme terimini ifade etmektedir. Bu terimin katsayısının 0 ile -1 arasında olması ile uzun dönemde denge değerine tekdüze bir şekilde yaklaşma söz konusu olabilmektedir. Katsayısının -1 ile -2 değerleri arasında yer alması hata düzeltme sürecinin uzun dönem denge değerleri etrafında azalan dalgalanmalar göstererek, dengeye ulaşılabilirdiğini göstermekte ve bu değer pozitif veya -2’den küçük olması ise, dengeden uzaklaşıldığını göstermektedir (Alam ve Quazi, 2003: 97; aktaran Gülmez, 2015).

4.4. ADF(1979) ve PP(1988) Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında ilişki incelenirken değişkenlerin durağanlık derecelerinin tespiti testler için model seçiminde önemlidir bu yüzden öncelikle serilerin durağanlık seviyeleri ADF(1979) ve PP(1988) testi ile incelenmiştir. Bu bağlamda ADF(1979) ve PP(1988) birim kök testlerinde sıfır hipotezi serilerin birim köklü olduğunu, alternatif hipotez ise serilerin seviyede durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF - t istatistiği düzey	ADF - t istatistiği birinci farkları	PP - t istatistiği düzey	PP - t istatistiği birinci farkları
LSBİHR	-4.764340(0.0001)	-	-4.278539(0.0006)	-
LSBİTH	-2.290289(0.1762)	-13.65355(0.0000)	-2.677486(0.0798)	-
LTRİHR	-3.704186(0.0048)	-	-2.749974(0.0676)	-
LTRİTH	-2.710689(0.0742)	-	-3.059293(0.0314)	-
LRDK	-2.281988(0.1789)	-9.258617(0.0000)	-2.402769(0.1423)	-9.010016(0.0000)
LTRİNDP	-0.776089(0.8231)	-15.03226(0.0000)	-1.277260(0.6400)	-32.04522(0.0001)
LWİNDP	-2.154286(0.2240)	-7.089391(0.0000)	-2.314106(0.1686)	-13.80756(0.0000)
LİHR_BF	-1.517068(0.5230)	-8.960810(0.0000)	-1.488760(0.5373)	-9.017754(0.0000)
LİTH_BF	-1.560428(0.5009)	-12.34728(0.0000)	-1.601607(0.4798)	-12.86285(0.0000)

Not: ADF testinde uygun gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. PP testinde çekirdek (kernel) yöntemi “Barlett kernel” ve bant genişliği (bandwith) “Newey West bandwith” yöntemine göre belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler, olasılık (p-value) değerlerini göstermektedir.

Birim kök testi sonuçlarına bakıldığında tüm değişkenlerin seviyede durağan olmadığı ve birinci farkları alındığında ise serilerin birim kök sorunun olmadığı yani durağan olduğu görülmüştür. Buradan sonra değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını görmek üzere ARDL yöntemi uygulanacaktır.

4.5. ARDL Yöntemi Sonuçları

ARDL yönteminde ilk aşamada model kurulur. Çalışmada serbest bölge ithalatı(LSBİTH) ve ihracatı(LSBİHR), reel efektif döviz kuru(LRDK), dünya gelirleri olarak dünyadaki endüstriyel üretim¹(LWİNDP), Türkiye'nin ithalatı(LTRİTH) ve ihracatı(LTRİHR), ithalat birim fiyatı(LİTH_BF) ve ihracat birim fiyatı(LİHR_BF) değerleri ve Türkiye'nin geliri olarak Türkiye'nin endüstriyel üretim¹(LTRİNDP) verileri kullanılmıştır. Tüm verileri serbest bölge ithalat ve ihracatı ile Türkiye'nin ithalat ve ihracatı üzerine etkileri bu dört değişkenin bağımlı değişken olarak seçilmesiyle dört farklı model kurularak sonuçları yorumlanmıştır. Modeller kurulurken ARDL yönteminde Schwarz bilgi kriteri kullanılmış, maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak seçilmiş ancak sistem tarafından otomatik belirlenmiş ve kovaryans matrisi katsayısı için HAC(Newey-West) kullanılmıştır. Modeller hem sabit hem de trendli olarak seçilmiştir. Çalışmamızda modeller aşağıdaki şekilde kurulmuştur;

$$\text{Model 1: } LTRİTH = \beta_0 + \beta_1 LSBİTH + \beta_2 LRDK + \beta_3 LİTH_BF + \beta_4 LTRİNDP$$

$$\text{Model 2: } LTRİHR = \beta_0 + \beta_1 LSBİHR + \beta_2 LRDK + \beta_3 LİHR_BF + \beta_4 LWİNDP$$

$$\text{Model 3: } LSBİTH = \beta_0 + \beta_1 LTRİTH + \beta_2 LRDK + \beta_3 LİTH_BF + \beta_4 LTRİNDP$$

$$\text{Model 4: } LSBİHR = \beta_0 + \beta_1 LTRİHR + \beta_2 LRDK + \beta_3 LİHR_BF + \beta_4 LWİNDP$$

Model 1: Tablo 6'da ARDL(12,3,0,0,12) modeli tahmin sonuçları gözükmektedir.

Yapılan CUSUM testleri sonucunda modelde yapısal kırılma olduğu tespit edilmiş ve kukla değişken (DLTRİTH) kullanılmıştır. Hem kukla değişkenli hem de kırılmanın bulunduğu CUSUM test grafikleri aşağıda verilmiştir.

1-Endüstriyel üretim endeksi; belirli imalat sanayilerinin belirli oranlarla üretimlerindeki artış ve azalışların hesaplanmasıyla oluşturulur.

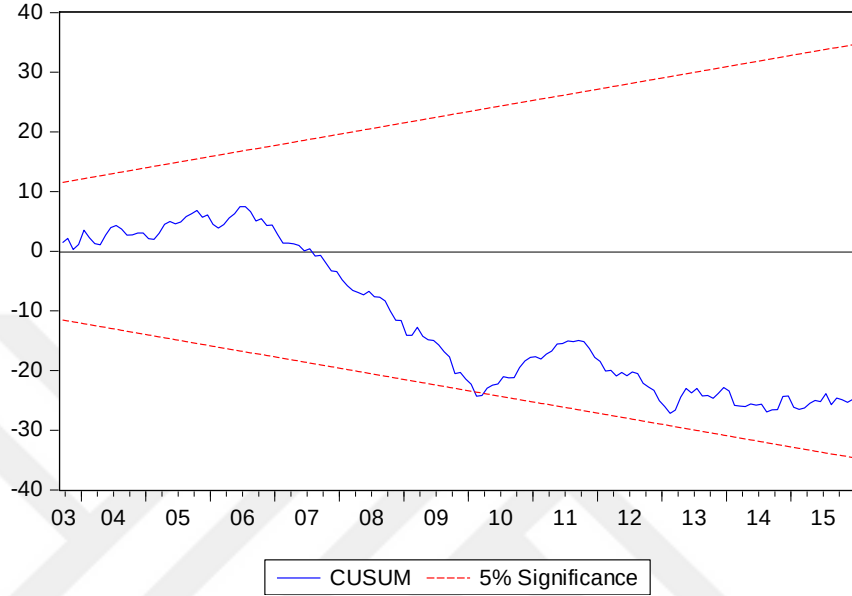
Tablo 6: ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LTRITH(-1)	0.170852	0.056820	3.006912	0.0031
LTRITH(-2)	0.029744	0.054538	0.545373	0.5863
LTRITH(-3)	0.214553	0.049527	4.332003	0.0000
LTRITH(-4)	-0.150286	0.036801	-4.083735	0.0001
LTRITH(-5)	0.084054	0.036037	2.332449	0.0210
LTRITH(-6)	-0.104223	0.038524	-2.705441	0.0076
LTRITH(-7)	0.043529	0.041791	1.041582	0.2993
LTRITH(-8)	-0.028053	0.034444	-0.814449	0.4167
LTRITH(-9)	0.058691	0.042420	1.383564	0.1686
LTRITH(-10)	-0.173763	0.043957	-3.953010	0.0001
LTRITH(-11)	-0.075167	0.054578	-1.377240	0.1705
LTRITH(-12)	0.446652	0.046810	9.541846	0.0000
LSBITH	0.123518	0.030974	3.987785	0.0001
LSBITH(-1)	-0.029816	0.015709	-1.897993	0.0597
LSBITH(-2)	-0.048324	0.024500	-1.972380	0.0504
LSBITH(-3)	-0.056169	0.019175	-2.929317	0.0039
LRDK	0.567547	0.062097	9.139685	0.0000
LITH_BF	0.773905	0.091836	8.427019	0.0000
LTRINDP	0.794408	0.134582	5.902789	0.0000
LTRINDP(-1)	-0.014521	0.105916	-0.137096	0.8911
LTRINDP(-2)	0.099289	0.139703	0.710713	0.4784
LTRINDP(-3)	-0.037333	0.116125	-0.321488	0.7483
LTRINDP(-4)	0.108461	0.120766	0.898108	0.3706
LTRINDP(-5)	-0.154643	0.115770	-1.335782	0.1837
LTRINDP(-6)	0.132677	0.106520	1.245552	0.2149
LTRINDP(-7)	-0.050093	0.095968	-0.521973	0.6025
LTRINDP(-8)	0.039221	0.094639	0.414427	0.6792
LTRINDP(-9)	-0.032161	0.104982	-0.306346	0.7598
LTRINDP(-10)	0.012162	0.125770	0.096698	0.9231
LTRINDP(-11)	0.219586	0.131065	1.675405	0.0960
LTRINDP(-12)	-0.760180	0.102691	-7.402590	0.0000
DLTRITH	-0.076868	0.015229	-5.047493	0.0000
C	6.306700	0.599532	10.51937	0.0000
Tanısal Testler				
R2	0.995739	Mean dependent var	2363078	
Düzeltilmiş R2	0.994812	S.D. dependent var	0.718178	
Jarque-Bera	1.844686(0.397586)	Akaike Bilgi Kriteri	-2.921437	
Breusch-Pagan-Godfrey	1.902448(0.1001)	Schwarz Bilgi Kriteri	-2.336062	
Serial Correlation LM[12]	1.060281(0.2151)	Hannan-Quinn Kriteri	-2.684093	
F-İstatistik	1073.587(0.000000)	Durbin-Watson stat	1.794883	

*parantez içindeki veriler olasılık değerlerini, köşeli parantez içindeki veriler gecikme uzunluğunu temsil etmektedir.

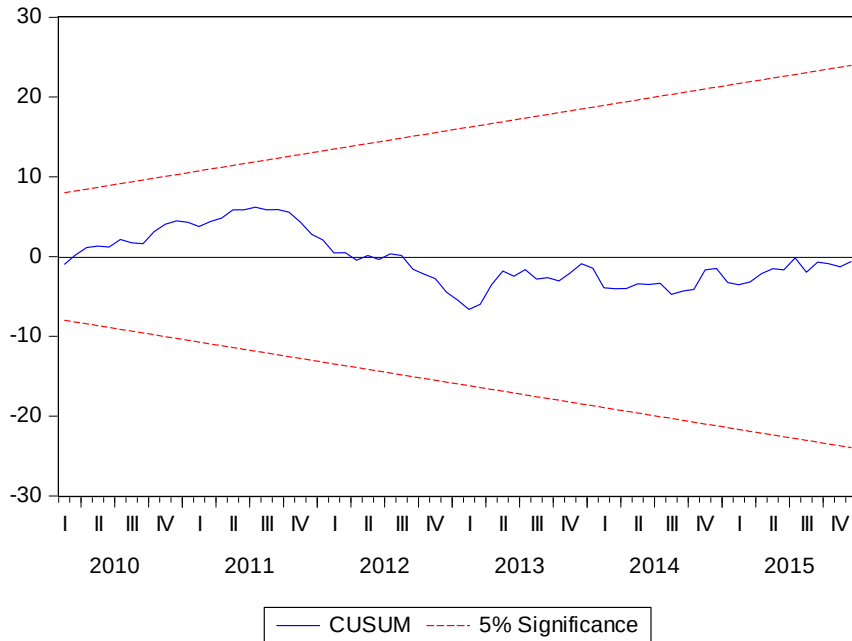
Tablo 6’da tanısal test sonuçları modelin uygunluğunu ortaya koymaktadır. Modelin normal dağılım gösterdiğini, modelde otokorelasyon sorunu ve model kurma hatasının olmadığını kanıtlamaktadır.

Şekil 1: ARDL (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Yapısal Kırılma Bulunan CUSUM Grafiği

Şekil 1’de model için CUSUM testi bulunmaktadır. Modelde yapısal kırılma olduğu için modele 2010-1.2.3. ayları için kukla değişken eklenmiştir.

Şekil 2: ARDL(12, 3, 0, 0, 12) Modeli Kukla Değişkenli CUSUM Grafiği

Şekil 2’de kukla değişkenin yapısal kırılma problemini çözdüğü görülmektedir.

Tablo 7: ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Sınır Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	k
F-İstatistik	23.71993	4
Kritik Değerler		
Anlam düzeyi	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
%10	2.45	3.52
%5	2.86	4.01
%1	3.74	5.06

Tablo 7’de kurulan model için sınır testi sonuçları yer almaktadır. Sınır Testinde F istatistik değeri alt sınırın altındaysa ilişki yok, iki sınır arasında ise kararsızlık bölgesi, üst sınır değerlerinden yüksek olması ise modelde eşbütünleşme olduğunu göstermektedir. K değeri ise modeldeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. ARDL(13,3,0,0,12) modelinden elde edilen sonuçlara göre modelde eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 8: ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
D(LTRITH(-1))	-0.345730	0.049560	-6.976002	0.0000
D(LTRITH(-2))	-0.315987	0.053986	-5.853173	0.0000
D(LTRITH(-3))	-0.101433	0.042157	-2.406083	0.0174
D(LTRITH(-4))	-0.251720	0.037705	-6.676060	0.0000
D(LTRITH(-5))	-0.167666	0.039165	-4.281022	0.0000
D(LTRITH(-6))	-0.271889	0.044661	-6.087841	0.0000
D(LTRITH(-7))	-0.228360	0.038945	-5.863593	0.0000
D(LTRITH(-8))	-0.256414	0.038682	-6.628761	0.0000
D(LTRITH(-9))	-0.197722	0.048966	-4.037989	0.0001
D(LTRITH(-10))	-0.371485	0.045199	-8.218954	0.0000
D(LTRITH(-11))	-0.446652	0.046810	-9.541846	0.0000
D(LSBITH)	0.123518	0.030974	3.987785	0.0001
D(LSBITH(-1))	0.048324	0.024500	1.972380	0.0504
D(LSBITH(-2))	0.056169	0.019175	2.929317	0.0039
D(LRDK)	0.567547	0.062097	9.139685	0.0000
D(LITH_BF)	0.773905	0.091836	8.427019	0.0000
D(LTRINDP)	0.794408	0.134582	5.902789	0.0000
D(LTRINDP(-1))	-0.099289	0.139703	-0.710713	0.4784
D(LTRINDP(-2))	0.037333	0.116125	0.321488	0.7483
D(LTRINDP(-3))	-0.108461	0.120766	-0.898108	0.3706
D(LTRINDP(-4))	0.154643	0.115770	1.335782	0.1837
D(LTRINDP(-5))	-0.132677	0.106520	-1.245552	0.2149
D(LTRINDP(-6))	0.050093	0.095968	0.521973	0.6025
D(LTRINDP(-7))	-0.039221	0.094639	-0.414427	0.6792
D(LTRINDP(-8))	0.032161	0.104982	0.306346	0.7598
D(LTRINDP(-9))	-0.012162	0.125770	-0.096698	0.9231
D(LTRINDP(-10))	-0.219586	0.131065	-1.675405	0.0960
D(LTRINDP(-11))	0.760180	0.102691	7.402590	0.0000
D(DLTRITH)	-0.076868	0.015229	-5.047493	0.0000
CointEq(-1)	-0.483418	0.058303	-8.291419	0.0000

Tablo 8’de eşbütünleşme katsayısının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Katsayı değerinin -0,48 olması bağımlı değişkene etki eden şokun bir sonraki dönemde %48 oranında azalacağını, dengeden sapma olduğunda yaklaşık 2 dönemde tekrar dengeye geleceğini ve dolayısıyla eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Ayrıca kısa dönemde serbest bölgelerin ithalatındaki %1’lik değişme Türkiye’nin ithalatını %0,12 oranında pozitif yönde, reel döviz kurundaki %1’lik değişme Türkiye’nin ithalatını %0,56 oranında pozitif yönde, ithalat birim fiyatındaki %1’lik değişme Türkiye’nin ithalatını %0,77 oranında pozitif yönde, Türkiye’nin endüstriyel üretimindeki %1’lik değişme Türkiye’nin ithalatını %0,79 oranında pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 9: ARDL Testi (12, 3, 0, 0, 12) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LSBITH	-0.022320	0.059586	-0.374584	0.7085
LRDK	1.174031	0.085012	13.810117	0.0000
LITH_BF	1.600903	0.127133	12.592314	0.0000
LTRINDP	0.738231	0.171342	4.308534	0.0000
DLTRITH	-0.159010	0.035631	-4.462664	0.0000
C	13.046068	0.801197	16.283230	0.0000

Tablo 9’da uzun dönem tahmin sonuçları Türkiye’nin ithalatının reel döviz kuru, Türkiye’nin endüstriyel üretimini ve ithalat birim fiyat değerleri arasında hem iktisadi hem de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde reel efektif döviz kurunda meydana gelecek %1’lik bir değişme Türkiye’nin ithalatını %1,17’lik bir artış sağlarken, Türkiye’nin endüstriyel üretimindeki %1’lik artış ithalatı %0,73 ve ithalat birim fiyatındaki %1’lik artış da ithalatı %1,60 oranında pozitif yönde etkileyecektir.

Model 2: Tablo 10’da kurulan ikinci model olarak; Türkiye’nin ihracatının bağımlı değişken olarak alındığı ARDL(2,2,0,0,0) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 10: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LTRIHR(-1)	0.216666	0.058272	3.718168	0.0003
LTRIHR(-2)	0.158363	0.060714	2.608324	0.0099
LSBIHR	0.471311	0.038245	1.232330	0.0000
LSBIHR(-1)	-0.229070	0.038495	-5.950644	0.0000
LSBIHR(-2)	-0.154469	0.045291	-3.410612	0.0008
LRDK	0.648849	0.064060	1.012877	0.0000
LIHR_BF	0.860787	0.101513	8.479590	0.0000
LWINDP	0.503199	0.169513	2.968506	0.0034
C	4.329519	1.264.091	3.425005	0.0008
@TREND	0.002260	0.000316	7.158846	0.0000

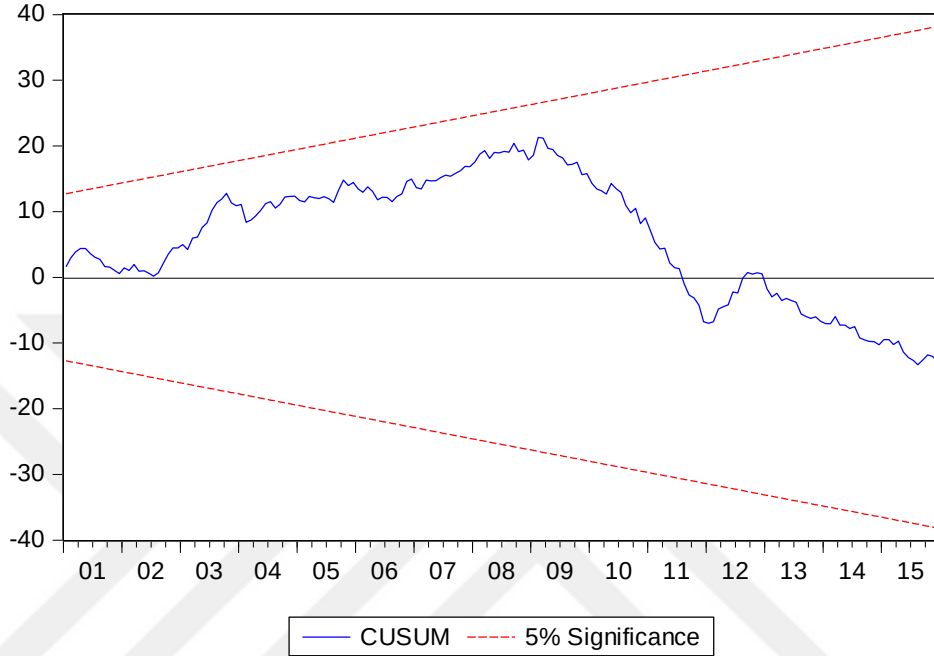
Tanısal Testler

R2	0.994959	Mean dependent var	2.309514
Düzeltilmiş R2	0.994707	S.D. dependent var	0.811775
Jarque-Bera	4.477548(0.106589)	Akaike info criterion	-2.769315
Breusch-Pagan-Godfrey	0.024622(0.9741)	Schwarz criterion	-2.598419
Serial Correlation LM[12]	0.947829(0.3338)	Hannan-Quinn criter.	-2.700087
F-İstatistik	3.947322(0.000000)	Durbin-Watson stat	1.992675

*parantez içindeki veriler olasılık değerlerini, köşeli parantez içindeki veriler gecikme uzunluğunu temsil etmektedir.

Tablo 10’da tanısal test sonuçları modelin uygunluğunu ortaya koymaktadır. Modelin normal dağılım gösterdiğini, modelde otokorelasyon sorunu ve model kurma hatasının olmadığını kanıtlamaktadır.

Şekil 3: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli CUSUM Grafiği

Şekil 3’te yapılan CUSUM test sonuçlarına göre modelde yapısal kırılma yoktur.

Tablo 11: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Sınır Testi Tahmin Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	k
F-İstatistik	12.44385	4
Anlam düzeyi	Kritik Değerler	
	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
%10	3.03	4.06
%5	3.47	4.57
%1	4.4	5.72

Tablo 11’de kurulan model için sınır testi sonuçları yer almaktadır. Sınır Testinde F istatistik değeri üst sınır değerlerinden yüksek olması ise modelde eşbütünleşme olduğunu göstermektedir. K değeri ise modeldeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. ARDL(2,2,0,0,0) modelinden elde edilen sonuçlara göre modelde eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 12: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
D(LTRIHR(-1))	-0.158363	0.060714	-2.608324	0.0099
D(LSBIHR)	0.471311	0.038245	12.323304	0.0000
D(LSBIHR(-1))	0.154469	0.045291	3.410612	0.0008
DLRDK	0.648849	0.064060	10.128766	0.0000
D(LIHR_BF)	0.860787	0.101513	8.479590	0.0000
DLWINDP	0.503199	0.169513	2.968506	0.0034
D(@TREND())	0.002260	0.000316	7.158846	0.0000
CointEq(-1)	-0.624971	0.052236	-11.964355	0.0000

Tablo 12’de eşbütünleşme katsayısının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Katsayı değerinin -0,62 olması bağımlı değişkene etki eden şokun bir sonraki dönemde %62 oranında azalacağını, dengeden sapma olduğunda yaklaşık 1,5 dönemde tekrar dengeye geleceğini ve dolayısıyla eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Ayrıca kısa dönemde serbest bölgelerin ihracatındaki %1’lik değişme Türkiye’nin ihracatını %0,47 oranında pozitif yönde, reel döviz kurundaki %1’lik değişme Türkiye’nin ihracatını %0,64 oranında pozitif yönde, ihracat birim fiyatındaki %1’lik değişme Türkiye’nin ihracatını %0,86 oranında pozitif yönde ve dünyadaki endüstriyel üretimdeki %1’lik değişme Türkiye’nin ihracatını %0,50 oranında pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 13: ARDL Testi (2, 2, 0, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LSBIHR	0.140441	0.040605	3.458747	0.0007
LRDK	1.038207	0.074172	13.997219	0.0000
LIHR_BF	1.377323	0.112589	12.233177	0.0000
LWINDP	0.805156	0.284944	2.825667	0.0053
C	6.927552	1.789960	3.870228	0.0002
@TREND	0.003616	0.000395	9.145863	0.0000

Tablo 13’de uzun dönem tahmin sonuçları Türkiye’nin ihracatının serbest bölgelerin ihracatı, reel döviz kuru, ihracat birim fiyat değeri ve dünya gelirleri arasında hem iktisadi hem de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkilerinin olduğunu göstermektedir.

Uzun dönemde serbest bölgelerin ihracatındaki %1’lik değişme Türkiye ihracatını %0,14’lük artış, reel efektif döviz kurunda meydana gelecek %1’lik bir değişme Türkiye’nin ihracatını %1,03’lük artış, ihracat birim fiyatındaki %1’lik artış Türkiye’nin ihracatını %1,37’lik ve dünya gelirlerindeki %1’lik artış Türkiye’nin ihracatını %0,80’lik artışa sebep olmaktadır.

Model 3: Tablo 14’de kurulan üçüncü model olarak; Serbest bölgelerin ithalatının bağımlı değişken olarak alındığı ARDL (2,2,1,0,0) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Yapılan CUSUM testleri sonucunda modelde yapısal kırılma olduğu tespit edilmiş ve kukla değişken (DLSBİTH) kullanılmıştır. Hem yapısal kırılma olan hem de olmadığı durum için CUSUM testleri aşağıda verilmiştir.

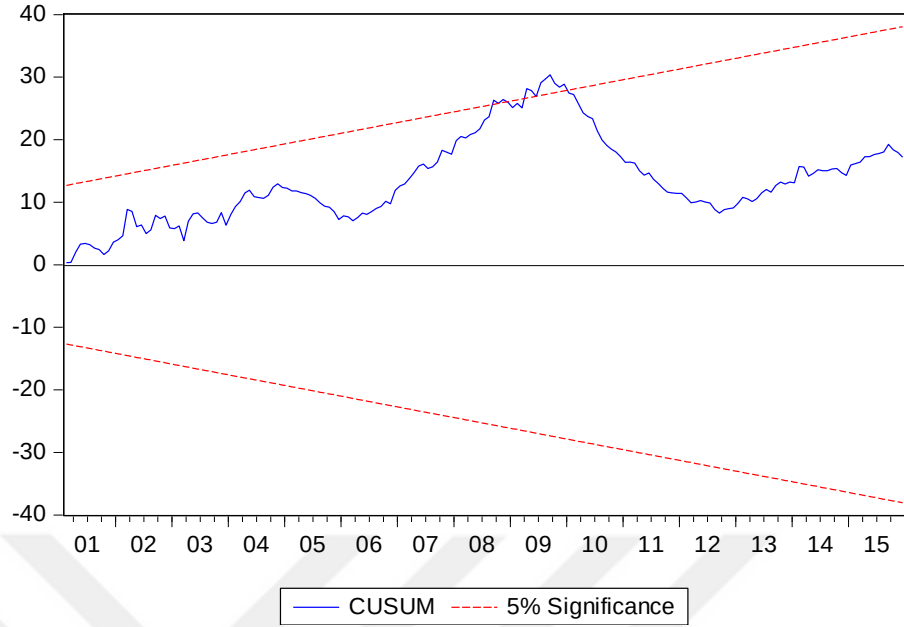
Tablo 14: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LSBİTH(-1)	0.227382	0.089603	2.537662	0.0120
LSBİTH(-2)	0.205986	0.049733	4.141805	0.0001
LTRİTH	0.995654	0.154447	6.446569	0.0000
LTRİTH(-1)	-0.475157	0.161099	-2.949472	0.0036
LRDK	0.253693	0.144350	1.757486	0.0805
LİTH_BF	-0.403039	0.243314	-1.656458	0.0994
LTRİNDP	1.022405	0.268350	3.809964	0.0002
DLSBİTH	0.192833	0.064682	2.981249	0.0033
C	-4.248775	2.046516	-2.076102	0.0393
@TREND	-0.004876	0.000986	-4.943115	0.0000
Tanısal Testler				
R2	0.943970	Mean dependent var	18.48696	
Düzeltilmiş R2	0.941169	S.D. dependent var	0.650369	
Jarque-Bera	899.4563(0.000000)	Akaike info criterion	-0.804436	
Breusch-Pagan-Godfrey	1.999162(0.1829)	Schwarz criterion	-0.633540	
Serial Correlation LM[2]	0.479606(0.6010)	Hannan-Quinn criter.	-0.735209	
F-İstatistik	336.9517(0.000000)	Durbin-Watson stat	2.042055	

*parantez içindeki veriler olasılık değerlerini, köşeli parantez içindeki veriler gecikme uzunluğunu temsil etmektedir.

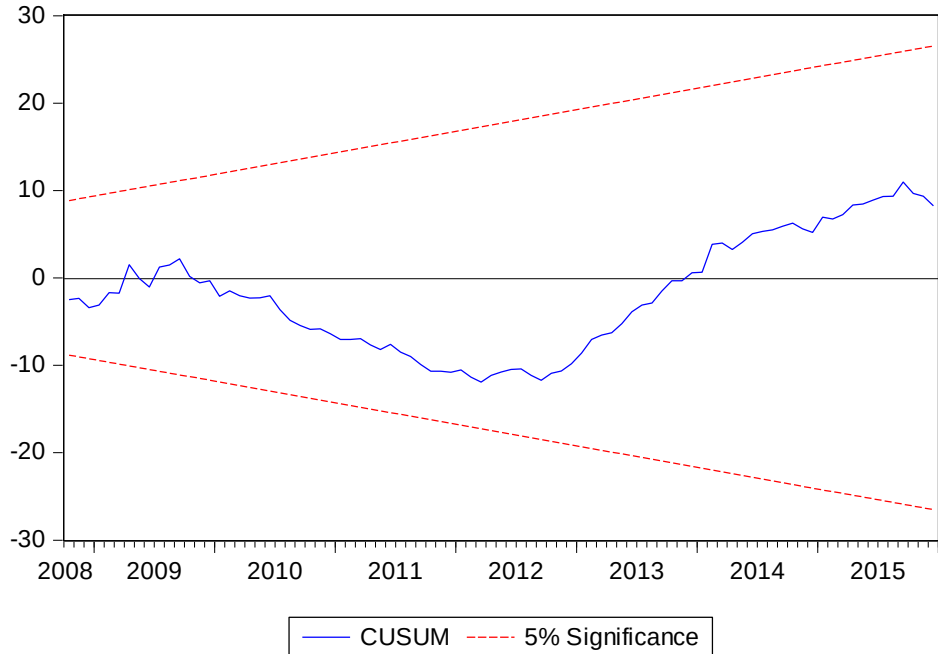
Tablo 14’de serbest bölgelerin ithalatını bağımlı değişken olarak alındığı modelde tanısal test sonuçları modelde otokorelasyon sorunu ve model kurma hatasının olmadığını kanıtlamaktadır. Ancak hata terimlerinin normal dağılmadığını göstermektedir.

Şekil 4: ARDL Testi (2,2,1,0,0) Modeli Yapısal Kırılma Bulunan CUSUM Grafiği

Şekil 4’te yapılan CUSUM test sonuçlarına göre modelde 2008.9-12 ayları arası, 2009.4-2010.1 ayları arası yapısal kırılma olduğu görülmektedir. Bu sebeple modele kukla değişken eklenmiştir.

Şekil 5: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Kukla Değişken Olan CUSUM Grafiği

Şekil 5’te yapılan CUSUM test sonuçlarına göre modelde yapısal kırılma probleminin çözüldüğü görülmektedir.

Tablo 15: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Sınır Testi Tahmin Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	k
F-İstatistik	6.190219	4
Anlam düzeyi	Kritik Değerler	
	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
%10	2.45	3.52
%5	2.86	4.01
%1	3.74	5.06

Tablo 15’de kurulan model için sınır testi sonuçları yer almaktadır. Sınır Testinde F istatistik değeri üst sınır değerlerinden yüksek olması ise modelde eşbütünleşme olduğunu göstermektedir. Model 3’de eşbütünleşme bulunmaktadır. K değeri ise modeldeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. ARDL(2,2,1,0,0) modelinden elde edilen sonuçlara göre modelde eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 16: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
D(LSBITH(-1))	-0.379806	0.051159	-7.423963	0.0000
D(LTRITH)	1.027840	0.164407	6.251797	0.0000
D(LTRITH(-1))	0.423892	0.141582	2.993960	0.0031
D(LRDK)	-0.547087	0.225078	-2.430654	0.0161
D(LITH_BF)	0.031354	0.239706	0.130801	0.8961
D(LTRINDP)	0.539863	0.290244	1.860028	0.0645
D(DLSBITH)	0.094020	0.052566	1.788599	0.0754
CointEq(-1)	-0.375269	0.102501	-3.661113	0.0003

Tablo 16’da eşbütünleşme katsayısının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Katsayı değerinin -0,37 olması bağımlı değişkene etki eden şokun bir sonraki dönemde %37 oranında azalacağını, dengeden sapma olduğunda yaklaşık 2,7 dönemde tekrar dengeye geleceğini ve dolayısıyla eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Ayrıca kısa dönemde; Türkiye’nin ithalatındaki %1’lik değişme serbest bölgelerin ithalatını %1,02 oranında pozitif yönde, reel döviz kurundaki %1’lik değişme serbest bölgelerin ithalatını %0,54 oranında negatif yönde, Türkiye’nin endüstriyel üretimindeki %1’lik değişme serbest bölgelerin ithalatını %0,53 oranında pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 17: ARDL Testi (2, 2, 1, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LTRITH	0.112393	0.474796	0.236718	0.8131
LRDK	0.855534	0.482915	1.771605	0.0782
LITH_BF	0.083550	0.649621	0.128614	0.8978
LTRINDP	1.438601	0.806771	1.783159	0.0763
DLSBITH	0.250540	0.124671	2.009605	0.0460
C	8.587984	5.172045	1.660462	0.0986

Tablo 17’de uzun dönem tahmin sonuçları serbest bölgelerin ithalatının Türkiye’nin geliri ve reel döviz kuru arasında hem iktisadi hem de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde reel döviz kurunda oluşan %1’lik bir değişme serbest bölgelerin ithalatını %0,85’lik artış, Türkiye’nin gelirlerindeki %1’lik artış serbest bölgelerin ithalatını %1,43’lük artış şeklinde etkilemektedir.

Model 4: Tablo 18’de dördüncü model olarak; serbest bölgelerin ihracatının bağımlı değişken olduğu ARDL(2,1,0,0,0) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Yapılan CUSUM testleri sonucunda modelde yapısal kırılma olduğu tespit edilmiş ve kukla değişken (DLSBIHR) kullanılmıştır. Hem yapısal kırılma olan hem de olmadığı durum için CUSUM testleri aşağıda verilmiştir.

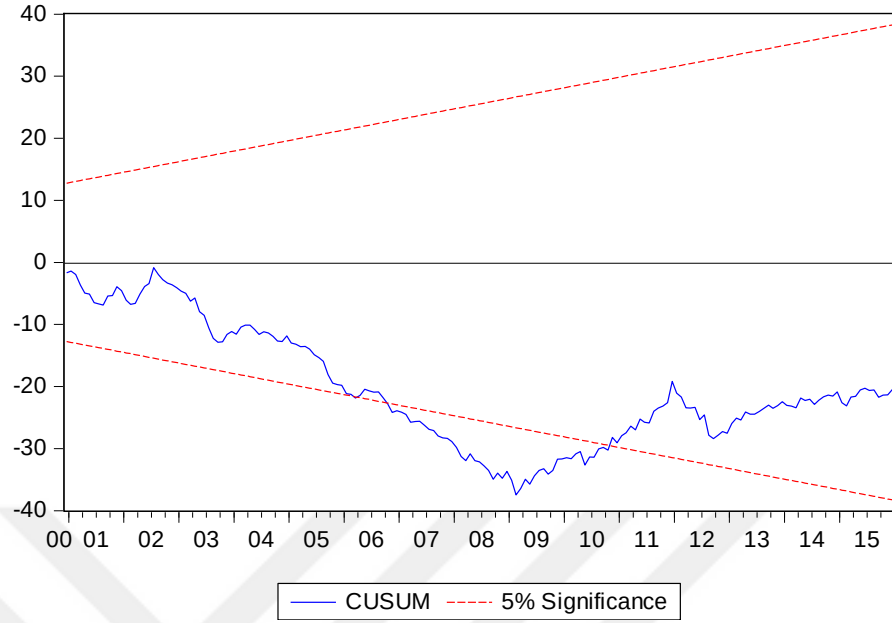
Tablo 18: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LSBIHR(-1)	0.547700	0.060036	9.122831	0.0000
LSBIHR(-2)	0.194733	0.036702	5.305766	0.0000
LTRIHR	1.115200	0.087376	12.76323	0.0000
LTRIHR(-1)	-0.470793	0.094494	-4.982272	0.0000
LDK	-0.377966	0.149712	-2.524623	0.0124
LIHR_BF	-0.510180	0.169128	-3.016540	0.0029
LWINDP	-0.037253	0.205550	-0.181238	0.8564
DLSBIHR	-0.054050	0.018511	-2.919866	0.0039
C	-6.744179	1.671878	-4.033895	0.0001
@TREND	-0.003950	0.000816	-4.841642	0.0000
Tanısal Testler				
R ²	0.976210	Mean dependent var	19.38137	
Düzeltilmiş R ²	0.975021	S.D. dependent var	0.561239	
Jarque-Bera	14.76708(0.000621)	Akaike Bilgi Kriteri	-1.955860	
Breusch-Pagan-Godfrey	1.157340(0.3196)	Schwarz Bilgi Kriteri	-1.784964	
Serial Correlation LM[12]	1.478009(0.2118)	Hannan-Quinn Kriteri	-1.886633	
F-İstatistik	820.7043(0.000000)	Durbin-Watson stat	2.115730	

*parantez içindeki veriler olasılık değerlerini, köşeli parantez içindeki veriler gecikme uzunluğunu temsil etmektedir.

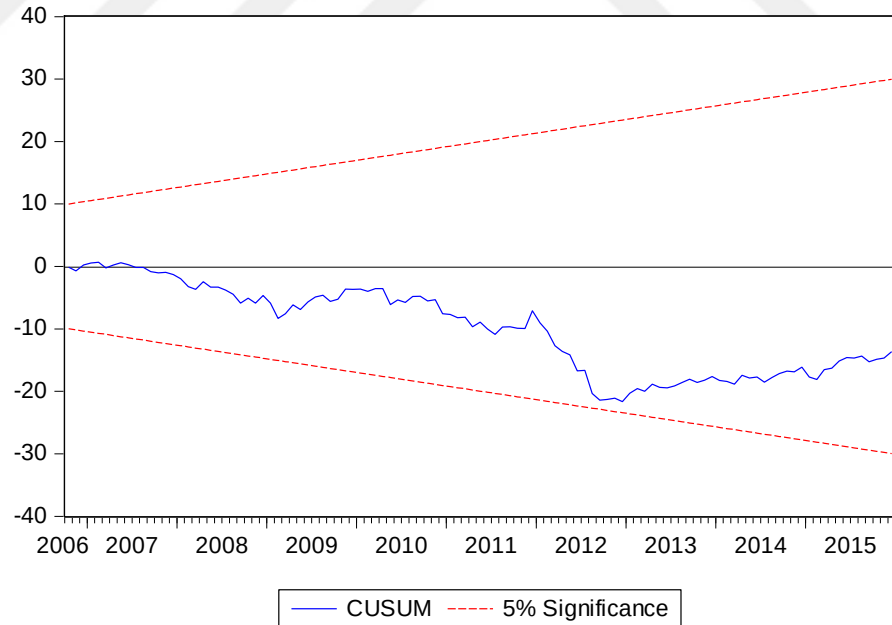
Tablo 18’de serbest bölgelerin ihracatını bağımlı değişken olarak alındığı modelde tanısal test sonuçlarına göre modelde otokorelasyon sorunu ve model kurma hatasının olmadığını kanıtlamaktadır. Ancak hata terimleri normal dağılmamıştır.

Şekil 6: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Kırılma Bulunan CUSUM Grafiği

Şekil 6’da yapılan CUSUM test sonuçlarına göre modelde 2006.9-2010.10 ayları arası yapısal kırılma olduğu görülmektedir. Bu sebeple modele kukla değişken eklenmiştir.

Şekil 7: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Kukla Değişkenli CUSUM Grafiği

Şekil 7’de yapılan CUSUM test sonuçlarına göre modelde yapısal kırılma probleminin çözüldüğü görülmektedir.

Tablo 19: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Sınır Testi Tahmin Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	k
F-İstatistik	6.902252	4
Kritik Değerler		
Anlam düzeyi	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
%10	3.03	4.06
%5	3.47	4.57
%1	4.4	5.72

Tablo 19’da kurulan model için sınır testi sonuçları yer almaktadır. Sınır Testinde F istatistik değeri üst sınır değerlerinden yüksek olması ise modelde eşbütünleşme olduğunu göstermektedir. Model 4’de eşbütünleşme bulunmaktadır. K değeri ise modeldeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. ARDL(2,1,0,0,0) modelinden elde edilen sonuçlara göre modelde eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 20: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayı Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
D(LSBIHR(-1))	-0.194733	0.036702	-5.305766	0.0000
D(LTRIHR)	1.115200	0.087376	12.763231	0.0000
D(LRDK)	-0.377966	0.149712	-2.524623	0.0124
D(LIHR_BF)	-0.510180	0.169128	-3.016540	0.0029
D(LWINDP)	-0.037253	0.205550	-0.181238	0.8564
D(DLSBIHR)	-0.054050	0.018511	-2.919866	0.0039
D(@TREND())	-0.003950	0.000816	-4.841642	0.0000
CointEq(-1)	-0.257567	0.057177	-4.504730	0.0000

Tablo 20’de eşbütünleşme katsayısının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Katsayı değerinin -0,25 olması bağımlı değişkene etki eden şokun bir sonraki dönemde %25 oranında azalacağını, dengeden sapma olduğunda 4 dönemde tekrar dengeye geleceğini ve dolayısıyla eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Ayrıca kısa dönemde Türkiye’nin ihracatındaki %1’lik değişme serbest bölgelerin ihracatını %1,11 oranında pozitif yönde, reel döviz kurundaki %1’lik değişme serbest bölgelerin ihracatını %0,37 oranında negatif yönde, ihracat birim fiyatındaki %1’lik değişme serbest bölgelerin ihracatını %0,51 oranında negatif yönde etkilemektedir.

Tablo 21: ARDL Testi (2, 1, 0, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	T-İstatistik	Olasılık
LTRIHR	2.501898	0.500719	4.996612	0.0000
LRDK	-1.467446	0.689537	-2.128162	0.0347
LIHR_BF	-1.980764	0.814229	-2.432687	0.0160
LWINDP	-0.144636	0.810730	-0.178402	0.8586
DLSBIHR	-0.209848	0.062957	-3.333192	0.0010
C	-26.184152	4.868550	-5.378224	0.0000
@TREND	-0.015336	0.001579	-9.711415	0.0000

Tablo 21’de uzun dönem tahmin sonuçları serbest bölgelerin ihracatını ile Türkiye’nin ihracatı, reel döviz kuru ve ihracat birim fiyatı arasında hem iktisadi hem de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde Türkiye’nin ihracatında meydana gelecek %1’lik bir değişim serbest bölgelerin ihracatını %2,5’lik artış, reel döviz kurundaki %1’lik değişimin %1,46 oranında negatif, ihracat birim fiyatındaki %1’lik değişimin %1.98 oranında negatif etkisi olacağı gözlenmiştir.

SONUÇ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmayı finanse etmek için sermaye gerekmektedir. Dış ticaretten sağlanabilecek bu sermaye için ülkeler dış ticarete üstünlük kurmanın yollarını aramaktadırlar. Bu açıdan serbest bölgeler ülkelere dış ticarete önemli katkılar sağlamaktadır ve serbest bölgeler bu sermayeyi sağlamak açısından iyi bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde serbest bölgeler 1987 den itibaren kurulmakta ve etkinlikleri hızla artmaktadır.

Serbest bölgeler, belirli kanunlar çerçevesinde kurulurlar. Ülkeleri dış ticarete avantajlı konuma getirmek ve ülkeye çeşitli faydalar sağlamak amacıyla geliştirilmişlerdir. İşlemlerin daha az maliyetle gerçekleştirilebildiği firma yatırımlarının da devlet teşvikleriyle korunduğu ülke içerisindeki özel alanlardır.

Zaman içerisinde ülkeler ticaret şekillerine ve bölgelerin konumlarına göre serbest bölgeleri çeşitlendirmişlerdir. Daha çok kıyı kesimlerinde limanları sayesinde ticaret yapan ülkeler bu ticarete daha avantajlı olabilmek için serbest limanları, denize kıyısı bulunmayan ülkeler üretimde üstünlük sağlamak adına serbest üretim bölgelerini kurmuşlardır.

Ülkeler serbest bölgeleri firmalar açısından tercih edilebilir kılmak için bölgelere çeşitli avantajlar sağlamışlardır. Firmalar adına en önemli avantaj şüphesiz devlet tarafından alınan vergilerin bu bölgelerde bulunmayışıdır. Firmalar bu sayede ürünlerini daha ucuza üretir ve dış pazarlarda rekabet edebilecek konuma gelirler. Bu sayede hem firmalar kazançlarını arttırır hem de ülke ihracatına yaptığı pozitif katkı sayesinde refah artışı sağlar. Aynı zamanda kur riski olmaması da serbest bölgelerin ticaret yapan firmalara getirdiği avantajlarından biridir.

Serbest bölgelerin en önemli avantajlarından bir diğeri ise bürokrasi işlemlerinin en aza indirilmesidir. Firmalar ürünlerini serbest bölgelerde süresiz olarak tutabilir ve istedikleri zaman ticarete sokabilmektedir. Bürokrasi işlemlerinin yok denecek kadar az olması firmalara bu avantajı sağlayarak pazardaki gelişmelere anlık tepki vermelerini kolaylaştırır.

Dünya'daki ve Türkiye'deki örneklerinden bahsettiğimiz serbest bölgeler istihdam açısından da ülkelere katkılar sağlamaktadırlar. Dünya'daki örneklerle oranla Türkiye'deki istihdam sayısı oldukça azdır. Ege serbest bölgesi 2015 yılı rakamıyla 17.487, Bursa serbest bölgesi 10.166, Mersin serbest bölgesi ise 8779 kişiye istihdam sağlayarak ülkemizde bu konuda ilk üç sırayı almıştır. 2015'te en az çalışan sayısı ise 3 kişi ile Rize serbest bölgesi olmuştur. Ancak bu durum serbest bölgelerde yetersiz emek kaynağı olduğunu göstermez. İkinci bölümde de belirtildiği gibi serbest bölgeler işlem hacimlerini her geçen yıl arttırmaktadır. 2015 yılı Ticaret hacimlerine baktığımızda, Ege serbest bölgesi 3.878.767.000 dolar ile birinci, Mersin serbest bölgesi 3.389.099.000 dolarla ikinci, İstanbul Endüstri ve Ticaret serbest bölgesi 2.939.480.000 dolar ile üçüncü sıradadır. Dış ticarete görülen bu olumlu gidişat yeni serbest bölgelerin açılmasını da teşvik etmiştir.

Serbest bölgeler 1987'den günümüze sürekli artan ticaret hacimleriyle bir yandan Türkiye için dış ticaret açığını azaltırken bir yandan da ticaretin dövizle yapılmasından kaynaklı olarak döviz geliri sağlamışlardır. Bu etkiler göz önüne alındığında serbest bölgeler ülkelere yalnızca ticaret açısından değil, aynı zamanda kalkınmanın sağlanması açısından da faydalı oldukları görülmektedir. Bu bağlamda serbest bölgelerin ülkelere istihdam olarak da katkıları bulunmaktadır. Yine serbest bölgeler yabancı sermayenin getirdiği teknolojik yenilikler sebebiyle teknoloji transferi sağlarlar. Geniş çerçevede bakıldığında Türkiye'nin dış ticaretinde serbest bölgeler giderek önem kazanmaktadır. Kurulan serbest bölgelerde Türkiye'nin bu etkilerin farkında olduğunu ve giderek artan ticaretten faydalanma isteğinin arttığını göstermektedir.

Literatüre baktığımızda ise bu konuda az sayıda çalışmaya bulunmaktadır ve ulaşılan çalışmalar ile çalışmamızın sonuçları karşılaştırılmıştır. Serbest bölgelerin dış ticaret üzerinde etkilerinin analiz edilebilmesi için ekonometrik bir yöntem olan ARDL yöntemi kullanılmıştır. Yapılan eşbütünleşme testi sonuçlarına göre; kısa dönemli değişimlere bakıldığında Türkiye'nin ithalatı; serbest bölgelerin ithalatından, reel döviz kurundan, ithalat birim fiyatından ve Türkiye'nin endüstriyel üretiminden pozitif yönde etkilemektedir. Türkiye'nin ihracatı; serbest bölgelerin ihracatından, reel döviz kurundan, ihracat birim fiyatından ve dünyadaki endüstriyel üretimden pozitif yönde etkilemektedir. Serbest bölgelerin ithalatı; Türkiye'nin ithalatından ve Türkiye'nin

endüstriyel üretiminden pozitif yönde, reel döviz kurundaki değişimlerden de negatif yönde etkilemektedir. Serbest bölgelerin ihracatı; Türkiye'nin ihracatından ve ihracat birim fiyatından pozitif yönde, reel döviz kurundan ise negatif yönde etkilemektedir. Uzun dönemde ise Türkiye'nin ithalatı reel döviz kuru, Türkiye'nin geliri ve ithalat birim fiyatından etkilenmektedir. Serbest bölge ithalatının etkisi ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Türkiye'nin ihracatı için yapılan model sonuçlarına göre serbest bölgenin ihracatı, reel döviz kuru, ihracat birim fiyatı ve dünya gelirleri Türkiye'nin ihracatını etkilemektedir. Serbest bölgelerin ithalatı açısından baktığımızda Türkiye'nin geliri ve reel döviz kurunun etkisini görmekteyiz. Son model olan serbest bölge ihracatını ise Türkiye'nin ihracatı, reel döviz kuru, ihracat birim fiyatı etkilemektedir. Ulaşılan bu sonuçlar değerlendirildiğinde çalışmamıza en yakın çalışma olan Uzundaç'ın 1997-2006 yılları için yaptığı çalışma sonuçlarıyla da aynı doğrultudadır.

ARDL yöntemi sayesinde yeni bulgulara ulaşan çalışmamız serbest bölgelerin Türkiye'nin dış ticaret yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çalışmada örneklem evreni Türkiye ile sınırlandırılmıştır. Daha fazla ülkeden oluşan OECD ya da Avrupa Birliği gibi topluluklar ele alınarak yapılabilecek panel veri analizleri, daha genel bir kanı ortaya koyarak bu konu hakkında karşılaştırma imkânı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALPAR, C. (1985), “*Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*”, Dost Kitapevi, Ankara
- BAKIR, S. (1984), “*Serbest Bölgeler*”, T.B.M.M. Basımevi, Ankara
- BOZKURT, H. (2007), “*Zaman Serileri Analizi*”, 1.Baskı, Ekin Kitap Evi, Bursa.
- COOKSEY, D. B. (1981), “*Sourcebook on Foreign Trade Zones*”, Free Zone Authority Ltd., Washington
- ÇELİK, K., A. R. Sandalcılar, C. Kalaycı (2011), “*Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi*” Murathan Yayınevi 8. Baskı
- DARNELL, Adrian C. (1994) "A dictionary of econometrics." Book
- DEMİR, M. (2004), “*Dış Ticaret İşlemleri Ve Muhasebesi*”, Detay Yayıncılık, Ankara
- GÜNER, S. (1995), “*Serbest Bölgeler*”, Anadolu Matbaacılık, İzmir
- GÜNER, S. (1999), “*Serbest Bölgelerde Vergi Kanunlarının Yeri*”, Ankara: Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayınları
- GÜVEN, S. (1995), “*Sosyal Planlama*”, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa
- ERDOĞAN, E. (1985), “*Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi*”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- ERDOĞAN, E., M. Ener (2005), “*Küresel Pazarın Ekonomik Üsleri: Serbest Bölgeler, Teori, Uygulama Ve Avrupa Birliğine Uyum Süresinde Türkiye’deki Gelişimi*”, Ankara
- ERTUĞRUL, C. (2007), “*Dış Ticaret Teorileri ve Ödemeler Dengesi*”, Ö. F. Çolak (ed.) “İktisada Giriş” içinde, Gazi Kitapevi, Ankara, 735-764

- İŞİK, İ., M. Çabuk (2007), “*Vergi Muhasebe Dış Ticaret Uygulamaları Açısından Serbest Bölgeler*”, Özkan Matbaacılık, Ankara
- İLKİN, S., İ. Tekeli (1987), “*Dünya’da Ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş Ve Dönüşümü*”, Yurt Yayınları, Ankara
- İNCEKARA, A. (1986), “*Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Uygulaması-Mevzuatı, İlgili Yasalar Yönetmelikler Bakanlar Kurulu Kararları Raporlar-Görüşler*”, İstanbul: Temel Yayınları, s.21.
- KARAKUZEY, M. (2003), “*Serbest Bölgeler ve İlgili Mevzuat*”, 1.Baskı. Ünal Baskı ve Cilt Evi, İstanbul
- KARLUK, R. (1984), “*Uluslararası Ekonomi*”, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul
- KARLUK, R. (2003), “*Avrupa Birliği Ve Türkiye*”, Beta Yayınları, İstanbul
- KAYA, F. ve Turguttopbaş, N., (2012), “*Dış Ticaret İşlemleri*”, Başar, A. B(ed.), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2526, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1497
- KENNEDY, P. (2006). “*Ekonometri Kılavuzu*”, (Çev: Muzaffer Sarımeseli ve Senay Açıkgöz), Gazi Kitabevi, Ankara.
- KÖKLÜ, A. (1973). “*Makro İktisat*”, S yayınları, Ankara
- ÖZDOĞAN, B. F. (2006), “*Serbest Bölgeler*”, Siyasal Kitabevi, Ankara
- SEVÜKTEKİN, M. ve Nargeleşkenler, M. (2005), “*Zaman Serileri Analizi*”, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım
- SEYİDOĞLU, H. (2007), “*Uluslararası İktisat*”, Güzem Can Yayınları, 16.Baskı
- TOROSLU, M. V. (2000), “*Serbest Bölgeler*”, Beta Yayınları, İstanbul
- TÜYLÜOĞLU, Ş. (2007), “*Ekonomik Kalkınma ve Azgelişmiş Ülkeler*”, Ö. F. Çolak (ed.) “*İktisada Giriş*” içinde, Gazi Kitabevi, Ankara, 705-734
- THOMAN, R. S. (1956), “*Free Ports And Foreign Trade*”, Cambridge: Cornell Maritime Press, Maryland

UTKULU, U., Aydemir İ. (2008), “Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması”, 2.Baskı, Gazi Kitabevi, Mayıs, s.2.

Sürelî Yayınlar

ALAM, I. ve R. Quazi (2003), “Determinants of Capital Flight: an econometric case study of Bangladesh”, *International Review of Applied Economics*, 17 (1)

AKYÜREK, T. E. (1983), “Serbest Bölge Tanımı, Dünyada ve Türkiye’de”, *İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınlar Dizisi*. No:14

AREL, S. (1983), “Serbest Ticaret Bölgeleri Ve Serbest Limanlar”, *İzmir Ticaret Odası Dergisi*, Sayı:1,

AKILLI, M. (1983), “Türkiye’de Serbest Bölge Uygulaması Ve Ekonomik Etkileri” Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Ankara

BAĞRIAÇIK, A. (1983), “Türkiye’de Serbest Bölge Uygulaması”, *Yeni İş Dünyası*, Sayı 47, s.24

BAKAN, S. ve Gökmen S. (2014), "Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği", *Electronic Journal Of Social Sciences*, Vol:13. No:51

BIYIK, R., A. Kıratlı, (2001), “Vergi Teşvik Ve Korumaları”, *Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını*, İstanbul

ÇABUK, A., M., Balcılar, (1998), “What Does A Unit Root Mean? The Statistical and Economic Interpretation Of Unit Root Processes With A Survey Of Unit Root Test”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1 289-332.

DAPONTE, J. J. (1997), “The Foreign-Trade Zones Act: Keeping Up With The Changing Times”, *Business America*, s.22-24

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU (2009), “Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni”

DOĞAN, M. A. (2003), ”Serbest Bölgeler”, *Ekonomik Forum Dergisi*, Tobb Yayını

- EBİRİ, K. A. (2006), “Serbest Bölgelere Sağlanan Vergisel Teşvik ve Avantajlar”, *Lebib Yalkın Yayınları*, Sayı: 26,
- ERKAN, H., R. Tatlıdil (1990), “Serbest Bölgelerde Uygulanan Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi”, *T.O.B.B. Yayınları*, Ankara
- ERÇAKAR, M. E. (2004), “Serbest Bölgelerin Ülkemiz Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, *İş Güç Endüstri İlişkileri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, Sıra:11, s.206
- GRANGER, Clive WJ, ve Paul Newbold (1974), "Spurious Regressions in Econometrics" *Journal of econometrics*, 2(2), p.111-120.
- HAO, S. (2010), “Study on Relationship Between Trade Development of Waigaoqiao Free Trade Zone and Economic Growth in Shanghai”, *Orient Academic Forum*
- HAYWOOD, R. C. (2004), “Economic Realities and Free Trade Zones” WEPZA Evergreen, Colorado ,USA No.4 Ver.1,s.3
- HEPAKTAN, E., C. Çılbant (2000), “Gümrük Birliği Sürecinde Serbest Bölgelerimizin Dış Ticaretimizdeki Yeri”, *Yönetim Ve Ekonomi*, Sayı:6, s.201
- HEPAKTAN, E. (2007), “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, Ankara, Yıl:1, Sayı:2
- FRÖBEL, F., J. Heinrichs, O. Kreye (1982), “Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler”, (Çev. Yılmaz Öner), *Belge Yayınları*, İstanbul
- GÜLMEZ A. (2015), “Türkiye’de Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Yıl 11, Sayı 2
- GÜMÜŞ, E. (2007), “Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1,
- KARAKURT, A. (2010), “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(29), s.151

- KARAEVLİ, A. (1987), “Mersin Serbest Bölgesi Ve Geleceği”, *Mersin Ticaret Odası, Panel, İktisadi Araştırmalar Vakfı*, İstanbul, s.24.
- KARADUMAN, N. ve Yıldız Z. (2002), "Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 7(1), s.133-152
- KWIATKOWSKI, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P., Shin, Y., (1992), “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root.,” *Journal of Econometrics*, Vol:54, pp.159-178
- KÖKVER, M. (2003), “Serbest Bölgelerde Gerek Mevcut Yatırımcıyı Gerekse Yeni Yatırımcıları Tedirgin Etmeyecek Nitelikte Bir Yapısal Düzenlemeye Acilen İhtiyaç Vardır”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı.262 s.115-123.
- KÖROGLU, Ö. (1999), ”Serbest Bölgelerde Çalışma Hayatı ve İstihdam”, *Mercek Dergisi, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayını*, s.15.
- MALHOTRA, S. ve Papadopoulos, N. (2008), “A Comparative Analysis of Investment Climate at Free Trade Zones And Host Country Mainland”, In ASAC Vol.29(8)
- NARAYAN, P. K. ve Narayan, S. (2005), “Estimating Income and Price Elasticities of Imports for Fiji in a Cointegration Framework”, *Economic Modelling*, 22 (3)
- NARAYAN, P. K. ve R. Smyth (2006), “What Determines Migration Flows from Low-Income to High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-U.S. Migration 1972-2001”, *Contemporary Economic Policy*, 24 (2), 332-342.
- ORHAN, A., (2003), “Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.117-131
- OSTHEIMER, D. R., Esq. (2004); “Is a Foreign Trade Zone For You?”, *Lamb & Lerch, Counsellors at Law*
- ÖZCAN, F. (1987), “Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulaması”, *Maliye Bakanlığı Apkbb*, Yayın No: 1987/293.

- ÖNCEL, A., G. Uçkun, ve O. Özer (2005), “Dış Ticaret Açısından Serbest Bölge Avantajları ve Türkiye’deki Mevcut Durumun Değerlendirilmesi”, *Plastik Araştırma, Geliştirme ve İnceleme Dergisi*, Cilt 79, s.122-126
- ÖZŞAHİN, Ş. (2012), “Türkiye Ekonomisinde Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme Etkileşiminin ARDL Yöntemi İle Analizi”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (23), 379-413.
- PESARAN, M. H. ve B. Pesaran (1997), “Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Analysis”, <http://www.oup.com/>, *Oxford University Press*.
- PESARAN, M.H., Y. Shin ve R.J. Smith (2001), “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3)
- PHİLLİPS, P.C.B. ve Perron, P. (1988), "Testing for a Unit Root in Time Series Regressions", *Biometrika*, 75, p.335-346.
- ROBERT, C. H. (2004), “Economic Realities and Free Trade Zones” *Wepza Evergreen*, no.4(1), s.3, Colorado, Usa
- SAYILGAN, G. ve C. Şenol, (2010), “Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 37-53
- SİROËN, J. M. ve Yücer A. (2014), “Trade Performance of Free Trade Zones”, *Document De Travail*, No.DT/2014/09.
- SORHUN, E. (2013), "Türkiye'nin Eksik Dış Ticareti, Ticari Potansiyeli ve Yeni Fırsatlar." *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı:1 s.25-47.
- ŞAHİN, S. ve L. Varlık (1985), “Serbest Bölgeler ve Off-Shore Bankacılık”, *Türkiye İş Bankası Yayını*, Ankara
- TAKIM, A. ve Ersungur, Ş. M. (2010), “Dahilde İşleme Rejimi: İhracat Ve İthalat Üzerindeki Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2).

- TAYLAR, Y. (2008), “Türk Vergi Hukuku Açısından Serbest Bölgeler”, *Maliye ve Hukuk Yayınları*, Ankara, s.53-54.
- TSUCHIYA, T. (1978), “Free Trade Zones in Southeast Asia”, *Monthly Review*, Vol.29
- YILANCI, V. (2012), “Türkiye’de Para Talebi İstikrarlılığının Testi: Kayan Pencerelede Sınır Testi Yaklaşımı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 2012 ,pp. 67 - 74 ,ISSN:1302-1842
- YILDIRIM, E. Ve Kesikoğlu F. (2012), "İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı: Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması", *Ege Akademik Bakış*, 12(2), s.137-148.

Diğer Yayınlar

- AKYAZILI, T. (2011), “Serbest Bölgelerin Ekonomik Açısından İncelenmesi: İstanbul Deri Ve Sanayi Serbest Bölgesi İle İlgili Değerlendirme”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Uluslararası İşletmecilik*, İstanbul
- ASLAN, N. (2013), “Serbest Bölgelerin Karadeniz Ticaretine Etkisi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Malatya İnönü Üniversitesi SBE
- ÇELENK, B. (2007), “Avrupa Birliği’ne Geçiş Sürecinin Türkiye Serbest Bölgeleri Üzerine Etkisi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
- DPT (1985), Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No:2, Ankara, s.96-97.
- DPT (1985), Serbest Bölgeler Hakkında Rapor, Yayın No:1, Ankara, s.3-7.
- DTM (1996), Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Temmuz Ayı Broşürü s. 3
- DTM (2000), Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, s.1-2
- DÜZENLİ, C. (2006), “Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ERÇAKAR, M. E. (2004), “Serbest Bölgeler: Teorik Yaklaşım”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, <http://www.isguc.org/?P=Main&Vol=6&Num=1&Year=2004> (05 Mayıs 2016)

FREE ZONES in Existence and in Operation in The Community, as Notified by The Member States to The Commission: http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/procedural_aspects/imports/free_zones/index_en.htm as of 30/07/2015 (10 Mayıs 2016)

İSTANBUL TİCARET ODASI(İTO) (1960), “Transit Ticaretin Memleketimiz Bakımından Ehemmiyeti Ve İstanbul’da Bir Transit Antreposu Kurulması”, *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası* c:76.

İĞDE, E. (2010), “Yapısal Değişiklik Altında Birim Kök Testleri ve Bazı Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Uygulamalar” Çukurova Üniversitesi SBE Ekonometri Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adana

İNAN, D. (2007), “Türkiye’deki Serbest Bölgelerde İhracata Yönelik Üretimin Rekabet Avantajları” *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Uluslararası İktisat

JAUCH, H. (2002), “Export Processing Zones and the Guest for Sustainable Development: A Southern African Perspective”, *Export Proceeing Zones, Environment&Urbanization*, Vol 14, No 1, pp:101-114 <http://eau.sagepub.com/cgi/reprint/14/1/101.pdf> (16 Mayıs 2016)

KILIÇ C. (2006), “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale

KÜÇÜKKOCAOĞLU, G. “Ticari Bankalar, Uluslararası Bankacılık Ve Kıyı Bankacılık Ders Notları”, <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/>, (5 Mayıs 2016)

KABAKÖZ, S. (2012), “Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Performans Açısından Değerlendirmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Kocaeli Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi Ve Pazarlama Bölümü

- KAVLAK, M. E. (2012), “Economic Impacts of Free Zones In Turkey: A Questionnaire Study Conducted with Firms Operating in Turkish Free Zones Regarding The Perception Of The Firms On The Success Of Free Zones”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara
- MUZHABAYEVA, F. (2006), “Dünyada Ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesi’nin İzmir Ekonomisine Etkisi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ÖZDEMİR, A. F. (2007), “Serbest Bölge Rejiminde Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları” *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi
- PEKÇETİN, A. S. (2011), “Serbest Bölge Ve Nitelikli Sanayi Bölgelerinin İhracata Olan Katkılarının İncelenmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Marmara Üniversitesi, İşletme Bölümü, Uluslararası İşletmecilik
- TIRAŞ, H. (2008), “Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri ve Kayseri Serbest Bölgesinde Uygulama”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme Ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Kayseri
- UNCTAD, (1975), “The Use of Free Zones as a Means of Expanding and Diversifying of Manufactures from The Developing Countries”, Td/B/C.2/125
- UZANDAÇ, H. G. (2008), “Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- YAZICILAR, S. (2002), “Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bursa
- YAVAŞ, S. (2005), “Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Rejimine Kısa Bir Bakış”, *Türk Hukuk Sitesi*, <http://www.turkhukuksitesi.com> (19 Mayıs 2015)

YILDIZ, Z. (2000), “Serbest Bölgelerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi, Mersin Serbest Bölgesi Uygulaması”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

<http://www.mesbas.com.tr/> (30 Mayıs 2015)

<http://www.esbas.com.tr/> (30 Mayıs 2015)

<http://www.asbas.com.tr/> (30 Mayıs 2015)

<http://www.desbas.com.tr/> (30 Mayıs 2015)

<http://www.mardineyatirim.com/> (30 Mayıs 2015)

<http://www.izbas.net/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.sasbas.com/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.kayser.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.oztek.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.kosbas.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.kalkinma.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.asb.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.sahinlerholding.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.gasbas.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.freezone-antep.gov.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.tayseb.com/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.buseb.com/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.denser.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.isbas.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://www.isbi.com.tr/> (31 Mayıs 2015)

<http://marmarateknokent.tubitak.gov.tr/> (31 Mayıs 2015)

http://tr.wikipedia.org/wiki/serbest_liman (18 Mayıs 2015)

<http://www.transbas.com> (14 Haziran 2015)

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/10/20091003-4.htm>(14 Haziran 2015)

<http://ia.ita.doc.gov/ftzpage/letters/ftzlist-map.html> (10 Mayıs 2016)

<http://www.uaefreezones.com/> (10 Mayıs 2016)

<http://www.ekonomi.gov.tr> (28 Mayıs 2015)

<http://www.borsaistanbul.com> (10 Mayıs 2016)

<http://www-personal.umich.edu/~alandear/glossary/a.html> (16 Mayıs 2016)

ÖZGEÇMİŞ

Şükrü Can DEMİRTAŞ, 1989’da Üsküdar/İstanbul’da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Üsküdar’da bitirmiştir. Lise öğrenimini Beylerbeyi Hacı Sabancı Lisesi’nde tamamladıktan sonra lisans öğrenimini Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde İktisat bölümü mezunu olarak tamamlamıştır. Yüksek Lisansını Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında tamamlamıştır.

